

**ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Криворізький педагогічний інститут**

НАТАЛЯ БЕРЕЗОВСЬКА-САВЧУК

***ДИСТРИБУТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ПРЕДИКАТІВ СТАНУ
В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ***

МОНОГРАФІЯ

**Кривий Ріг
2016**

УДК 811.161.2'367
ББК 81 (Укр)-2*81.2
Б 48

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
(протокол № 12 від 23.06.2016 р.)*

Рецензенти:

Леута О. І., доктор філологічних наук, професор, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова;

Малюга Н. М., кандидат філологічних наук, доцент, Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Березовська-Савчук Н. А.

Б 48 Дистрибутивні характеристики предикатів стану в українській літературній мові : [монографія] / Н. А. Березовська-Савчук. – Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2016. – 157 с.

У монографії здійснено комплексний дистрибутивний аналіз прислівникових і дієслівних предикатів, що виражають семантичну категорію «стан» в українській літературній мові; обґрунтовано принципи організації синтагматики тих лексичних одиниць, які виступають організаційним центром речень із загальним пропозитивним значенням «стан»; подано визначення дистрибуції як основного способу виявлення синтагматичних властивостей мовних одиниць; розмежовано поняття сполучуваності, валентності, інтенції та дистрибуції; виявлено дистрибутивні характеристики безсуб'єктних предикатів стану в українській мові; описано дистрибутивне оточення суб'єктних предикатів стану; схарактеризовано обов'язкову й факультативну дистрибуцію суб'єктно-об'єктних предикатів стану.

Для студентів філологічних факультетів, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться проблемами української літературної мови.

УДК 811.161.2'367
ББК 81 (Укр)-2*81.2

© Н. А. Березовська-Савчук, 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДИСТРИБУТИВНОГО АНАЛІЗУ ПРЕДИКАТІВ СТАНУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	10
1.1. Специфіка організації семантичної категорії стану в українській мові	10
1.2. Реалізація значення стану на рівні предикатних одиниць ...	13
1.3. Семантична типологія предикатів стану	21
1.3.1. Семантична типологія прислівникових предикатів стану..	22
1.3.2. Семантична типологія дієслівних предикатів стану	25
1.4. Сполучуваність як ідентифікатор синтагматичних властивостей предикатів	29
1.4.1. Дистрибуція як інтегральна синтагматична характеристика предикатів	36
1.4.2. Принципи аналізу семантико-синтаксичної дистрибуції ..	41
РОЗДІЛ 2. ДИСТРИБУТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ БЕЗСУБ'ЄКТНИХ ПРЕДИКАТІВ СТАНУ	47
2.1. Дистрибутивні характеристики прислівникових предикатів безсуб'єктного стану в межах моделі Praed _{st}	48
2.1.1. Різновиди моделі Praed _{st}	50
2.1.2. Факультативна дистрибуція безсуб'єктних прислівникових предикатів стану	53
2.2. Дистрибутивні характеристики дієслівних предикатів безсуб'єктного стану в межах моделі Praed _{st} V _f	54
2.2.1. Різновиди моделі Praed _{st} V _f	57
2.2.2. Факультативна дистрибуція безсуб'єктних дієслівних предикатів стану	59
РОЗДІЛ 3. ДИСТРИБУТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБ'ЄКТНИХ ПРЕДИКАТІВ СТАНУ	63
3.1. Дистрибутивні характеристики прислівникових предикатів суб'єктного стану в межах моделі S – Praed _{st}	64
3.1.1. Різновиди моделі S – Praed _{st}	71
3.1.2. Факультативна дистрибуція суб'єктних прислівникових предикатів стану	78
3.2. Дистрибутивні характеристики дієслівних предикатів суб'єктного стану в межах моделі S – Praed _{st} V _f	81
3.2.1. Різновиди моделі S – Praed _{st} V _f	90
3.2.2. Факультативна дистрибуція суб'єктних дієслівних	

предикатів стану	94
РОЗДІЛ 4. ДИСТРИБУТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНИХ ПРЕДИКАТІВ СТАНУ	102
4.1. Дистрибутивні характеристики прислівникових предикатів суб'єктно-об'єктного стану в межах моделі $S - Praed_{st} - O$	104
4.1.1. Різновиди моделі $S - Praed_{st} - O$	110
4.1.2. Факультативна дистрибуція суб'єктно-об'єктних прислівникових предикатів стану	112
4.2. Дистрибутивні характеристики дієслівних предикатів суб'єктно-об'єктного стану в межах моделі $S - Praed_{st}V_f - O$	113
4.2.1. Різновиди моделі $S - Praed_{st}V_f - O$	119
4.2.2. Факультативна дистрибуція суб'єктно-об'єктних дієслівних предикатів стану	122
ВИСНОВКИ	125
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	132
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	149
КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	152

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Adv	– обставинний поширювач
Adv_{caus}	– зі значенням причини
Adv_{inten}	– зі значенням інтенсивності
Adv_{qual}	– зі значенням характеристики
Adv_{loc}	– зі значенням місця
Adv_{man}	– зі значенням способу
Adv_{temp}	– зі значенням часу
Instr	– інструмент
Inf	– інфінітив
N	– синтаксичний іменник
N_{1,2,3,4,5}	– іменник чи субстантив у відмінковій формі
O	– об'єкт
Praed	– предикат
Praed_{st}	– предикат зі значенням стану
Praed_{st}V_f	– предикат стану, виражений формою особового дієслова
Praep	– прийменник
Praep N_{2,3,4,5}	– прийменникова форма непрямого відмінка іменника
S	– суб'єкт
V	– дієслово
V_f	– особова форма дієслова

ВСТУП

Граматичні розвідки українського й зарубіжного мовознавства останніх років відійшли від формально-граматичного підходу, звертаючи основну увагу на розроблення теорій комплексного аналізу синтаксичних одиниць. У зв'язку з цим важливою постає проблема встановлення взаємозв'язку та взаємовідношення між синтаксичною й семантичною будовою речення, що значною мірою зумовлено конструктивною роллю предиката в структурі речення. У більшості новітніх граматичних теорій предикат представлено як організаційний центр речення, у семантиці якого закладений макет майбутньої синтаксичної одиниці, тому виявлення конструктивних характеристик предикатів тісно пов'язане з системним описом їхньої семантики.

До проблематики опису семантико-синтаксичної структури речення входить установлення специфіки його компонентів, а також характеру семантико-синтаксичних відношень між ними. Аналіз семантико-синтаксичних відношень дає багатий матеріал для вияву семантичних характеристик структурних компонентів речення (враховуючи відношення предметів, явищ, ознак, властивостей тощо) на ґрунті відповідного синтаксичного зв'язку.

Розуміння мови як системи синтагматичних і парадигматичних відношень між одиницями різних рівнів дає змогу усвідомити, що конкретний вияв цих відношень зумовлений властивостями мовних одиниць, парадигматичні й синтагматичні ознаки яких взаємопов'язані. Наявність у слові тих чи тих синтагматичних і парадигматичних ознак дає змогу виділити в його семантичній структурі мінімальні компоненти (семи), завдяки яким воно набуває відповідних сполучувальних особливостей і можливостей брати участь у формуванні синтаксичних конструкцій.

Зв'язки та відношення у межах мовної структури формують дві системоутворювальні осі – горизонтальну й вертикальну. Горизонтальна вісь (синтагматичні зв'язки) відображає здатність мовних одиниць лінійно поєднуватися між собою в процесі комунікації, а вертикальна (парадигматичні) – зв'язки мовних одиниць із нейрофізіологічним механізмом головного мозку. Синтагматичні зв'язки реалізують основну функцію мови – комунікативну, утворюючи одиниці вищого порядку. Парадигматичними називають асоціативно-сміслові відношення, за допомогою яких мовні одиниці об'єднують у класи, групи, розряди, тобто в парадигми: парадигма відмінкових форм слова, синонімічний

ряд, лексико-семантична група тощо. Часто парадигматичні відношення, які представляють мову як інвентар одиниць, називають мовними, а синтагматичні, що репрезентують функціональні показники, – мовленнєвими. За характером синтагматики й парадигматики мовні одиниці об'єднують в окремі однорідні класи або надпарадигми.

Попри те, що ще Ф. де Соссюр обґрунтував принципи комплексного поєднання синтагматики й парадигматики для глибшого й об'єктивнішого проникнення в сутність мовних явищ і мови загалом, класичне мовознавство впродовж тривалого часу розробляло лише парадигматичну теорію, сформувавши цілісну систему цих відношень на різних рівнях мовної системи. Формально-граматичний напрям став яскравим прикладом вироблення вчення про штучні парадигми, які дають цілісну картину мови, але ігнорують функціональний аспект мови. Натомість синтагматична природа мовних одиниць, що представляє правила й закони їхнього функціонування у складі більших мовних утворень, залишалася поза увагою мовознавців. Спробою заповнення цієї прогалини в синтаксичних дослідженнях стало формування методики дистрибутивного аналізу в американській школі структуралізму, започаткованої працями Л. Блумфілда й остаточно сформованої у теоретичних розвідках З. Харріса.

Методика дистрибутивного аналізу має справу «з регулярними визначеннями ознак тих чи тих мовленнєвих одиниць», а «визначення порядку розміщення (дистрибуції) чи розподілу (аранжування) в процесі мовлення цих ознак стосовно одна до одної» є основною метою дослідження, виконаного в цьому аспекті [82, с. 209–210].

Для дистрибутивного аналізу характерним є такий підхід до мови, за якого мову розглядають як код, що підлягає дешифруванню, а відомості про цей код автоматично отримують шляхом застосування впорядкованого набору універсальних процедур лінгвістичного опису.

Можливість застосування дистрибутивної методики виходить із розуміння того, що кожна мовна одиниця має своє особливе оточення, тобто в дистрибутивних властивостях отримує своє вираження її функціональна роль. Немає двох одиниць, оточення яких би повністю збігалося, деякі одиниці мають навіть одиничну дистрибуцію.

В українському мовознавстві для опису синтагматичних властивостей тих чи тих мовних одиниць усталено термін «семантико-синтаксичні відношення» [9; 24; 31; 43; 58; 65; 70; 80; 108; 118; 120; 122; 136; 161; 199], оскільки він відображає рівневу організацію

речення як реалії семантико-синтаксичної структури і поєднує лексико-семантичні та формально-граматичні аспекти лінгвістичного поняття «відношення». Семантико-синтаксичні відношення можна кваліфікувати як лексико-граматичну категорію, що є сукупністю лексико-семантичних особливостей поєднаних компонентів і їх синтаксичних значень, виражених через відповідні формально-граматичні засоби і способи, властиві конкретній мові.

У більшості сучасних лінгвістичних досліджень учені визнають органічний зв'язок семантики предиката з особливостями побудови моделей речень (Андерш, 1987; Арват, 1979, 1984; Арутюнова, 1976; Вихованець, 1993; Городенська, 2001; Грищенко, 1997; Гуйванюк, 1999; Загнітко, 2006; Золотова, 1982; Іваницька, 1986; Леута, 2008; Мاسицька, 1998; Мірченко, 2001; Степаненко, 2004; Шведова, 1973; Юрченко, 1972 та ін.). Для вирішення проблеми принципів побудови речення необхідно виявити та всебічно проаналізувати чинники, які впливають на формування його семантики, з'ясувати ті диференційні ознаки, з яких складається певний тип семантичної організації речення. Виявленню таких закономірностей може сприяти аналіз, здійснений на вузькій ділянці синтаксису, а саме на базі опису семантики речень із предикатами, які належать до одного семантичного класу.

Пошуки системи в багатогранній структурній організації мови, спроба подати синтаксичні поняття в ракурсі не лише їхніх структурних, а й пропозиційно-змістових особливостей, стимулюють розвиток сучасної мовознавчої науки. Вивчення речення з цих позицій відкриває нові перспективи синтаксичних досліджень. По-перше, формалізоване вираження основи речення (структурної схеми) дає змогу чітко сформулювати способи його поширення та нарощування, окреслити обриси «зовнішніх» і «внутрішніх» поширювачів. По-друге, можна більш чітко визначити співвідношення формальної і змістової сторін речення. По-третє, відкриваються нові перспективи в дослідженні взаємовідношень лексики й синтаксису, зокрема лексичного матеріалу, який може заповнювати структурну схему (а також поширену структуру), і організації смислової структури речення [18, с. 43].

Дослідження дистрибутивних характеристик предикатів певної семантики заслуговує на увагу з теоретичного і практичного погляду. Воно передбачає з'ясування глибинної суті відповідних одиниць як взаємопов'язаних у процесі мовленнєвої комунікації. Замість статичного, узагальненого й ізольованого тлумачення лінгвістичної

природи та функціонального навантаження синтаксичних конструкцій на перший план виступають динамічні процеси, визначальні для реалізації синтаксичної системи в мовленні. Необхідність комплексного вивчення семантичної і синтаксичної структур крізь призму ролі предикатів підкреслює багато мовознавців (В. Адмоні, Н. Арват, Н. Арутюнова, І. Вихованець, К. Городенська, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, М. Мірченко, М. Степаненко та ін.), бо речення – це утворення, базоване і на формальних відношеннях між мовними одиницями, і на мисленнєвому відображенні різних типів відношень у позамовній дійсності.

Аналіз структур із предикатами стану в їхньому реальному оточенні демонструє, як здійснюється перехід від змалювання окремої ситуації до комплексу ситуацій у їхніх зв'язках і відношеннях, від окремої конструкції до речення-висловлення. Системний огляд предикатів стану дає змогу повніше збагнути структуру мови і мовлення загалом, установити механізми функціонування та взаємодії різних мовних рівнів із властивими їм лінгвальними одиницями.

Представлена монографія має на меті схарактеризувати дистрибутивні показники предикатів стану, визначених семантико-синтаксичною структурою тих речень, де вони постають організаційним центром.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДИСТРИБУТИВНОГО АНАЛІЗУ ПРЕДИКАТИВ СТАНУ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

1.1. Специфіка організації семантичної категорії стану в українській мові

Дослідження дистрибутивного потенціалу мовних одиниць так чи так базоване на усвідомленні сутності тієї семантичної категорії, яку ці одиниці репрезентують. «Стан» є однією з тих категорій, яка має особливе вираження в мові й послуговується для цього низкою спеціалізованих і неспеціалізованих засобів.

Поняття «стан» має всезагальний характер, його використовують у фізиці, хімії, біології, мовознавстві, поширюють на суспільствознавчі науки. Але, незважаючи на надзвичайну увагу до цієї категорії вчених різних галузей знань (розробкою цієї проблеми займалися Аристотель, Ньютон, Лейбніц, найвизначніші філософи та природознавці XVII–XIX ст.), у філософії до цього часу не створено її переконливого визначення. На важливості наукового осмислення цієї основоположної категорії наголошували багато вчених, зокрема філософів (О. Симанов, 1982), логіків, фізиків (Г. Свечников, 1959; В. Фок, 1965) та ін. Сформувалося багато різноманітних підходів до визначення поняття «стан», навіть заперечення об'єктивності стану (В. Гейзенберг, 1974).

Аналіз наукового розроблення проблеми категорії стану у вітчизняній і зарубіжній логіці й філософії свідчить, що на її кваліфікацію склалися чотири основних погляди:

1. За одним із підходів до характеристики стану об'єкта його ототожнюють з усією різноманітністю характеристик, визначених у цій науковій теорії (З. Августинек, 1967; В. Фок, 1965). Стан об'єкта розуміють як миттєвий перетин цих характеристик.

2. В іншому випадку під характеристиками стану об'єктів розуміють такі показники, значення яких на певному відрізку часу детермінують усі інші значення цих характеристик стану в наступні відрізки часу; станом уважають певну обмежену групу цих характеристик (Л. Ландау, Є. Ліфшиц, 1973; Н. Margenau, R. Lindsay, 1956). Такий підхід до розуміння стану непереконливий, бо у ньому не йдеться про існування реальних станів, тобто поняття «стан» є конструктом, що не має онтологічного наповнення.

3. Третій підхід представлений у працях Е. Нагеля, який

уводить поняття змінних станів, які взаємозалежні й сукупно визначають усі показники системи (Е. Nagel, 1953, 1961).

4. Дехто з філософів зовсім заперечує об'єктивність стану (В. Гейзенберг, 1974).

Засади формування цих підходів привертають пильну увагу дослідників. Цей інтерес зумовлений тим, що в процесі узагальнення поняття стану на засадах цих підходів з'являється чимало труднощів, що відбито в наявності двох напрямів вивчення цього поняття – категорійного і логіко-методологічного.

Як філософська категорія стан може бути витлумачений в ролі специфічної форми реалізації буття, що фіксує момент стійкості в зміні, розвитку, рухові матеріальних об'єктів у деякий момент часу за певних умов [163, с. 60].

Поняття «стан» багато вчених вважають породженням науки ще давнього світу (В. Демідов, 1975; Г. Свечніков, 1973), інші відносять його до епохи формування античних філософських шкіл (В. Кемкін, 1973; О. Розумовський, 1973).

Стан як специфічну семантичну категорію вперше виділив Аристотель [169, с. 311–323]. Серед 10 логічних категорій, восьма «ἔχειν» у автора буквально означає «перебувати в якомусь стані, мати, матися» [Там само]. Прикладами слугують дієслова 3-ої особи однини перфекта середнього стану *ὑποδέχεται* – *взутий*; *ὑπλίσταί* – *озброєний*. Щоправда, під сучасне поняття стану підпадає і 7-ма категорія *κείται*, яка має у автора назву «положення» з прикладами *лежить*, *сидить*. У межах категорії Аристотель здійснює внутрішню диференціацію значень на детальніші семантичні підгрупи з обґрунтуванням відмінностей між ними. У категорії «положення» автор виділяє якості й стани, називаючи якостями ті характеристики, які «з'явилися при народженні, ...напр. божевілля, роздратованість» [169, с. 75]. Стани кваліфіковані як такі, що «з'являються від чогось, що швидко зникає, ... напр., якщо той, хто сумує, стає дратівливішим» [169, с. 75].

Питання про стан у східнослов'янському мовознавстві вчені почали розробляти на початку ХІХ ст., безпосередньо пов'язуючи зі словами так званої «категорії стану». До перших розвідок, присвячених цій проблемі, належать праці І. Калайдовича, Н. Кошанського. Подальший розвиток питання про категорію стану знайшло своє відображення у роботах В. Виноградова, О. Востокова, О. Шахматова, Л. Щерби. Але методологічним недоліком їхніх досліджень було те, що вони не намагалися дати визначення стану, його класифікаційних

ознак, уважаючи їх інтуїтивними поняттями. Унаслідок цього зі станом різні дослідники пов'язували різноманітні значення. Цей недолік не подолано і до наших днів: у сучасних працях, зазнаючи труднощів під час класифікації стану в семантиці окремих лексем, деякі лінгвісти дійшли навіть до заперечення його як семантичної категорії. Так, Л. Бархударов зазначає: «Значення стану цілком підходить під ширше значення якості, властивості предмета... стан є не що інше, як тимчасова перехідна якість» [25, с. 114].

Аналіз сучасних підходів до семантичної категорії стану засвідчує дві основні тенденції в її тлумаченні: у вузькому та широкому сенсі. Вузько тлумачить «стан» А. Камалова, яка визначає його як «результат яких-небудь внутрішніх процесів, що відбуваються в організмі людини або в предметах» [92, с. 10]. С. Мильникова тлумачить стан як процес, що відбувається на одному рівні і не передбачає розвитку, бо в ньому не відбувається жодних змін у суб'єкті чи об'єкті, не створюються нові якості – дія одноманітна на всіх етапах тривання [133, с. 68]. На думку Т. Смирнової, поняття «стан» передає стан справ, відображених у відчуттях суб'єкта, який сприймає [166, с. 97]. Н. Авілова вважає, що «до групи дієслів стану слід зараховувати тільки ті дієслова, які справді визначають і називають стан суб'єкта – фізичний і моральний, що не прагне досягнення якої-небудь межі» [2, с. 87].

Широко тлумачить поняття стану Т. Кильдибекова, яка співвідносить його з поняттям дії і вважає стрижнем основних лексико-граматичних розрядів дієслів [101, с. 53]. Дослідниця вважає, що стан позначає внутрішні ознаки, властивості суб'єкта, які не виходять за його межі. Периферію стану репрезентує мовленнєва, інтелектуальна та психічна діяльність суб'єкта [101, с. 59–60].

Широким розумінням стану можна вважати й позицію З. Ключникової, яка доводить, що семантика стану ґрунтована на ідеї статичної рівноваги, за якої нічого не виникає та не переміщується. Це може бути внутрішній стан (фізіологічні та психічні явища), зовнішній стан (розташування у просторі й буття), а також оптичні явища [103, с. 2–4].

Відомими у мовознавстві є й такі широкі тлумачення, за яких стан визначають як «стан справ, коли нічого не відбувається» [192, с. 16–17; 8, с. 96–97; 83, с. 62], тобто поняття стану обмежене ознакою «статичності» й ототожнене з нею [91, с. 60].

На нашу думку, об'єктивним визначенням стану як семантичної категорії доцільно вважати висловлення І. Кучеренка: «**Стан** – це не

що інше, як одна з існуючих ознак предметів і явищ. Вона усвідомлюється як один з аспектів емоційно-вольового змісту людської психіки. Через це й передається словесними засобами як реакція людського організму – його переживання, тобто усвідомлюється в почуттях, сприйманнях, відчуттях і через них, наприклад: *соромно, весело, шкода* і т. д. Ознака стану – належна чомусь або комусь, ...вона становить суть змісту присудка двочленного речення або одночленного...» [114, с. 123]. Таке тлумачення може бути взяте за основне під час визначення синтагматичних особливостей одиниць, які репрезентують досліджувану семантичну категорію в мові.

1.2. Реалізація значення стану на рівні предикатних одиниць

Синтагматичні властивості мовних одиниць, зокрема їхні дистрибутивні характеристики, виявляються найвиразніше на синтаксичному рівні. На цьому рівні одиниці, передусім слова, розглядають у ролі предикатів, що більшою або меншою мірою виступають організаторами синтаксичних структур. При цьому предикати виявляють високу здатність до різного типу об'єднань відповідно до їхніх семантичних ознак. Це означає, що опис дистрибутивних характеристик слів доцільно здійснювати за їхніми класифікаційними показниками.

В українському мовознавстві предикатам стану та їхнім семантичним характеристикам приділено немало уваги. Ці питання розробляють І. Вихованець [39; 41; 43], М. Вінтонів [46], О. Галаган [58], А. Загнітко [77; 78; 80], Н. Іваницька [88], О. Леута [118; 119; 120], Т. Масицька [123], О. Межов [125; 126], М. Мірченко [129], К. Шульжук [196], Н. Щербачук [199] та ін. У зарубіжному мовознавстві відомими дослідженнями, присвяченими предикатам стану, є праці Т. Алісової [6; 7; 8], Ю. Апресяна [16; 13], Н. Арват [18; 19], Т. Булигіної та О. Селіверстової [34; 160], Ф. Данеша [203], Г. Золотової [83; 84], О. Падучевої [141], Ч. Філлмора [205], С. Цейтлін [190], У. Чейфа [192] та ін. У дослідженнях українських і зарубіжних учених приділено увагу семантичній типології предикатів стану, визначенню їхніх класифікаційних ознак, виділенню набору типових (ядерних) предикативних конструкцій, організаційними центрами яких вони є, опису структури цих конструкцій тощо.

Окреме місце у вивченні предикатів стану посідає питання

їхньої частиномовної належності й типології. Як відзначає Н. Кавера, в українському мовознавстві в останні десятиліття узвичаївся підхід до предикатів стану як семантичного класу, репрезентованого морфологічними одиницями із семантикою власне стану, а саме: відприслівниковими дериватами-предикатами і дієслівними предикатами [41, с. 98–101; 129, с. 120–122; 126, с. 93; 196, с. 195; 199, с. 6]. Цей підхід дослідниця називає вузьким, висловлюючи думку про те, що поряд із названими репрезентації потребують також прикметники й числівники в ролі предикатів якісного та кількісного стану, бо вони є виразниками семантики стану в її широкому тлумаченні [91, с. 9]. Загалом підтримуючи твердження про те, що такі одиниці можуть виражати «стан у широкому вияві» [91, с. 9], вважаємо за доцільне дотримуватися традиційного підходу [41] і не виділяти в межах групи предикатів стану прикметникові й числівникові одиниці, оскільки їхньою онтологічною сутністю є вираження ознаки, а «стан» як семантичний елемент вони виявляють лише за певних контекстуальних умов.

Поряд із визнанням того, що типовими предикатами стану в українській мові є прислівники та дієслова, відкритим лишається питання про їхню ієрархію в межах семантичної категорії «стан» і способами її вираження. До недавнього часу ядерними одиницями у вираженні стану вважали дієслова [32; 114; 115; 120], проте на сьогодні домінують думка про те, що ядром предикатів стану виступають відприслівникові деривати із семантикою стану, а дієслівні предикати займають периферійну позицію [41, с. 101].

Думку про центральну позицію прислівників у вираженні семантичної категорії «стан» в українському мовознавстві обстоє І. Вихованець, який називає їх «словами категорії стану» і нарахує близько сотні таких слів (*боляче, вітряно, затишно, легко, радісно, соромно, спекотно* і под.) [41, с. 98]. Учений виділяє кілька класифікаційних ознак, властивих словам категорії стану, зокрема, вони: а) не мають самостійного індивідуального категорійного значення; б) дублюють морфологічні категорії часу і способу дієслова, але граматичні значення згаданих категорій на противагу власне-дієсловам виражені тільки аналітично, тобто за допомогою форм морфеми-зв'язки *бути* та напівзв'язок *ставати, стати, робитися, зробитися* тощо: *Надворі тепло; Надворі буде (стане) тепло; Надворі було (стало, зробилося) тепло; Надворі було б тепло; Хай (нехай) буде тепло*; в) є одноособовими, бо не формують особово-числових протиставлень, а лише вказують на третю особу однини; г) виконують

функцію співвідносного з присудком головного члена односкладного речення, або, поєднуючись переважно з інфінітивом, утворюють складений інфінітивний головний член односкладного інфінітивного речення, який, крім значення стану, має семантику потенційної дії [41].

Н. Кавера, підтримуючи позицію І. Вихованця, вважає відприслівникові предикати ядром семантичного класу предикатів стану, оскільки вони є типовими виразниками власне-стану. Вони відтворюють статичну, неконтрольовану, позбавлену динаміки та розвитку ситуацію, у якій хто- або що-небудь перебуває, існує. Відприслівникові деривати-предикати стану вказують на тимчасову характеристику суб'єкта, не відбивають його внутрішньої сутності, допускають, що він може перебувати й в інших станах, не зазнаючи при цьому ніяких кількісних і якісних змін. Вони експлікують стани, реалізовані в тому відрізковій часу, з яким співвідносяться, не абстрагуючись від нього та не членуючись упродовж певного періоду часу на окремі випадки. У кожний окремий момент часу існує окрема фаза стану, а не стан у цілому [91, с. 21].

Прислівникові предикати як типові виразники семантичної категорії «стан» займають особне місце в частиномовному поділі лексичних одиниць. На сьогодні складно говорити про однозначне вирішення проблеми їхньої належності до тієї чи тієї частини мови з огляду на специфіку їхньої семантико-синтаксичної організації.

Прислівникові одиниці, що виражають стан, називають «предикативами» [86, с. 359; 95, с. 80], «словами категорії стану» [38, с. 334; 128, с. 279; 151, с. 56], «станівниками» [63, с. 237], «безособово-предикативними словами» [59, с. 84] і под.

Л. Щерба вважав, що такі слова не є ані повними прикметниками, ані іменниками в називному відмінку. Вони виражені або незмінюваною формою (*холодно, тепло*), або формою іменника з прийменником (*без свідомості*) [197, с. 75–76]. В. Виноградов зазначав, що «причиною розвитку та поширення категорії стану є суперечності між морфологічними та синтаксичними функціями імен. Морфологічно й семантично ім'я протиставляється дієслову, а синтаксично ім'я також може бути присудком, як і дієслово. Однак ім'я не може набути основних семантичних властивостей дієслова, навіть якщо воно вживається тільки як присудок. Тому в системі мови виникає граматична та семантична диференціація між формами дій, процесів, що відбуваються в часі та мають мінливі й різноманітні відтінки просторово-часового характеру... та між формами якісних станів, у яких опиняються особи та предмети чи особи з предметами.

Проте, звісно, складна й тонко розвинена система дієслова з його категоріями особи, часу та дієвідмінювання, з його різноманітними формами керування повинна була здійснити величезний організаційний вплив на нову категорію стану» [38, с. 334]. До слів категорії стану В. Виноградов зараховував «невідмінювано-іменні та прислівникові слова, що мають форми часу (для минулого та майбутнього часу аналітичні, утворені за допомогою приєднання відповідних форм зв'язки *бути*) і вживаються тільки у функції присудка... Природно, що і значення предмета, й ознаки чи ознако-обставинні відношення абсолютно є чужими для категорії стану. Слова, що належать до категорії стану, виражають «недійовий» стан, який може уявлятися безособово (*досадно, соромно*) або належати тій чи тій особі як суб'єктові, що перебуває в цьому стані» [38, с. 332].

О. Ісаченко наголосив на тому, що аналізовані слова виконують тільки функцію присудка, і назвав їх «предикативами» [86, с. 358–362]. Цю думку підтримав М. Поспелов, але відзначив, що предикативи не утворюють особливої частини мови, бо з огляду на граматичне вчення про слово не мають морфологічних ознак, що об'єднують їх і диференціюють від займенників, прислівників і дієслів. Слова категорії стану становлять окрему частину мови через властиві їм специфічні аналітичні форми вираження граматичних категорій часу та способу, а не тому, що виступають у синтаксичній функції присудка. Вони є не предикативними словами, а безособово-предикативними словами, які можуть уживатися або безсуб'єктно, або з давальним суб'єктом, що виступає конструктивно необхідним додатком, або з інфінітивом, що виражає дію, приписувану суб'єкту [151, с. 56–57].

Є. Галкіна-Федорук називала прислівникові предикати стану «безособово-предикативними словами», зазначаючи, що це «нова, поки що не зовсім сформована частина мови, настільки відмінна від прислівників, що зараховувати її до категорії прислівників неможливо. Перешкоджає цьому приєднанню і відмінність у значенні, і абсолютно інші синтаксичні функції, і граматичні зв'язки, і співвіднесеність із частинами мови» [59, с. 278]. Аналогічну думку висловили й українські вчені [76, с. 335; 111, с. 318].

В окрему частину мови «станівник» виділяє аналізований тип предикатів В. Горпинич, кваліфікуючи їх як «клас невідмінюваних слів з категорійним значенням непроцесуального стану у функції головного члена (присудка) односкладних (безособових) речень» [63, с. 237].

Не підтримав ідею виділення слів категорії стану в окрему

частину мови С. Бевзенко, який указував на те, що їхній склад в українській мові досить строкатий, а граматичні ознаки не виразні, і навряд чи є необхідність розглядати ці слова як окремих морфологічний клас слів, окрему частину мови в українській, а також у російській та інших слов'янських мовах. «Абсолютну більшість слів «категорії стану» можна розглядати, як це й роблять звичайно, як специфічну групу прислівників, так звані предикативні прислівники» [26, с. 187]. Цю думку було розширено в курсі академічної граматики української мови, де на підставі семантики та присудкової функції було виокремлено предикативні слова в особливий розряд предикативних прислівників, розподіливши їх на предикативні (*важливо, видно, можна, треба, потрібно, навздогад* та ін.), атрибутивно-предикативні (*безмовно, безпечно, боляче, мало, цікаво, близько, помітно* тощо) й предикативно-модальні (*відомо, можливо* та ін.) [173, с. 431–432].

В інших академічних мовознавчих працях слова категорії стану також зараховано до прислівників і розглянуто як окрему групу за синтаксичними функціями [175, с. 290; 174, с. 405; 157, с. 705]. Отож, лексеми, що виступають у ролі головного члена безособових речень і виражають відношення до особи, яка зазнає певного стану, або вказують на загальний фізичний стан природи, кваліфіковані як безособово-предикативні прислівники [175, с. 290]. Предикативні прислівники окреслюють у межах якісних прислівників і характеризують як одиниці, що передають стан – суб'єктний або безсуб'єктний, причому значення стану зближує їх із короткими формами прикметників і пасивних дієприкметників [157, с. 705].

У зарубіжному мовознавстві також панівною є думка про те, що виділяти прислівникові предикати стану в окрему частину мови не варто, оскільки для цього не має достатніх підстав [6; 25; 183; 184; 193]. Актуальним, зокрема, є твердження В. Трофимова про те, що «категорія стану може одержати вираження будь-якою повнозначною частиною мови: *он беспокоится* (дієслово); *он обеспокоен, она взволнована* (прикметник); *она в волнении* (іменник у прийменниковій сполуці); *ему спокойно* (прислівник)... В усіх присудках природно є категорія часу. Немає жодних підстав виділяти з цього ряду тільки іменні (за ознакою невідмінюваності) й безособово-предикативні (за ознакою нездатності до якісного або обставинного зв'язку з дієсловом) слова. І невідмінюваність, і нездатність до зв'язку з дієсловом – природна властивість присудка: у першому випадку це викликане узгодженням у називному відмінку з

особою-діячем, у другому випадку це зумовлено самостійністю ролі головного члена» [184, с. 254].

Поряд із прислівниковими предикатами стану значну увагу як в українському, так і зарубіжному мовознавстві приділено дієслівним предикатам, об'єднання яких утворює «одну з найбільших і найпродуктивніших груп» [118, с. 17]. Попри те, що сьогодні актуально видається думка про те, що у вираженні семантичної категорії «стан» дієслово займає нецентрально (якщо не периферійну) позицію, бо передусім спеціалізоване на вираженні поняття дії, ця частина мови послуговується чи не найбільшою і найдетальнішою розробленістю теоретичних підходів до опису її семантико-синтаксичних властивостей. В українському мовознавстві дієслівні предикати стану були об'єктом дослідження І. Вихованця, П. Дрогомирецького, А. Загнітка, Н. Іваницької, О. Леути, М. Мірченка, В. Русанівського й ін. У зарубіжному мовознавстві ці одиниці вивчали Ю. Апресян, Л. Васильєв, Г. Золотова, Т. Кильдибекова, О. Падучева, Г. Уфимцева, У. Чейф та ін.

Дослідження, присвячені дієслівним предикатам стану, зазвичай, поєднують у собі типологічні побудови й виявлення структурно-семантичних особливостей цих одиниць.

Очевидно, що виділення дієслівних предикатів стану спричинене й базоване на загальному семантичному протиставленні «дія» – «стан». На це звертають увагу всі дослідники, починаючи з найдавніших розробок (О. Востоков, М. Греч) і закінчуючи розробками останніх років (Н. Авілова, Т. Алісова, Т. Булигіна, Л. Васильєв, І. Вихованець, Г. Золотова, Н. Кавера, О. Леута й ін). На таких позиціях перебуває й зарубіжна лінгвістика: Корнеліус ван дер Хейде виділяв стан як протиставлення зміні серед дієслівних значень [50, с. 60]; Д. Грубор поділяв дієслівну лексику на дієслова стану і розвитку [66, с. 68]; У. Чейф визначав детальніші семантичні класи: стан, дія, процес, процес-дія [192, с. 234]; З. Вендлер виділяв дію, виконання, досягнення, стан [209, с. 103]. Усі перераховані класифікації визначають можливість вираження семантичної категорії стану дієслівними лексемами і цим протиставлені класифікації Л. Щерби, який закріпив можливість вираження стану лише за певним морфологічним класом слів, який назвав «категорією стану» [198, с. 90].

Виділення групи дієслівних предикатів стану базоване на розробленні низки класифікаційних ознак, якими дієслова стану відрізняються від інших семантичних груп. Найдетальніше такі класифікаційні ознаки представлено в працях О. Леути [118; 120].

Серед основних семантичних характеристик більшість лінгвістів виділяють такі, як співвіднесеність дії/стану з часовою віссю, місце на часовій вісі, орієнтованість на суб'єкт/об'єкт, тип суб'єкта, фазовість, контрольованість, перспективність, статичність/динамічність.

Стан, виражений дієсловом, на відміну від дій, процесів, безпосередньо розміщений на часовій вісі, тому він має місце у будь-якій точці тих відрізків, із якими співвіднесений. Це означає, що якщо стан має місце між різними точками на часовій вісі, то це положення справедливе для будь-якої з точок. Наприклад: *Василь Невольник голосно журився* (П. Куліш). Якщо стан *журитися* співвіднести з різними точками, то він буде дійсним у будь-який момент між цими часовими точками. У семантиці вказаного слова виражено ідею статичної рівноваги, при якій ніщо не створюється, не змінюється і не переміщується. Тому, на відміну від інших дієслівних предикатів, предикати стану в будь-якому контексті зберігають значення безперервного протікання.

Дієслівні предикати стану обов'язково орієнтовані на суб'єкт стану. Навіть якщо суб'єкт стану прямо не маніфестований у граматичній структурі речення, то його прочитання все одно не викликає труднощів. Наприклад: *Умовили її забрати Василька, і хоч трохи вагалася спершу, бо не знала, як вітчим зустрине пасинка, проте згодилась таки, пообіцяла наступного дня прийти, забрати з собою Василька назавжди* (О. Гончар).

Суб'єкт стану належить до типу пасивних суб'єктів (пацієнтів). Цей тип суб'єктів характерний тим, що протікання чи підтримання стану цілком визначається зовнішньою щодо суб'єкта силою, тому стан існує сам по собі, не потребуючи будь-чиїх зусиль, енергії. Наприклад: *В місячнім сяйві біліє сорочка* (Д. Павличко).

Стан не тільки займає певні відрізки на часовій вісі, але й не може абстрагуватися від них, тобто не може створювати класи однорідних станів. Темпоральна обмеженість станів визначається зв'язками з іншими словами у реченні. Найпоширенішим виразником цього зв'язку є підрядне речення. Наприклад: *Карналь ніяковіє, коли його питали про фронтіві пригоди...* (П. Загребельний).

Часовий характер зв'язку стану з його суб'єктом виражений неможливістю сполучення дієслів стану з родовими поняттями. У сполученнях типу *дитина хворіє, дитина вередує* суб'єкт стану *дитина* сприймається як ім'я з конкретною референцією. Ця актуальність, часова локалізованість стану визначає несумісність дієслів стану з поширювачами типу *хто-небудь, будь-який* і под.

У реченнях типу *Учень мовчить* завжди маємо на увазі конкретного учня і не можемо сказати: *Будь-який учень мовчить*.

Окрім часової локалізованості, стану властивий також показник статичності. Статичність у лінгвістичній літературі найчастіше тлумачать як «...ознаку постійну, незмінну, з узагальненим, а не актуальним значенням часу» [83, с. 246]. Оскільки в дієсловах стану немає іншого розвитку, крім часового, то не може бути вираженим і відношення розвитку дій до часу, тобто при них не може бути показника *швидко* чи *повільно* [66, с. 69]. Показник статичності стану визначає неможливість сполучуваності дієслівних предикатів стану з прислівниками типу *раптом*, *поступово*, *миттєво*, *повільно* тощо. Наприклад, нормативно вживається *він раптом захворів*, де предикат *захворів* означає становлення стану, але не можна сказати *він раптом хворів*, де *хворів* – предикат стану.

Суттєвою особливістю, яка відрізняє дієслівні предикати стану від близьких за значенням інших лексико-семантичних груп (ЛСГ), є ознака фазовості. Фазовість – це такий спосіб існування, за якого у кожний момент існування створюється новий етап дії, а попередній залишається у попередньому відрізкові часу. Ознака фазовості, як сукупність фаз, котрі постійно змінюють одна одну, – найхарактерніша ознака дієслів, але її легше сприйняти у семантиці предикатів дії, процесу. У предикатах стану цей показник має специфічне вираження в тому, що всі фази стану абсолютно однакові і що «...зміна фаз може відбуватися ніби по інерції, тобто без прикладання сили» [160, с. 97]. Показником фазовості є можливість утворення від предикатів стану похідних дієслів із темпоральними префіксами *по-*, *про-*, які мають зменшено-обмежувальне значення: *лежати* – *полежати*, *мовчати* – *промовчати*. Напр.: *Пожурилися трохи, що з літами їх менше* (Б. Олійник).

Стани, виражені дієслівними предикатами, можна розрізнати за ступенем напруженості. Показником цього є можливість сполучення їх із прислівниками і словосполученнями зі значенням напруженості, повторення, протяжності: *довго*, *безперервно*, *завжди*, *щодня* і под. Наприклад: *Частіше стали снитися мені Степи, засмагли в рідній стороні* (М. Нагнибіда).

1.3. Семантична типологія предикатів стану

Виділення в українській мові групи предикатів, які позначають стан і мають специфічні семантико-синтаксичні характеристики, логічно передбачає подальшу диференціацію на дрібніші об'єднання з огляду на їхню значеннєву деталізацію. Така деталізація зумовлена також і тим, що на рівні стратифікації кожна таксономічна одиниця (підгрупа, семантичні варіанти) виявляє лише її притаманні дистрибутивні властивості, реалізовані в тій чи тій синтаксичній структурі.

Усталений сьогодні в мовознавстві підхід до розгляду будь-якої семантичної групи як до ієрархізованого утворення [118; 120] дає змогу виділити в межах аналізованої добірки предикатів архісему «стан, у якому перебуває суб'єкт», що є спільною для всіх дібраних лексем, і низки диференційних сем, на основі яких доцільно виділити окремі підгрупи.

Попри те, що проблема семантичної типології слів із загальним значенням стану в мовознавстві має доволі давню історію, її вирішення на сьогодні не можна назвати однозначним. Низка класифікацій, представлена українськими (І. Вихованець, А. Грищенко, Н. Кавера, О. Леута, В. Німчук, В. Русанівський та ін.) і зарубіжними вченими (Н. Арутюнова, А. Вежицька, В. Гак, Г. Залізник, Н. Каламова, Т. Кильдибекова, Дж. Лайонз, Дж. Лакофф, Ю. Степанов, О. Тихонов, А. Шапіро й ін.), засвідчує різноаспектність підходів до значеннєвої стратифікації семантичної категорії «стан» у широкому й у вузькому розумінні.

Однак при цьому можна спостерігати спільну для всіх створених типологій тенденцію до розмежування стану людини і природи, або, іншими словами, – внутрішнього й зовнішнього стану [41; 43; 91; 118; 119; 120]. Такий загальний поділ предикатів зі значенням стану визначений панівним у лінгвістиці антропоцентричним підходом до аналізу мовних явищ. З огляду на те, що центральною в осмисленні навколишнього світу й інтерпретації цього світу в мові є людина, то відображення дійсності в мовних одиницях може бути подвійним: крізь її внутрішній світ або поза цим світом, збоку, з позицій так званого «стороннього споглядача». Відповідно, стан, у якому перебуває та чи та реалія, може бути потрактований як такий, що стосується самої людини – суб'єкта інтерпретації (внутрішній) або такий, що її не стосується, але констатований нею (зовнішній).

Вважаємо, диференціація предикатів стану на такі, що позначають у мові зовнішній і внутрішній стан, є логічно виправданою й об'єктивною, тому її доцільно взяти за основу в подальшій семантичній класифікації.

1.3.1. Семантична типологія прислівникових предикатів стану. Прислівникові предикати стану, як уже було зазначено, у мовознавчій літературі тлумачать як ядро семантичного класу предикатів стану, бо вони «відтворюють статичну, неконтрольовану, позбавлену динаміки та розвитку ситуацію, у якій хто- або що-небудь перебуває, існує. Цю ситуацію зумовлюють якісь обставини, умови, вона є результатом, наслідком певних дій і спрямована на довкілля, предмет або істоту, здебільшого людину: стан здоров'я, внутрішній духовний світ та сферу інтелекту» [91, с. 21]. Це своєрідна «налаштованість людини, на яку вона сама не в змозі впливати і яка в той же час визначає всі її почуття і бажання» [91, с. 21].

Семантична типологія прислівникових предикатів, попри загальну тенденцію до виділення підгруп на позначення стану людини й стану навколишнього середовища, у сучасному мовознавстві неоднозначна. Так, І. Вихованець поділяє їх на такі, що виражають: 1) фізичний стан людини та інших істот: *боляче, м'ясно, тепло, холодно*; 2) емоційний або інтелектуальний стан, психічні переживання людини: *весело, відомо, радісно, смішно, спокійно, тривожно*; 3) стан навколишнього середовища: *душно, жарко, морозно, спекотно, тепло, тихо* [41, с. 101; 39, с. 254]. Н. Кавера вважає такий поділ прислівникових предикатів стану «досить невиразним, таким, що потребує конкретизації» [91, с. 21]. Узагальнивши основні положення досліджень семантичної природи слів категорії стану, обстеживши все розмаїття їхньої лексичної семантики, дослідниця пропонує класифікувати аналізовані одиниці на два основні значеннєві підкласи – предикати внутрішнього стану істоти та предикати зовнішнього стану. У межах предикатів зі значенням внутрішнього стану істоти Н. Кавера виокремлює три групи: 1) предикати фізичного, фізіологічного стану істоти (живого організму); 2) предикати емоційно-психічного стану людини; 3) предикати інтелектуального стану людини. Другий значеннєвий підклас об'єднує п'ять груп: 1) предикати, що характеризують стан довкілля; 2) темпоральні предикати стану; 3) предикати зі значенням способу розташування суб'єктів; 4) предикати із семантикою зорового чи слухового сприймання; 5) оцінні предикати стану [91, с. 22].

У монографії підтримано загальну тенденцію до виділення двох підгруп прислівникових предикатів стану, що позначають: 1) зовнішній стан, або стан довкілля (навколишнього середовища); 2) внутрішній стан істоти (особи). Водночас уважаємо за необхідне деталізувати названі підгрупи відповідно до диференційних сем, що репрезентують уявлення про спосіб вияву і / або зосередження (локалізації) стану в тій чи тій реалії дійсності.

Прислівникові предикати на позначення **зовнішнього стану** доцільно розмежувати на:

а) предикати, що позначають власне стан навколишнього середовища (довкілля), спричинений:

– дією високої чи низької температури (*холодно, холоднувато, прохолодно, морозно, зимно, свіжо, тепло, гаряче, спекотно, душно, парко*), наприклад: *Було сонячно й гаряче* (М. Йогансен); *Він одягся, вийшов і скорчився від морозного повітря після затишку й тютюнового диму. Холодно!* (В. Підмогильний);

– атмосферним впливом (*вогко, мокро, сиро, сухо, сухувато, сонячно, погідно, похмуро, хмарно, туманно, слизько, мрячно, вітряно, росяно*), наприклад: *Мокро під смерекою* (Г. Хоткевич); *У нас нині відлига, мокро страх, слизько* (М. Коцюбинський);

– інтенсивністю освітлення (*темно, півтемно, поночі, сутінно, зоряно, місячно, світло, ясно*), наприклад: *Я дрімала в кутку. Напівтемно було в диліжансі* (О. Башкирова); *Темно. Увійшла я в ту гущавину, а там поночі, як уночі* (І. Нечуй-Левицький);

– рівнем «наповнення людьми чи предметами» [91, с. 29] (*людно, безлюдно, пусто, пустельно, порожньо, просторо, вільно*), наприклад: *Тихо було в квартирі, сумно, пустельно* (І. Рябокляч);

– гучністю (*гамірно, гармидерно, гомінко, шумно, лунко, спокійно, тихо, тихо-тихо, мирно, німо, глухо, затишно*), наприклад: *Тут так шумно і так весело, у що не хочеться знати щось о часі* (Г. Хоткевич); *В задимленій халупці ставало весело й гамірно* (М. Коцюбинський);

б) темпоральні предикати (*весняно, літньо, зимово, осінньо, вечірньо, пізно, рано*), наприклад: *В лісі стояла надзвичайна тиша, і було вечірньо* (М. Хвильовий);

в) предикати оптичного стану (*блакитно, сіро, зелено, чорно, синьо, фіолетово, біло і под.*), наприклад: *У вікна вагона набивав дощ, навкруги було сіро – і в мене настрої був сірий* (О. Десняк);

Окремою підгрупою виділено прислівникові предикати з оцінним значенням (*добре, чудово, гарно, погано, тяжко, зле,*

страшно, нелегко), хоча можна стверджувати, що вони становлять периферію одиниць із семантикою стану, оскільки тяжіють до предикатів зі значенням характеристики.

Прислівникові предикати на позначення стану істоти (особи), тобто предикати **внутрішнього стану** поділено на:

а) предикати, що позначають фізичний стан істоти (особи), спричинений:

– дією високої температури (*душно, пітно, тепло, жарко, гаряче, спекотно* тощо), наприклад: *Художниці, видно, жарко, бо вона розстебнула своє біле пухнасте пальтечко* (П. Загребельний);

– дією низької температури (*холодно, зимно, морозно*), наприклад: *Вона здригнула, наче їй справді їй зимно було* (В. Підмогильний);

б) предикати на позначення фізіологічного стану істоти (особи), як правило, хворобливого (*недобре, погано, кепсько, боляче, зле, млосно, паморочливо, паморочно*), наприклад: *Він і справді почував себе кепсько* (М. Йогансен); *Вам боляче? Скажіть правду!* (М. Хвильовий);

в) предикати психоемоційного стану особи, що умовно поділяємо на:

– негативний внутрішній емоційний стан суб'єкта (*погано, прикро, тяжко, важко, зле, образливо, боляче, гірко, кепсько, гидко, паскудно, гнітюче, неприємно, досадно*), наприклад: *Вона згадала Вольманову і все, що та розповідала. Їй було гірко* (М. Коцюбинський);

– внутрішній стан, зумовлений почуттям страху (*страшно, боязко, лячно, моторошно*), наприклад: *Тарасові було і цікаво, і трохи боязко* (О. Іваненко); *Чує Мотря, та боїться озирнутись: їй чогось соромно, страшно* (Панас Мирний);

– стан суб'єкта, спричинений почуттям суму, туги, нудьги, самотності (*сумно, смутно, тужно, печально, понуро, нудно, марудно, тоскно, самотньо, пустельно, порожньо*), наприклад: *А там, де була контора, зубпечать роздає газети. І там нудно* (М. Хвильовий);

– неспокійний, тривожний емоційний стан суб'єкта (*нестерпно, неспокійно, тривожно, бентежно, трепетно, мулько*), наприклад: *На серці неспокійно їй тривожать недобрі передчуття* (М. Стельмах); *Микола ступав немов по розпечених кам'яних плитах, так йому було бентежно від однієї думки, що скрізь тут встає жива історія* (В. Кучер);

– стан, спричинений відчуттям дискомфорту (*тісно, затісно, незручно, незатишно*), наприклад: *Ярославові раптом стало вітряно*

й незатишно на душі (Ю. Мушкетик);

– внутрішній психічний стан сорому (*соромно, ніяково*), наприклад: *Галя дивилася прямо йому в вічі гостро-гостро... Чіпці стало ніяково* (Панас Мирний);

– піднесений внутрішній стан суб'єкта (*весело, радісно, ясно, легко, гарно, смішно, прекрасно, любо, погідно, тепло, добре, мило, втішно, славно, легко*), наприклад: *Стало так гаряче й прекрасно. Капітанове обличчя крізь чорну неголену щітину засяяло небесним світлом* (М. Йогансен); *І так було славно, ох, як славно! Батько приїздив часто, мати жила, кохала, ласкала мене* (М. Старицький);

– стан внутрішнього комфорту (*спокійно, радісно, затишно, зручно, приємно*), наприклад: *Моїй душі, натомленій тривогами останніх днів, стало так спокійно і затишно* (І. Микитенко);

г) предикати, що позначають інтелектуальний стан особи (*інтересно, цікаво, невтямки, чудно, дивно, незвично, байдуже, однаково, все одно*), наприклад: *Дивно мені та чудно, що Наталка так говорить* (І. Котляревський).

1.3.2. Семантична типологія дієслівних предикатів стану.

Дієслівні предикати стану позначають таку позамовну ситуацію, за якої стан неактивного суб'єкта існує автономно щодо носія, виникаючи та підтримуючись зовнішньою силою [119, с. 55; 45, с. 86; 123, с. 38; 88, с. 155; 73, с. 7; 103, с. 2–3; 101, с. 46–51; 166, с. 11–12]. Дієслівні предикати стану так само, як і прислівникові предикати, виражають власне-стан, що є тимчасовою характеристикою предмета. Він не відтворює його внутрішньої суті й уможливорює те, що особа чи предмет може перебувати і в інших станах, не зазначаючи ніяких кількісних і якісних змін [91, с. 69].

Дієслівні предикати внутрішнього стану істоти виражають різноманітні внутрішні фізичні, фізіологічні й емоційно-психічні стани, що не мають активного діяча, яким не властиве значення результативності стану, досягнення його межі. Вони характеризуються «монотонною, собі тотожною тривалістю» [133, с. 68] та спричинені зовнішніми щодо суб'єкта обставинами, ситуаціями.

Лінгвістична наука послуговується давньою традицією семантичної диференціації дієслів, які виконують роль предиката зі значенням стану в реченні. Ця традиція сягає корінням базового розрізнення дієслів дії і стану – основної семантичної дихотомії лексем цієї частини мови. Але не можна вважати, що створено однозначну типологію, яка б увібрала й універсалізувала в собі всі

логічні й функціонально-семантичні підходи.

На думку І. Вихованця, дієслівні предикати стану – це периферія загального класу предикатів стану, до якої належать лексеми на зразок *любити, кохати, ненавидіти, знати, вірити, думати*, що не виражають значень дії або процесу [41, с. 101]. Досліджуючи інтенційно-валентну структуру дієслів стану, П. Дрогомирецький виділяє дієслова просторово-локативного стану, що об'єднують у своєму складі локативні дієслова; дієслова із семантикою оптичних явищ і сприймання кольору; дієслова, що позначають органічний та неорганічний стан матеріальних об'єктів; дієслова стану з темпоральною, посесивною та симетричною семантикою; екзистенційні дієслова, а також дієслова рефлексивного (внутрішнього) стану, що позначають фізичний (фізіологічний) стан суб'єкта, емоційно-психічний стан суб'єкта; емоційне ставлення [73, с. 8].

Т. Кильдибекова називає дієслова стану неакціональними й наголошує, що ці одиниці називають внутрішні ознаки, властивості суб'єкта, які не виходять за його межі. Ядро дієслів стану, на думку дослідниці, становлять одиниці на позначення фізичного та психічного стану суб'єкта або зміни цього стану, дієслова зі значенням фізіологічних процесів, дієслова поведінки, «функтивні дієслова», дієслова звучання, дієслова буття [101, с. 59–60]. О. Падучева поділяє стани на сталі й тимчасові, виділяючи мовні стани, інтенційні й волюнтативні стани, модальні стани, фізичні, емоційні, ментальні стани [141, с. 137–138]. Ю. Апресян уважає, що значення стану виявляють дієслівні предикати існування, ідентичності, просторових відношень, володіння, сприйняття й деякі інші [13, с. 58]. На думку Л. Васильєва, клас предикатів стану формують предикати фізичного (температурного, світлового, структурного й ін.), фізіологічного (сну, втомленості, хвороби й под.), психічного (настрою, хвилювання, сорому, подиву, страху, задоволення / незадоволення, радості / суму, нормального / ненормального розумового стану), соціального (майнового, залежного, незалежного) та функціонального стану [37, с. 4–5]. Г. Золотова та її послідовники до дієслів стану зараховують дієслова ментальних дій, сприйняття, емоцій, фізіологічних дій, поведінки [84, с. 61].

О. Леута виділяє дві семантичні підгрупи дієслів стану – дієслова внутрішнього стану та дієслова зовнішнього стану. Семантика внутрішнього стану охоплює дієслова психічного стану та дієслова фізичного стану. Значення зовнішнього стану репрезентують дієслова існування, локальної характеристики, дієслова, що називають оптичні явища, дієслова кольорової кваліфікації [118, с. 12–13].

Поділ дієслівних предикатів стану на дві підгрупи – зовнішнього й внутрішнього стану – на логічних підставах підтримує й Н. Кавера, зазначаючи, що кожен підклас має свою значеннєву структуру та лексичне наповнення. Предикати внутрішнього стану істоти становлять ядро дієслівних предикатів стану. Семантика внутрішнього стану зосереджена в самому суб'єкті, переважно не виходить за його межі та реалізована у фізичних, фізіологічних і емоційно-психічних станах. Носієм внутрішнього стану є тільки істота, переважно – людина, зрідка – тварина. Предикати зовнішнього стану передають стан довілля, локативний стан істоти та предмета, соціальний стан істоти, стан предмета (оптичний, кольоровий). Вони перебувають на периферії дієслівних предикатів стану [91, с. 70].

Дотримуючись загальної традиції поділу дієслівних предикатів стану на дві основні підгрупи, у пропонованій монографії також розрізнено предикати зовнішнього й внутрішнього стану.

Дієслівні предикати **зовнішнього стану** поділяємо на підгрупи:

а) дієслівні предикати, що позначають стан навколишнього середовища, довілля, природи, а саме:

– атмосферні явища (*негодити, гриміти, вітрити, штормити, дощити, мрячити, мжичити, моросити, порошити, сльотити, сніжити, віхолити, хурделити, хуртовинити, росити, туманити, хмарити, вияснятися, розпогодитись, протряхати, зоріти, лити, крапати, капотіти*), наприклад: *Тепер все хмарить і парить, і вітром пекучим несе, але дощу нема* (Леся Українка);

– зміну дня і ночі, пір року (*вечоріти, дніти, ночіти, розвиднятися, світати, сіріти, смеркати, сутеніти, темніти, світліти, весніти, осеніти, позимніти*), наприклад: *Надворі сутеніло. Василину брала журба* (І. Нечуй-Левицький);

– стан природи, спричинений дією високої чи низької температури (*холодати, тепліти, парити, припікати, приморожувати, підморожувати*), наприклад: *Парить, так парить! Ми от з ним і вийшли на свіже повітря* (Панас Мирний);

б) дієслівні предикати на позначення оптичного стану:

– власне оптичного стану (*блищати, блистити, блимати, бовваніти, виднітися, вилискувати, жевріти, іскритися, майоріти, маячити, мерехтіти, мигіти, горіти, поблискувати, проблискувати, світитися, сяяти, палати, палахкотіти, пламеніти, яскріти, темніти, ясніти, тліти*), наприклад: *Де-не-де на розі вулиці блимала жовтавим світлом лампа* (І. Франко);

– стану, зумовленого кольоровими характеристиками (*чорніти,*

біліти, сіріти, зеленіти, синіти, ліловіти, сизіти, голубіти, червоніти, багряніти, рожевіти, рум'янитися, жовтіти, золотитися і под.), наприклад: *Цвітуть сади, білють хати. А на горі стоять палати* (Т. Шевченко).

Дієслівні предикати **внутрішнього стану** поділяємо на такі, що позначають:

а) фізіологічний стан, а саме:

– хворобливий стан (*хворіти, нездужати, знемагати, лихоманити, морозити, температурити, нудити, клякнути, мліти, дрижати, непритомніти, мутитися, паморочитися, тремтіти*), наприклад: *Марта все хворобилася на груди і часто нездужала* (І. Нечуй-Левицький);

– стан сну, марення (*марити, снити*), наприклад: *Іноді хвора впадала в забуття, ніби засинала, тоді вона марила* (О. Копиленко);

б) фізичний стан, спричинений дією високої чи низької температури (*мерзнути, дубіти, холонути, клякнути, грітися, пітніти, пріти*), наприклад: *Оленчук дубів у крижаній воді* (О. Гончар);

в) психоемоційний стан, а саме:

– негативний (тяжкий, пригнічений) емоційний стан (*горювати, журитися, печалитися, сумувати, тужити, злоститися, сердитися, гніватися, злитися, лютувати, несамовитіти, сатаніти*), наприклад: *Поки Петько шукав авто, ми стояли на розі і злостилися* (Ю. Смолич);

– стан нудьгування, бездіяльності (*нудьгувати, нудитися, скніти*), наприклад: *Вона сиділа оце, слухняна, в хаті й нудилась без роботи* (М. Коцюбинський);

– емоційний стан, спричинений почуттям сорому (*соромитися, ніяковіти, бентежитися*), наприклад: *Серед товаришів він завжди веселий, жартівливий, а це мовчить, бентежить* (О. Бойченко);

– стан тривоги, неспокою, хвилювання (*хвилюватися, непокоїтися, драгуватися, нервуватися*), наприклад: *Перекладаю все на столі, без потреби пересуваю книжки і драгуюсь* (М. Коцюбинський);

– позитивний (піднесений, радісний, веселий) емоційний стан (*радіти, тішитися, насолоджуватися, веселитися, умлівати тощо*), наприклад: *Кому ж не видно, що Юрко навіть не підходить до неї, а вона щовечора умліває і сохне за ним* (М. Стельмах);

г) інтелектуальний стан (*обмірковувати, розуміти, пригадувати, пам'ятати, уявляти, знати, цікавитися, чудуватися*), наприклад: *Маю*

надію, що мене розуміють усі добрі люди і в Галичині, і на Україні (Леся Українка).

1.4. Сполучуваність як ідентифікатор синтагматичних властивостей предикатів

Зосередженість традиційної граматики на парадигматичних ознаках мовних одиниць, їхніх таксономічних характеристиках свого часу спричинила зниження дослідницької уваги до їхніх синтагматичних властивостей. Нині назріла проблема дослідження синтаксичного оточення одиниць, яке представляє комплексний набір синтагматичних і парадигматичних елементів відношень.

Уявлення про синтагматичні властивості лексичних одиниць, зокрема тих, що здатні виконувати роль предикативного центру в реченні, у мові розкриває поняття *сполучуваності*. Це поняття має давню історію в лінгвістиці, йому притаманна варіативність і багатозначність, зумовлена різними підходами до його тлумачення.

Сполучуваність визначають як властивість мовних одиниць поєднуватися в мовленні у процесі утворення одиниць вищого рівня, що відображає синтагматичні відношення між ними [22, с. 407]. Зокрема, на фонологічному рівні сполучуваність виявляється в сумісності або несумісності диференційних ознак звуків. Морфемний рівень засвідчує сполучуваність в аспекті комбінації морфем (афіксальних і кореневої), що залежить від формальних і семантичних показників. На лексичному рівні сполучуваність слів визначена такими чинниками, як-от: граматичним (належність слів до тих чи тих частин мови); лексичним (полягають у вибірковості лексем); семантичним (компоненти сполучень не повинні мати суперечливих сем, у випадку суперечності або порушується мовна норма, або переосмислюється один із компонентів) [57, с. 483].

Усвідомлення того, що слова в реченні пов'язані і за змістом, і граматично, розкрило свого часу перед лінгвістикою широкі можливості в дослідженні мовних явищ і глибшого проникнення в сутність системно-структурної організації мови. Сьогодні сполучуваність лексем як об'єкт вивчення є настільки актуальною, що можна говорити про формування самостійного напрямку в граматиці – комбінаторної лінгвістики. Комбінаторна лінгвістика досліджує синтагматичні відношення лексичних одиниць та їхню комбінаторну потенцію. Уже в самій назві цього напрямку мовознавчих розвідок

наголошено, що він пов'язаний із синтагматикою, тобто правилами сполучуваності однорівневих одиниць.

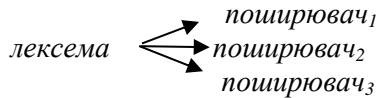
У сучасних мовознавчих дослідженнях термін «сполучуваність» набуває різноманітних визначень, що зумовлено широтою охоплених ним уявлень про синтагматичні властивості мовних одиниць; окрім того, на сучасному етапі він дедалі частіше вступає в синонімічні відношення з такими термінами, як «валентність», «інтенція», «дистрибуція» й подібні, оскільки всі вони спрямовані на об'єктивацію сполучувальних можливостей слова в потенційному чи реальному аспектах. Уважаємо, що всі зазначені терміни слід розмежувати, оскільки вони відображають розуміння здатності слова вступати в синтагматичні відношення відповідно до різних позицій і підходів.

Варіативність термінології, яка розкриває уявлення про синтагматичні властивості лексичних одиниць, спричинена диференціацією самого поняття сполучуваності на семантичну (лексичну) й синтаксичну. Семантична сполучуваність відображає здатність слова до поєднання з огляду на його лексичне наповнення – значення. Ця здатність може бути виражена в семантичних відношеннях лексеми з іншими словами й групами слів, зокрема й тими чи тими частинами мови. Синтаксична сполучуваність є властивістю слова як представника частини мови та її лексико-граматичного розряду вступати у зв'язки з іншими словами. Часто її визначають як здатність слів мати при собі залежні слова (форми слів) або поширювачі. Поширювачами можна вважати відмінкові форми іменників і займенників (із прийменником або без), прикметник, дієслово, прислівник [72, с. 108]. На відміну від синтаксичної сполучуваності, правила якої вказують на загальні закономірності вживання слова, семантична (лексична) сполучуваність «фіксує поширеність тих чи тих сполучень і звичність асоціацій одних слів з іншими» [109, с. 31].

Н. Котелова, визначаючи сполучуваність слова як сукупність його синтагматичних потенцій, певну характерну властивість слова, парадигматику його синтагматичних властивостей, зазначає: якщо лексична сполучуваність – це набір і умови реалізації лексичних поширювачів слова, то синтаксична сполучуваність слова є сукупністю і властивостями, набором і умовами потенційно-можливих при ньому синтаксичних зв'язків [107, с. 81].

Т. Дорофєєва поділяє синтаксичну сполучуваність на активну, тобто сполучуваність «першого» слова з «другим», і пасивну

сполучуваність «другого» слова з «першим» [72, с. 109–110]. За активної синтаксичної сполучуваності реалізоване таке співвідношення: граматично домінантне слово в усьому обсязі форм (лексема) і граматично залежне слово (поширювач), представлені у вигляді певної синтаксичної форми. Таке співвідношення можна позначити як: «лексема → поширювач», тобто всю синтаксичну парадигму слова можна представити у схемі:

У процесі вивчення пасивної синтаксичної сполучуваності беруть інше співвідношення: граматично залежне слово, представлене певною синтаксичною формою, й граматично домінувальне слово (лексема), представлене в усьому обсязі форм: «лексема ← поширювач». Особливу увагу при цьому звертають на важливість положення про те, що властивості «активного» слова (як правило, дієслова чи іменника) програмують (передбачають) систему його поширювачів, регламентують її.

Із поняттям синтаксичної сполучуваності тісно пов'язане поняття *валентності*, застосовуване передусім у процесі аналізу лексичних одиниць у ролі предикатів речень. Часто ці поняття настільки важко розмежувати, що їх розглядають як синонімічні. Принагідно доцільно зауважити, що багато авторів, розглядаючи синтагматичні властивості слів, визнають тільки валентність, розуміючи її в широкому сенсі як вибірккову здатність мовних одиниць сполучатися з іншими мовними одиницями й у вузькому сенсі як обов'язкову сполучуваність слів у реченні, що забезпечує його (речення) граматичну правильність (З. Попова, І. Стернін).

У сучасній лінгвістиці під поняттям «валентність» розуміють основні закономірності сполучуваності одиниць певної мови: «Валентність – це здатність слова визначати кількість і якість залежних від нього словоформ, зумовлена його семантичними й граматичними властивостями» [185, с. 59]. С. Кацнельсон визначив це поняття як «здатність слова у певний спосіб реалізуватися в реченні й вступати в певні комбінації з іншими словами» [96, с. 44].

Валентність у найзагальнішому розумінні передбачає необхідне чи можливе контекстуальне оточення слова, синтаксичні зв'язки слова, відношення між частинами мови у реченні на семантичному та синтаксичному рівнях, контекстуальні сполучення слів і/або синтаксичних партнерів. Сукупність валентностей слова, вжитого у

певному значенні, утворює його валентну структуру. З такого розуміння можна зробити висновок, що мовна валентність – явище різних рівнів, різних площин мови. За системного підходу до вивчення всіх фактів мови та мовлення валентність стає домінантною ознакою та визначальним чинником у процесі опису різних груп лексики.

Проблему валентності ґрунтовно розроблено та висвітлено в зарубіжній і вітчизняній мовознавчій літературі. При цьому огляд наукової мовознавчої літератури переважно демонструє стійкий зв'язок поняття валентності з дієсловом, яку найчастіше визначають або як семантико-синтаксичну властивість цієї частини мови, або як абстрактну категорію мови загалом.

Ще в 1934 р. засновник теорії валентності Л. Теньєр, окресливши основні положення своєї теорії, визначив провідну роль дієслова, адже «дієслівний вузол» є центром речення. Пізніше вчений зазначив, що структуру «дієслівного вузла» (який тотожний предикату) визначає природа актуалізованих ним актантів (іменників чи їхніх еквівалентів) [176]. Саме ця здатність дієслова приймати й утримувати при собі певну кількість актантів за аналогією до властивостей атома в хімії й була названа валентністю.

Подальшого розвитку теорія валентності набула у працях Г. Брінкмана, Л. Вайсгерберга, І. Ербена, Ж. Фурке, Г. Хельбіґа й ін. О. Есперсен зауважував, що «у сполученні дієслова із займенником або з іменником видно, що дієслово надає сполучуваності особливого характеру викінченості й утворює (більшою чи меншою мірою) завершене висловлення, чого не спостерігаємо у поєднанні іменника або займенника з прикметником чи прислівником» [74, с. 95]. У. Чейф наголошував, що «...природа дієслова визначає, чим буде інша частина речення, зокрема, які іменники будуть дієслово супроводжувати, який стосунок до нього будуть мати ці іменники і як ці іменники будуть характеризувати дієслово у семантичному плані» [192, с. 115].

Теорія валентності як здатності слів до сполучення з іншими словами в реченні набула значного розмаху у східнослов'янському мовознавстві, зокрема в працях В. Адмоні [1955, 1968], Й. Андерша [1980], Ю. Апресяна [1974], І. Вихованця [1988, 1992], А. Загнітка [1990], С. Кацнельсона [1972, 1987], О. Леути [1989, 2008], Т. Масицької [1998], О. Москальської [1974], М. Степанової [1967, 1973, 1978] та ін. Поширеним є погляд на валентність як «уміщену в лексичному значенні слова синтаксичну потенцію, тобто здатність приєднувати до себе інше категорійне цілком визначене повнозначне слово... Валентність – це властивість значення, у якому наче містяться

«порожні місця» або «рубрики», які потребують заповнення, як рубрики в анкеті» [98, с. 20–21].

У сучасному мовознавстві сфера валентнісного аналізу поширена не лише на дієслово, а й на інші частини мови, у зв'язку з чим мовознавці виділяють ті ознаки, які зумовлюють можливість граматично сполучатися з іншими словами (Л. Вайсбергер, К. Зоммерфельд, В. Шмідт та ін.). Г. Брінкман, розуміючи валентність як кількісну характеристику сполучуваності дієслів, поширює її також на іменники, прикметники, розподіляючи ці частини мови на групи «відкритих» і «закритих» відповідно до їхньої обов'язкової й факультативної сполучуваності [202, с. 465]. В. Адмоні «сполучувальну потенцію» розглядає як властивість усіх самостійних частин мови [4]. Ці «сполучувальні потенції» актуалізуються в процесі комунікації і залежать від семантики слова. Тобто та сама частина мови в різних контекстах може бути або граматично панівною, або ж граматично залежною. Думку В. Адмоні підтримують і О. Москальська та В. Абрамов [1].

Загалом спрощено валентність доцільно представити як здатність слова до сполучення з іншими словами. Така здатність, аналогічно до явища сполучуваності, може бути розподілена на семантичну й синтаксичну. Семантична валентність відображає потенціал до сполучуваності з огляду на значення слова, синтаксична репрезентує уявлення про поєднання слів у межах речення. Оскільки в науковій літературі підкреслено нерозривний зв'язок форми й змісту одиниць мови, щодо теорії валентності це означає, що основою синтаксичної валентності завжди є валентність семантична.

Семантико-синтаксична валентність «прогнозує» семантико-синтаксичну структуру речення. Вона визначає семантичні ролі слів у реченні, репрезентуючи «головні» й «залежні» лексеми, що відіграють специфічну граматичну роль [45, с. 110]. Аналіз валентнісних значень лексеми базований на врахуванні її системних можливостей сполучатися з відповідною кількістю актантів, передбачених її (лексеми) семантичною структурою. Отже, предикатний знак, відповідно до своєї семантичної валентності, формує кількість предметних компонентів і їхнє значення. Зокрема, С. Кацнельсон зазначає, що «валентнісні властивості предиката, які реалізуються в реченні, у самому предикаті подано у вигляді «місць», «прогалін», що підлягають заповненню. Кожен предикат немовби відкриває «вакансії» для предикандумів, що заступають ці «вакансії» [97, с. 117].

Для дослідження сполучувальних властивостей слів тієї чи тієї

семантики релевантно важливими є детально розроблені в теорії валентності поняття *предиката* й предикатних *аргументів* (*актантів*). Предикатно-аргументні відношення встановлюються між словом-предикатом і непередикатними знаками на основі валентнісного зв'язку, який означає семантичну й синтаксичну підпорядкованість аргументних компонентів. Значення предиката «прогнозує» свою якісну й кількісну структуру, вимагає заповнення своїх позицій відповідними за значенням і формою контекстними партнерами. Щодо валентності слова-предиката всі компоненти речення поділяють на залежні від неї (валентно пов'язані) – за різною термінологією: актанти, аргументи, додатки, партнери, компленти і вільні (валентно не пов'язані) – сирконстанти, вільні поширювачі, обставини, ад'юнкти. Підмет (суб'єкт) розглядають разом із додатками як один із партнерів предиката, перший за рангом.

Статус другорядних членів речення, на відміну від головних, не є однаковим: вони можуть займати обов'язкову і факультативну позицію. До складу ядра включають усі граматичні члени, які займають при присудку позиції, обмежені його лексичною і формальною репрезентацією, а також ті функціонально-синтаксичні позиції, що вимагають обов'язкового заміщення. Як правило, обов'язковий поширювач – це член речення, який прогнозований лексико-семантичною чи морфемною валентністю предиката або загальним значенням висловлення і надає реченню значеннєвої та граматичної завершеності. Він не може бути вилученим із речення, бо його вживання викликано семантико-синтаксичними, а не контекстними умовами. Факультативному поширювачу відведена периферійна у плані структурно-значеннєвої завершеності роль. Він вносить додаткову інформацію, що є суттєвою з погляду комунікативного значення, але не категоріальною. Елімінація компонента такого типу не впливає на формування семантичного мінімуму речення.

У ролі обов'язкових предикативних поширювачів виступають додатки й обставини; за ними, звичайно, закріплена і можливість факультативності. Усі дослідники визнають той факт, що означення завжди вносить у комунікативно-змістовий план речення ту інформацію, опущення якої не призводить до реченнєвої самонедостатності. Однак деякі вчені вважають, що твердження про те, що означення вільно входить «...до складу речення, уточнюючи конститутивні і неконститутивні компоненти» [11, с. 33], потребує перегляду, тому що воно суперечить конкретним фактам мови.

Засобом вираження атрибутивної облігаторності виступають тавтологічні синтаксеми, у яких корінь залежної словоформи збігається з коренем граматично панівного слова, та деякі нетавтологічні структури. Атрибутивно вживаний компонент – узгоджене чи неузгоджене означення – перетворює інформативну надлишковість, репрезентовану синтаксичними структурами, в інформативну діяльність. Функцію атрибутивного конкретизатора виконують різні за семантикою іменники та прикметники. Наприклад: *А в серці – почував він – прокидалось щось невідоме, чудне: і важко мов, і легко, і сумно, й весело, і хочеться співати, й хочеться плакати* (Панас Мирний). Вступаючи у семантико-синтаксичні зв'язки з атрибутом, факультативний поширювач, передбачений предикатом, набуває нової синтаксичної якості – обов'язковості, яка викликана не значенням предиката, не граматичними чинниками, а комунікативним значенням речення. Це явище лінгвісти назвали обов'язковою валентністю другого ступеня, бо вона пов'язана з предикативним центром не прямо, а опосередковано.

Отже, теорії валентності дослідники завдячують усвідомленням того, що синтаксичні структури (предикати разом із валентно зв'язаними компонентами – аргументами, актантами) складають мінімум (моделі) речень, які, своєю чергою, виражають типові значення. Проте реально спостережувані висловлювання містять, окрім компонентів предикатної моделі, й інші компоненти, валентно не пов'язані з дієсловом, які не аргументують його значення. Такі валентно незв'язані члени речення, виражаючи певну предикатну ознаку (відношення чи властивість), потлумачені як поширювачі.

Зрозуміло, що здатність слова утримувати поряд із собою актанти, передбачає з'ясування не лише їхньої кількості та якості, а й самого механізму утримання, що можливо лише за умови аналізу конкретних мовленнєвих реалізацій цілісної структури «предикат – актант», адже «актанти – це члени, що заповнюють відкриті позиції. Щоб адекватно описати їхню роль у реченні, недостатньо знати їхню кількість, тобто валентність у вузькому сенсі. Необхідно ще й враховувати їхній вид, тобто дистрибуцію дієслова (або носія валентності)» [172, с. 47]. Саме з поняттям дистрибуції валентність пов'язана якнайтісніше, оскільки ці явища репрезентують сполучувальні можливості слів-предикатів на рівні синтаксичних структур. Попри те, що дистрибуція і валентність мають спільний об'єкт і предмет опису, це явища нетотожні, а їхнє розрізнення має принциповий характер.

1.4.1. Дистрибуція як інтегральна синтагматична характеристика предикатів. Дистрибуцію традиційно визначають як суму всіх оточень мовного елемента або ж як сукупність його валентностей [12; 15; 16; 17; 33; 49; 94; 131]. Проте для репрезентації сутності цього явища й застосування його як прийому чи способу опису предикатів стану важливо усвідомити підстави й принципи, на яких базоване виділення дистрибуції мовного елемента (слова-предиката зокрема) в окремий семантико-синтаксичний показник поряд із показниками загальної сполучуваності, валентності, інтенції й под.

Термін «дистрибуція» набув значного поширення передусім в американській лінгвістиці. Г. Глісон розглядає дистрибуцію як реалізований лінійний ряд, що не передбачає парадигматичного аспекта [60]; З. Харріс розуміє її як суму можливих позицій мовної одиниці стосовно інших одиниць у різноманітних контекстах [206, с. 15–16]. Р. Мразек, детально розробляючи теорію сполучуваності загалом, розширює американські мовознавчі ідеї про лінійну дистрибуцію поняттям про «метричну» дистрибуцію, тобто таку, що зумовлена внутрішніми номінативними зв'язками між словами незалежно від просторових чинників [131, с. 50]. Поширення уявлень про дистрибуцію в 60-х роках ХХ ст. визначило активність уживання цього поняття в межах прикладного мовознавства, зокрема в теорії машинного перекладу й автоматичного аналізу тексту, що було об'єктивно зумовлене пошуком нових ефективних методик аналізу мовної структури й дослідженням об'ємного мовного матеріалу [94].

Пізніше поняття дистрибуції стало основою для формування однієї з найпродуктивніших методик структурної лінгвістики – дистрибутивного аналізу, що знайшов широке застосування в лексикології, семасіології, граматиці. Засади дистрибутивної методики були закладені в працях Л. Блумфілда і застосовувалися спочатку в фонетиці та морфології, але поступово були поширені на дослідження різних ділянок мовної системи. Окремі експериментальні прийоми дистрибутивної методики трапляються й у творчому доробку Ш. Баллі, О. Есперсена, Л. Щерби.

У широкому значенні мовознавчий термін «дистрибуція» витлумачений як множина всіх оточень (контекстів), у яких може перебувати певний мовний елемент, тобто множина всіх (різних) можливих позицій елемента щодо позицій інших елементів. Поняття дистрибуції відображає властивість мовних одиниць, яка полягає в

тому, що сполучуваність кожної одиниці (окрім речення) з іншими одиницями більш-менш обмежена [33, с. 432].

У загальнофілософському сенсі дистрибуцію мовних одиниць було розглянуто в працях І. Бодуена де Куртене [1963], О. Есперсена [1958], В. Панфілова [1972, 1976, 1982] та ін.

Дистрибуція, як уже було відзначено, тісно пов'язана з валентністю як явище плану мовлення, що реалізується на рівні реальної комунікації, з явищем плану мови, що виокремлюємо на рівні абстрактного мислення. Це підтверджує розуміння дистрибуції як «сукупності всіх оточень (контекстів), у яких може зустрічатися певна мовна одиниця, що протиставлено всім тим оточенням, у яких вона зустрічатися не може, тобто місце, порядок, сполучуваність і т.п. якостей її вживання в плані розташування окремих частин висловлювання стосовно одна одної» [22, с. 407].

Не можна стверджувати, що дистрибуція є ширшим поняттям, ніж валентність, адже вони належать до різних логічних площин, їх не можна ототожнювати, але й не можна розглядати як щось автономне, незалежне одне від одного. При цьому слід враховувати й такі підходи, за яких валентність розглядають як потенційну сполучуваність (лексичну – з іншими словами, лексичними групами або класами слів; морфологічну – з морфемами словозміни, синтаксичну – здатність займати певні позиції в тих чи тих синтаксичних структурах), а дистрибуцію – «як суму всіх можливих оточень, причому під оточенням елемента А мають на увазі всі інші елементи, кожний із яких стоїть у певній позиції, у сполученні з якими елемент А утворює мовленнєвий відрізок висловлювання» [20]. Валентність визначають і як потенційну здатність елемента поєднуватися з елементами оточення, а дистрибуцію – як самі елементи. За такого розуміння спостерігається часткове ототожнення цих понять.

Г. Хельбіг висловлює думку про те, що поняття валентності вужче, ніж поняття дистрибуції [207]. За його твердженням, дистрибуція включає функціонування елемента і за межами речення. Є. Курилович стверджує, що валентність залежить від контексту, а відповідно – дистрибутивних характеристик слова [110]. Г. Уфимцева, Д. Шмельов тлумачать дистрибуцію як форму існування значення [187] і т.д.

Загалом дистрибуція і валентність визначилися як два різних підходи до вивчення зв'язків дієслова: перша лягла в основу семантико-синтаксичного, а друга – кількісно-констатувального,

тобто заперечується взаємопов'язаність і взаємопроникнення обох понять (І. Вербен, Г. Хельбіг). Важливо також, що обидва названі поняття вступають і в співвідношення із загальним поняттям сполучуваності.

Ми схильні підтримати думку В. Кодухова про те, що глибока дистрибутивна методика дослідження мовних одиниць містить різноманітні прийоми, з-поміж яких і аналіз валентності, інтенційної сполучуваності, дистрибутивних формул і под. [104]. Валентність слова у такому розумінні потлумачена як характерна для нього й зумовлена його лексичним значенням і системою мови потенція до поєднання з іншими словами або ж до поширення його словом, словосполученням чи реченням, що виявляється у вигляді сполучуваності не лише в ієрархічній структурі речення, а й у надфразовій єдності. Сполучуваність, відповідно, – це реалізація валентності в кожному окремому випадку. Дистрибуція – це сума (сукупність) усіх оточень, у яких трапляється мовний елемент.

Як і загальна теорія сполучуваності, теорія дистрибуції була від початку розроблена стосовно фонетичних одиниць (фонем) і детально вдосконалена представниками Празької лінгвістичної школи. Саме з розробок «фонологічної дистрибуції» було виокремлене поняття типів дистрибутивного оточення, з-поміж яких виділяють:

– додаткову (комплементарну) дистрибуцію, за якої два елементи ніколи не трапляються в однаковій позиції. Цей тип характерний для варіантів тієї самої одиниці (наприклад, для фонемі [e] у словах *село* і *сине*, перший варіант якої вживається після твердих, а другий – після м'яких приголосних);

– контрастну – дистрибуцію функціонально значущих одиниць, які належать до одного класу. Випадок такої дистрибуції можуть представляти два звуки, заміна одного з яких призводить до зміни значення (*бак* – *бук*). Множина можливих позицій однієї одиниці включає множину можливих позицій іншої. Цей випадок характерний для функціонально протиставлених одиниць, одна з яких описана як така, що має певну ознаку (маркована), а інша – як така, що цієї ознаки не має (немаркована). Множини можливих позицій двох одиниць або двох класів одиниць частково перехрещуються (наприклад, дистрибуція українського [ɔ] частково перехрещується з дистрибуцією [m], бо вони є передньоязиковими твердими приголосними) [33, с. 432].

У семасіологічних і граматичних розвідках останніх років дедалі частіше спостерігаємо спроби перенести детально розроблену

Празькою лінгвістичною школою методику фонологічного дослідження в сферу лексики й синтаксису. Зокрема, дієвим є посилання на методологічно виправдане твердження про те, що системні відношення мовних елементів базовані передусім на опозиціях.

На перший погляд, труднощі, які виникають під час семантико-синтаксичного дослідження мовних (лексичних) одиниць, можуть бути легко вирішені, якщо й тут застосувати дистрибутивну методику, запозичену з фонології, тобто розглядати проблему вільних і зв'язаних відношень слова-предиката з іншими словами в реченні, проблему постійного й змінного контекстів як проблеми дистрибуції, пов'язаних передусім із систематичним пошуком взаємопротиставлених значень одного і того самого слова, що виявляються шляхом дослідження його оточення (контексту) тощо. Однак практична робота з лексичним матеріалом, спроектованим на його синтаксичну поведінку, змушує дослідника інтерпретувати й удосконалювати цей спосіб аналізу і термінологічно, і методично.

Чітке розмежування у фонології поняття додаткової й контрастивної дистрибуції базоване на розрізненні варіантів однієї й тієї самої фонемі та принципово різних фонем. Зрозуміло, що у випадку роботи з лексичним матеріалом таке розрізнення мусить бути спроектоване на розмежування багатозначності одного слова й різних слів із різними значеннями (омонімів). Проте основне питання полягає в тому, чи можливо на семасіологічному рівні розмежувати протиставлені й додаткові контексти і, відповідно, об'єктивно інвентаризувати й класифікувати значення слів-предикатів.

Очевидно, що на семантико-синтаксичному рівні про дистрибуцію слід говорити в іншому аспекті, ніж на фонологічному рівні, що зумовлено такими основними моментами:

1) коли аналізу підлягають одиниці фонологічного рівня, дослідник має справу з обмеженою кількістю фонем, а кількісна різниця між фонетичним і лексико-семантичним рівнями настільки значна, що вона призводить до якісної різниці;

2) фонологічні факти є фактами спостережуваними, а значення фізично не представлені у висловлюваннях – ані в звукових, ані в тих, що передаються графічно, вони є фактами неспостережуваними. Тому принципи дистрибутивної методики, розроблені у фонології, не можуть бути механічно перенесені на семантичний рівень.

Вихідне положення про те, що дистрибуція – це сукупність усіх оточень, у яких може перебувати мовна одиниця, протиставляючись

тим оточенням, у яких вона перебувати не може, дає змогу констатувати, що будь-яке вживання слова в мовленні (контексті) є реалізацією, виявом його дистрибуції. Коли йде мова про вживання різних слів в однакових оточеннях, тобто в однакових синтаксичних моделях із тим самим семантичним наповненням, ми умовно маємо справу з контрастивною дистрибуцією. У випадку, коли протиставляються значення багатозначного слова, реалізовані в різних оточеннях, доцільно говорити про додаткову дистрибуцію.

Ми вважаємо за необхідне в названому аспекті не запозичувати термінологію з теорії фонологічної дистрибуції, а запропонувати розподіл дистрибуції предикатів на обов'язкову й факультативну. *Обов'язкова дистрибуція* репрезентує таке актантне заповнення позицій предикатного оточення, що повністю реалізує семантику слова-предиката в необхідному контексті. *Факультативна дистрибуція* предиката має уточнювальний характер, що деталізує загальну семантику синтаксичної конструкції (речення). Обов'язковий / факультативний характер дистрибуції предиката верифікує спроба вилучення тих чи тих актантних (адвербіальних) позицій із синтаксичної структури: у разі порушення семантичної цілісності, довершеності речення маємо змогу говорити про обов'язкову дистрибуцію предиката, і навпаки, якщо таке вилучення не впливає на зміст і значення конструкції (чи зокрема предиката), засвідчуємо дистрибуцію факультативну.

Дистрибуцію в семантико-синтаксичному аспекті можна аналізувати й у зв'язку з конкретним словом, і на рівні лексико-семантичних об'єднань слів (груп, парадигм) чи лексико-граматичних класів (частин мови). Під час виявлення дистрибутивного оточення певних об'єднань чи класів слів йде мова про реалізацію спільної семантики в різноманітних моделях сполучуваності. У випадку дистрибуції конкретного слова мова може йти про індивідуальні набори моделей сполучуваності, які відрізняють це слово від інших слів (синонімів), або ж значення лексеми від інших значень цієї самої лексеми.

У пропонованій монографії за мету поставлено виявлення дистрибутивного оточення об'єднань слів, які на семантичному рівні виражають значення стану, а на синтаксичному – виконують роль предиката, тобто організаційного ядра речення із загальною семантикою стану. Тому аналіз дистрибуції кожної окремо взятої лексеми, яка здатна за певних контекстуальних умов виражати значення стану, не входить до завдань нашого дослідження.

1.4.2. Принципи аналізу семантико-синтаксичної дистрибуції.

Групи слів, об'єднаних спільною семантикою, мають специфічну дистрибутивну організацію, виражену на рівні речення, яка виявляє систематичний характер. Саме на основі цієї систематичності вони можуть бути виділені в окрему таксономічну одиницю, позначену як предикати стану.

Систематична дистрибуція предикатів стану має чіткі механізми вираження: категорію відмінка актантної рамки, категорію перехідності / неперехідності, службові слова, синтаксичні зв'язки тощо. Синтаксична сполучуваність встановлюється при аналізі дистрибуції слова-предиката.

Загальний алгоритм виявлення й дослідження дистрибутивних характеристик предикатів, що виражають в українській мові значення стану, передбачає кілька методично обґрунтованих етапів.

1. Перший етап передбачає відбір слова-предиката з мовного матеріалу на основі визначених семантико-синтаксичних ознак. Як уже було вказано, ми аналізуємо такі лексичні одиниці, які в українській мові репрезентують типові уявлення про стан суб'єкта-особи (істоти) чи навколишньої дійсності на основі визначених характеристик. Ці лексичні одиниці виконують організаційну предикатну роль у реченні й представлені прислівниками й дієсловами.

2. Наступний етап полягає в установленні всіх можливих дистрибуцій слова шляхом аналізу реальних синтаксичних одиниць чи змодельованого мовного матеріалу.

3. Третім кроком є констатація семантико-синтаксичної сполучуваності з актантами (суб'єктами й об'єктами) та поширювачами (обставинними детермінантами), тобто здатності предиката вступати в облігаторні зв'язки з іменниками в різних відмінкових формах із прийменниками чи без них, а також із незмінюваними частинами мови, причому зв'язок з останніми може бути й облігаторним, і факультативним. Вище вже було наголошено, що для предикатів стану характерні обов'язкові поширювачі, які не можуть бути вилучені із речення, бо їх вживання зумовлено семантико-синтаксичними, а не контекстними умовами. Факультативні поширювачі вносять у речення інформацію, що є важливою з погляду комунікативного значення, а не категорійного, їх вилучення зі структури речення не порушує його семантичної завершеності.

Базову семантико-синтаксичну сполучуваність предикатів стану

в монографії було покладено в основу їхнього поділу на окремі типові групи, що виявляють специфічні дистрибутивні ознаки. Для того, щоб розкрити поняття про базову сполучуваність, ми беремо за основу усвідомлення універсальної онтологічної сутності предикатних найменувань¹, що полягає у семантичному зв'язку й спрямованості змістових відношень предикативних ознак до сфери *суб'єкта* і / або *об'єкта*.

Зв'язок суб'єктно-об'єктної сфери з предикативною ознакою, вираженою дієсловом, прислівником чи прикметником, з логіко-граматичного, формального погляду інтерпретовано як перехідність / неперехідність [22, с. 152–153], на чому наголошувало багато дослідників [12; 15; 19; 37; 39; 43; 46; 51; 77; 90 та ін.]. На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки очевидно, що розгляд суб'єктно-об'єктних зв'язків предикатного слова із суто формального погляду лишає осторонь його (слова) змістову (семантичну, лексичну) сполучуваність (у цьому випадку – валентність), у той час як саме ця сполучуваність накладає частіше обмеження на синтаксичний потенціал слова, ніж синтаксичний потенціал на семантичну сполучуваність [187, с. 146].

На специфічний характер семантичних відношень предикатних слів із предметними іменами (базовими актантами – суб'єктом і об'єктом) указував В. Порціг [1934], який називав цей тип змістових зв'язків, на противагу парадигматичним, «сутнісними відношеннями значень». Нині в термінології генеративної лінгвістики ці відношення інтерпретовані то як лексичні пресупозиції [Lehmann, 1974], то як «семантичні вісі» [Чейф, 1975], а в ширшому розумінні, особливо в семантичному синтаксисі, вони співвідносні з поняттям «глибинних відмінків» Ч. Філлмора [1968] або з «вербальним вузлом» Л. Теньєра [1959].

Семантичну спрямованість предикатів на сферу суб'єкта і / або об'єкта, що має обов'язкове вираження на рівні синтаксичної структури, було покладено в основу «семантико-ономасіологічної формули», запропонованої Г. Уфимцевою та її послідовниками задля розмежування типів дієслівних найменувань [187, с. 156]. Дослідниця стверджує, що така формула «покликана подолати розрив між двома іпостасями дієслівних лексем (дієсловом як елементом номінативної

¹ Попри те, що зазвичай у мовознавчій літературі говорять передусім про дієслівні найменування, до предикатних ми зараховуємо також прислівникові й – у певних дистрибутивних умовах – прикметникові лексеми.

лексеми і дієсловом як членом мінімальної синтагми, що входить до речення» [187, с. 156] і наголошує на тому, що загалом спроба поєднання семантичних і синтаксичних властивостей слів із метою їхньої диференціації на типові класи має давню історію. Вважаємо, запропонована Г. Уфимцевою «формула» розгляду дієслівних одиниць може бути витлумачена ширше – як методологічний підхід до розгляду предикатних слів (дієслів, прислівників), що мають орієнтованість на сферу суб'єкта чи об'єкта або не мають такої орієнтованості. Відповідно, предикати із семантикою стану, що виявляють / не виявляють цю орієнтованість на синтаксичному рівні, можуть бути розподілені на три основні типи: а) *безсуб'єктні* – тобто такі, що не виявляють базової дистрибуції, в основі якої лежить лівобічна (суб'єктна) інтенція; б) *суб'єктні* – такі, реалізація семантики яких залежить від актуалізації суб'єктної синтаксеми; в) *суб'єктно-об'єктні*, у яких спостерігається двобічна інтенція – ліво- і правобічна, що виявляється в сполучуваності предиката стану і з суб'єктною, і з об'єктною синтаксемами. Кожен із виділених нами на основі базової дистрибуції типів предикатів стану виявляє специфічні семантико-синтаксичні ознаки й здатність до реалізації в лише їм властивих контекстуальних умовах.

4. Репрезентація дистрибутивних характеристик предикатів стану полягає в установленні формул валентності предиката (базових моделей речень): $S - \text{Praed}_{st} - O_1$, $S - \text{Praed}_{st} - O_1 - O_2$, $S - \text{Praed}_{st} - O - \text{Adn}$, $S - \text{Praed}_{st} - \text{Adn}$ тощо, а виявлення його морфолого-синтаксичних реалізацій – у побудові мінімальних структурних схем речень: $S - \text{Praed}_{st} - O_1: N_1 - V_f - N_4$; $S - \text{Praed}_{st} - O_1 - O_2: N_1 - V_f - N_4 - \text{праер } N_2, N_3 - V_f - N_4 - N_3$; $S - \text{Praed}_{st} - \text{Adn}: S - V_f - \text{Adn}_{\text{qual}}$ і под.

У монографії ми послуговуємося твердженням Ю. Апресяна про те, що «під дистрибуцією слова в тому чи тому значенні слід розуміти структурну модель, у якій слово в цьому значенні вживається» [14, с. 55], адже поняття структурної моделі як будь-якої сполучувальної формули є конкретно реалізованою базою для визначення дистрибутивних властивостей слова.

У сучасному мовознавстві проблемі опису моделей речення приділяють значну увагу [Н. Арутюнова, 1972; В. Белошاپкова, 1978, 1979; І. Вихованець, К. Городенська, А. Грищенко, 1980; Г. Золотова, 1967, 1973, 1982; С. Кокоріна, 1975; О. Леута, 2008; Т. Ломтєв, 1979; О. Москальська, 1974; Н. Шведова, 1969, 1973; В. Юрченко, 1979 та ін.], але єдиного погляду на сутність цього лінгвістичного явища ще немає. Свідченням цього є те, що поряд із терміном «модель речення»

(Г. Золотова) активно функціонують такі терміни, як «структурна схема речення» (Н. Шведова), «структура речення» (Т. Ломтев), «мінімальна структурна схема», «поширена структурна схема» (В. Белошاپкова), «семантична структура речення» (І. Вихованець, В. Гак, К. Городенська, В. Русанівський), «валентно-інтенційна модель речення» (Й. Андерш) та ін. Різниця полягає не лише в термінологічній розбіжності, а й в урахуванні таких важливих для речення характеристик, як його формально-граматична організація, інформативна достатність / недостатність, конструктивність / неконструктивність компонентів, конструктивний склад. Проте більшість дослідників сходиться на тій думці, що «структурна схема – це абстрактний зразок, який належить мовній системі і призначений для того, щоб бути наповненим конкретним лексичним матеріалом і функціонувати як мінімальна самостійна одиниця повідомлення» [195, с. 67–68].

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень є два розуміння моделі (структури, схеми, формули) речення, за якими поняття мінімуму компонентів орієнтоване або на формальну організацію речення як предикативної одиниці, або на формальну і семантичну структуру речення, тобто сукупну реченнєву достатність. Деякі дослідники сходяться на тому, що основу будь-якого речення формують головні члени (підмет і присудок у двоскладному реченні, головний член в односкладному) – предикативний мінімум. Його розуміють як своєрідний «синтаксичний зв'язок, що має свою формальну організацію і своє мовне значення, за яким може бути побудоване окреме поширене (елементарне) речення» [158, с. 84]. Таке тлумачення мінімуму речення ґрунтується на вченні про головні члени речення. Отже, необхідною й достатньою умовою для конструювання речень є наявність граматичного мінімуму. Така інтерпретація поширена на конструкції, у яких граматичний мінімум (граматична достатність) збігається із семантичним мінімумом (семантичною достатністю). Але граматично достатня побудова не завжди здатна виражати закінчену думку, тобто бути реченням, бо реальне речення має не лише граматичну, але й інформативну достатність. Отже, цей найвищий ступінь абстракції не завжди збігається з реальним реченням, здатним означати ситуацію і функціонувати як комунікативна одиниця. Адже є такі реченнєві структури, які, маючи граматичну достатність, характерні синсемантичністю, тобто потребують ще й інших членів речення – додатків, локальних, темпоральних чи інших обставин. Саме

синтаксичні деривати переводять такі речення із зони інформативної недостатності в зону інформативної достатності.

Для аналізу дистрибутивних особливостей одиниць зі значенням стану, які виконують функцію предиката, з мовного матеріалу було виділено базові моделі речень, мінімальні структурні типи речень (схеми) та їхні морфолого-синтаксичні реалізації.

Схеми дають змогу репрезентувати валентні можливості предиката у межах усього речення (суміжні конструкції). Під мінімальним структурним типом речення розуміємо речення з облігаторним поширювачем, який програмується семантикою предиката. Важливою ознакою мінімального структурного типу речення є вираження у ньому предиката прямим морфологічним способом, тобто відповідною частиною мови в її основному категорійному значенні (ізосемічний спосіб виявлення предикації).

Відповідно, дистрибуцію предиката стану в монографії ми репрезентуємо у вигляді структурних моделей (і їхніх мінімальних структурних схем), тобто у вигляді узагальненої формули сполучуваності слова в аналізованому значенні (розділи II–IV).

5. Останнім етапом є виявлення співвідношення модельної структури з предикатним значенням.

Співвідношення семантики предиката з його потенційним і реальним оточенням у межах синтаксичної структури є ключовим у виявленні дистрибутивних характеристик мовної одиниці, яка виражає значення стану, адже інтенція на семантичному рівні зумовлює, визначає валентність вербальної одиниці на синтаксичному. Цю зумовленість і констатує Р. Мразек, говорячи про те, що для відображення правобічної інтенції визначальним є поняття «індексу загальної валентності дієслова», яке містить у собі характер інших компонентів з урахуванням їхньої функції в реченні [131, с. 49–58].

Оскільки домінантною синтаксичною функцією одиниць із семантикою стану є предикативна, то закономірно, що вони формують семантичну структуру речення, впливають на характер його внутрішньої синтаксичної організації, тобто відображають логіко-предметні співвідношення між учасниками позамовної ситуації. Ця властивість предиката залежить саме від категорійної семантики аналізованих одиниць. «Дієслово виконує у реченні реляційну функцію, матеріалізуючи взаємне відношення його членів. У дієслові збираються у пучок усі зв'язки, які йдуть від підмета до інших членів структури. Від підмета до дієслова йде одна лінія зв'язку, яка розщеплюється у дієслові на пучок зв'язків. При цьому можливий

також і обрив зв'язків після дієслова: вони або застряють у дієслові, збагачуючи його зміст (редукція), або ж зв'язки справді можуть бути обірвані, а подальший член відкинутий як факультативний» [85, с. 89].

Отже, предикат для збагачення свого змісту або обов'язково програмує залежний компонент (як релятивний), або ж не потребує такого поширення (як абсолютивний).

Під час аналізу дистрибуцій синтаксичних зв'язків для розкриття й унаочнення сполучуваності в мінімальних структурних типах речень доцільно послуговуватися морфологічними відмінками, або так званими формальними, «поверхневими». Деякі вчені (Ч. Філлмор, У. Чейф) висувають також теоретичні припущення про наявність семантичних (або «глибинних») відмінків, що можуть виражатися будь-якою відмінковою або й невідмінковою формою.

Морфологічні й семантичні відмінки перебувають у системних співвідношеннях. А. Залізник указує на те, що відмінки в семантичному розумінні можна так чи інакше позначити будь-якою мовою, і якщо їх розглядати безвідносно до способу вираження, то вони виступають як елементи деякої універсальної системи одиниць змісту; відмінки ж у формальному розумінні не мають універсального характеру, а завжди становлять елемент граматичного ладу конкретної мови [152].

Семантичні відмінки окреслює саме валентність предиката, за якої морфологічні відмінки набувають відповідної семантичної функції (наприклад, «пацієнта», «об'єкта», «локатива» тощо) лише у спеціалізованих синтаксичних конструкціях, мінімальних структурних типах речень, базуючись на них.

Під час опису облігаторних і факультативних зв'язків предикатів за допомогою морфологічних відмінків виявляється дистрибутивна специфіка українських прислівникових і дієслівних предикатів стану. У процесі аналізу семантичних відмінків (семантичних відношень) фактично відбувається опис універсальних ознак цих одиниць.

РОЗДІЛ 2

ДИСТРИБУТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ БЕЗСУБ'ЄКТНИХ ПРЕДИКАТІВ СТАНУ

Безсуб'єктні речення стану сформовані на основі предикатів, дистрибутивні властивості яких не передбачають обов'язкової реалізації суб'єктної й об'єктної синтаксем. Інакше кажучи, обов'язкова дистрибуція таких предикатів є нульовою.

У мовознавстві немає єдиної думки щодо семантико-синтаксичних властивостей предикатів із нульовою дистрибуцією. Очевидним є той факт, що «основною граматичною ознакою речень із цими предикатами є безособовість» [120, с. 147]. На основі такого типу предикатів формується семантично елементарне речення, що є базовим для тих різновидів односкладних речень, які в традиційному синтаксисі називають безособовими або називними [61, с. 17].

На користь безсуб'єктності предикатів формально свідчить власне назва «безособове речення», у якому неможливо визначити носія стану, особу-суб'єкта, проте в межах семантико-синтаксичних досліджень цю неможливість піддають сумніву. Так, І. Вихованець відзначає, що в основі твердження про наявність нуль-місних предикатів лежить тільки врахування формально-граматичних ознак, а «з логічного погляду предикат завжди передбачає хоча б один аргумент, щодо якого щось стверджується або заперечується. Цей аргумент може бути настільки неозначений або такою мірою однозначно пов'язуватися з відповідними загальними (всеохопними) станами, що його наявність у формально-граматичній структурі набуває невербалізованого характеру, тобто має нульове вираження» [43, с. 50]. На основі двокомпонентного логічного судження постає двокомпонентне предикатно-аргументне, семантично елементарне речення, що має у своєму складі один предикат і один аргумент із семантичною функцією суб'єкта. Саме тому «предикати не бувають нуль-місними, а принаймні одномісними» [43, с. 51]. Н. Кавера, услід за І. Вихованцем та іншими дослідниками, тлумачить такі предикати як одномісні, тобто такі, що пов'язані з суб'єктом відповідної станової семантики, але які виступають граматичними центрами формально-синтаксичних однокомпонентних речень [91, с. 44].

Ми підтримуємо думку К. Городенської про те, що семантична структура з аналізованими предикатами стану однокомпонентна, а єдиним компонентом виступає предикатна синтаксема стану [61, с. 18], і відповідно, вважаємо за доцільне розглядати цю синтаксему як таку,

яка не лише формально-граматично, а й семантично не передбачає спрямованості на суб'єкт з огляду на «індивідуальну значеннєву специфіку односкладного речення, яке прагне індивідуального вираження предикативного центру» [174, с. 15]. Схожа думка була висловлена в мовознавстві раніше, зокрема у тлумаченні безособового речення як речення з нульовим суб'єктом [64, с. 30], а також у розгляді відповідних предикатів як нуль-місних, що не утворюють комбінацій із непередикатними знаками в ролі їхніх аргументів [28, с. 51]. На підтримку обраної нами позиції щодо безсуб'єктності речень із аналізованими предикатами може бути взяте й твердження У. Чейфа про те, що такі речення «не містять у собі нічого, крім предикації, в них немає жодного предмета, стосовно якого зроблено предикацію, а предикат характеризується як стан ... всеохопного характеру, який стосується всього середовища, а не якого-небудь конкретного предмета в ньому... » [192, с. 50].

У сучасному мовознавстві предикати з нульовою обов'язковою дистрибуцією називають такими, що позначають «безсуб'єктний процесуальний стан» [19, с. 38], стан із «просторовими і часовими формами» [164, с. 204], «безсуб'єктний зовнішній стан» [158, с. 78] тощо. Очевидно, що моделі безсуб'єктних речень стану формують передусім предикати зовнішнього стану, оскільки внутрішній стан апіорі передбачає визначеного носія – особу / живу істоту.

2.1. Дистрибутивні характеристики прислівникових предикатів безсуб'єктного стану в межах моделі Praed_{st}

Безсуб'єктні речення зовнішнього стану формують передусім прислівникові предикати, які позначають стан навколишнього середовища (довкілля, природи). Провідна роль у формуванні безсуб'єктних речень визначена всеохопністю, узагальненістю семантики предикатів, які не передбачають реалізації стану стосовно визначеного предмета, явища чи особи. Стан довкілля може бути схарактеризований як такий, якого зазнають усі задіяні в тому чи тому середовищі денотати або ж, навпаки, – якого не зазнає жоден денотат і який може бути констатований безвідносно до кожного з них. «Мабуть, у таких реченнях про суб'єкт можна говорити лише у філософському розумінні: предикат фіксує стан (вияв стану) живої природи чи матерії, яка і виступає суб'єктом предикації», – зазначає О. Леута [120, с. 147].

Н. Арват називає однокомпонентні речення з прислівниковими предикатами стану довілля буттєвими реченнями з предикатами якісно оцінюваного стану і стверджує, що ці структури співвідносні з номінативними, пор.: *Спекотно – Спека; Тихо – Тиша* [19, с. 105]. Певною мірою це твердження має об'єктивні підстави, проте така співвідносність можлива лише стосовно окремих підгруп, виділених нижче.

1. Прислівникові предикати **стану навколишнього середовища** виявляють певну частотність у формуванні синтаксичних структур, визначену їхньою семантичною диференціацією. Ця диференціація представлена підгрупами:

а) найуживанішими в українській мові є речення моделі **Praed_{st}**, сформовані на основі прислівникових предикатів, що позначають стан довілля, спричинений високою чи низькою температурою, (*холодно, холоднувато, прохолодно, морозно, зимно, свіжо, тепло, гаряче, спекотно, душно, парко*), наприклад: *Прохолодно. На сонці плями, дуже схожі на неіснуючий китайський ієрогліф* (М. Козуренко); *Вийшов надвір і собі. Морозно* (А. Головка); *Ти стояла боса на порозі, було зимно* (Ю. Пустельний); *Палав краєвид – за вечором. Було душно* (Б. Лепкий);

б) часто вживаними є також речення, у яких прислівниковий предикат позначає атмосферний стан навколишнього середовища (*вогко, мокро, сиво, сухо, сухувато, сонячно, погідно, похмуро, хмарно, туманно, слизько, мрячно, вітряно, росяно*), наприклад: *Осінь. Вечір. Велике місто. Мокро. Мжичить, блищать від вечірніх вогнів тротуари й брук* (Л. Скрипник); *Темно та сиво; жаркий день змінив свіжий ранок* (Панас Мирний); *Сонце ледве починало визирати з-за обрїю, було росяно й холодно* (О. Гончар);

в) висока частотність уживання властива також реченням із прислівниковими предикатами стану, які позначають інтенсивність освітлення довілля (*темно, півтемно, поночі, сутінно, зоряно, місячно, світло, ясно*), наприклад: *Так ясно, як удень! Так місячно. Синіє мовчазливе небо й зорі переморгуються* (І. Керницький); *З ринв цілі водоспади спадають в палісадник. Темно, сиво, страшно* (В. Винниченко); *Де ти, Соломіє? Поночі й не видно* (М. Коцюбинський); *Із-за левад вплив місяць. Стало видніш од нього. Місячно* (А. Головка);

г) невисока частотність властива реченням із безсуб'єктними предикатами стану довілля, схарактеризованими «за ознакою наповнення людьми чи предметами» [91, с. 57] (*людно, безлюдно,*

пусто, пустельно, порожньо, просторо, вільно), наприклад: **Безлюдно**, скільки не дивись! (Б. Лепкий); *Було накурено й людно, і вона зраділа тому, в людському тлумі її не буде помітно* (Ю. Мушкетик); **Безлюдно**, гори в пошматованім прядиві хмар, сиво і мокро вони обснували по схилах ліси (О. Гончар); *Холодно й пусто. І тільки Бог – одвічне прибіжище душ людських* (І. Багряний);

г) уживаними в українській мові є речення, сформовані безсуб'єктними предикатами стану навколишнього середовища, схарактеризованого за гучністю (*гамірно, гармидерно, гомінко, шумно, лунко, спокійно, тихо, тихо-тихо, мирно, німо, глухо, затишно*), наприклад: *Було гамірно, людно. Тут сидів увесь Максимів рід* (І. Багряний); **Шумно**. Ніяк не вдається заснути через цей гамір (С. Жадан); *Ех, з якою б охотою я б постав в себе вдома на печі! Тепло і затишно!* (Г. Шкурупій).

2. Окрему, значно меншу від групи прислівникових предикатів стану довкілля групу складають безсуб'єктні предикати із **темпоральним** значенням *весняно, літньо, зимово, осінньо, вечірньо, пізно, рано*. Н. Кавера називає їх такими, які становлять центр односкладних речень і не мають формально-синтаксичної експлікації суб'єктної синтаксеми [91, с. 53]. На думку Н. Арват, ці предикати є «авалентними», такими, які формують «мінімальну однокомпонентну структуру речень і не відкривають позицій облігаторних іменних поширювачів» [159, с. 102]. Наприклад: *В лісі стояла надзвичайна тиша, і було вечірньо* (М. Хвильовий); *Видно, ждала отут під копичкою, доки він повернеться. Пізно вже* (Г. Тютюнник); *Ще рано, до півночі далеко. Ну й холод – чисто змерз!* (М. Коцюбинський); *Було пізно. Дівчини не видно, тільки зеленіли то там, то там, обложившись полями, хутірські сади* (Панас Мирний).

3. Третю групу прислівникових предикатів із нульовою дистрибуцією формують прислівникові предикати, що позначають **оптичний стан** (*блакитно, сіро, зелено, чорно, синьо, фіолетово, біло і под.*), наприклад: *А то куди не глянь – зелено, чорно. Латка біля латки – чорно, зелено* (А. Головка); *Дивився на той стіл, де лежав бравнінг, і було сіро, як у 1905 чи в 1906 році* (М. Хвильовий); *Глиkerії рівний, довгий степ здається чимсь похмурим і нудним. Якось голо, сіро, одноманітно* (В. Винниченко).

2.1.1. Різновиди моделі Praed_{st}. Єдиним різновидом основної моделі, яку формують безсуб'єктні прислівникові предикати, є модель **Praed_{st} – Adv_{loc}**, яка передбачає ускладнення модельної структури

адвербіальним локативним компонентом, наприклад: *В повітрі було свіжо, навіть холоднувато* (І. Багрянний); *Надворі поночі, хмарно* (А. Тесленко). Пор.: «Реальне функціонування цих предикатів у синтаксичних структурах для повної реалізації їхньої семантики часто потребує адвербіального поширювача, який актуалізує пропозицію і надає їй конкретного прочитання» [120, с. 141].

Конкретне прочитання у випадку з прислівниковими безсуб'єктними предикатами полягає в тому, що адвербіальний локативний поширювач в організованих ними реченнях є переважно обов'язковим. Можна припустити, що це спричинене семантикою предикатів, які позначають «всеохопний» стан навколишнього середовища без указівки на суб'єкт, що певною мірою розмиває уявлення про межі стану і його притаманність тому чи іншому денотату. Адвербіальний локативний поширювач у таких реченнях конкретизує, уточнює локалізацію стану і певною мірою виконує компенсаційну роль у реченнях, позбавлених суб'єктного компонента.

1. Адвербіальний компонент є облігаторним для речень із безсуб'єктними прислівниковими **оцінними** предикатами *добре, чудово, гарно, погано, тяжко, зле, страшно, нелегко*. Н. Арват називає такі речення «пов'язаними із суб'єктом всеохопного стану» і такими, які «формують граматичний центр односкладних безособових речень, до складу яких входять вторинні синтаксеми-поширювачі», наприклад: *А в рідній батьковій хаті так добре й затишно, наче в раю* (Б. Левін); *Як тут чудово! Прохолодно, пахне молодим дубовим листям* (Леся Українка); *Та по квартирах у їх так гарно: грає музика, книги, картини, пахне духами, просторо, світло* (А. Тесленко).

2. Тяжкіє до облігаторного (проте не завжди таким є) адвербіальний локативний поширювач у реченнях із прислівниковими безсуб'єктними предикатами стану **навколишнього середовища**, зокрема:

а) прислівниковими предикатами, що позначають стан довкілля, спричинений високою чи низькою температурою: *Надворі було сиро й холодно, їм не хотілося так відразу повертатися туди, звідки вони щойно прийшли* (П. Загребельний); *Мороз. Хо-ро-ше. А в кімнаті холоднувато* (М. Хвильовий); *Хоч на вулиці зимно і сніжно* (О. Теліга); *В покоях було душно* (І. Нечуй-Левицький); *Надворі було тихо й тепло, як буває в жнива* (І. Нечуй-Левицький); *Тут прохолодно і вогко* (М. Йогансен);

б) прислівниковими предикатами, які позначають **атмосферний стан** навколишнього середовища: *Біля Торця вогко* (М. Хвильовий); *В*

кімнаті **вогко**, жевріє каганець (М. Хвильовий); Скрізь було **мокро**, поналивано, в берегових ямках лишалась вода (М. Коцюбинський); Понад лісосмугою илях. Сухо й колючо в гущавині (О. Гончар); Чом же ти не ляжеш? Та ще й сидиш біля одчиненого вікна, а надворі суро, дощ (О. Кониський); Надворі тихо, тепло й **вогко** (І. Нечуй-Левицький);

в) прислівниковими предикатами, які позначають інтенсивність освітлення довіклля: Глянь, вже **темно по долині** (І. Франко); У них там в небі зоряно і птично (Л. Костенко); **Ясно** та гоже доквуж, мовби на вселенське свято (Д. Міщенко); Зінька прихилилась до шибки – місячно надворі (А. Головка); А Пилипко за нею – тихо, як тінь. У хаті поночі (А. Головка); В здорових високих сінях з чорною дощаною стелею було **поночі** (І. Нечуй-Левицький);

г) прислівниковими предикатами стану довіклля, схарактеризованого «за ознакою наповнення людьми чи предметами, артефактами»: У кабінеті людно, сидять, засідають (О. Гончар); За ріг біля школи звернув Давид у вулицю. Тихо й порожньо в ній (А. Головка); Довкола столу просторо і вільно (Д. Міщенко); Навкруги було безлюдно (М. Коцюбинський); Навкруги – пусто. Тільки місяць лле зелений світ з пронизаного зеніту (М. Хвильовий); У хліві, коморі – порожньо (М. Сиротюк);

г) прислівниковими предикатами стану навколишнього середовища, схарактеризованого за гучністю: В Полтаві було гамірно, люду туди напелешкалося доволі (Б. Грінченко); У степену було тихо (Г. Тютюнник); У ліщині затишно-затишно (Остап Вишня); Тут було людно і шумно: безнастанно мчали машини з боеприпасами, гарматами, кухнями (О. Гончар); Темно тут, затишно – надійне місце (В. Нестайко).

3. Так само тяжіє до облігаторного адвербіальний локальний поширювач у реченнях із безсуб'єктними прислівниковими предикатами, що позначають оптичний стан: Колись я вчилася у школі для дівчаток при монастирі, і там теж було так зимно, біло і тихо (С. Андрухович); У гаю чисто і біло. Деревя – як свічі у церкві (М. Коцюбинський); Там, на сході, над заводом було брудно й сіро (М. Хвильовий); Там океан, там велично й синьо (М. Хвильовий).

Аналізований матеріал засвідчив, що для безсуб'єктних прислівникових предикатів зовнішнього стану адвербіальна синтаксема виступає переважно в ролі облігаторної синтаксеми, водночас її факультативність відносна, оскільки її вилучення зі структури речення, як правило, призводить до порушення змістової

цілісності.

При цьому слід наголосити, що безсуб'єктні прислівникові предикати із темпоральним значенням локативного поширювача в структурі речення взагалі не передбачають.

2.1.2. Факультативна дистрибуція безсуб'єктних прислівникових предикатів стану. Речення з безсуб'єктними предикатами стану передбачають факультативне поширення темпоральними, каузальними, квалітативними й іншими адвербіальними компонентами, які уточнюють час, причину, характер та інтенсивність вияву безсуб'єктного стану навколишнього середовища (природи, довкілля).

Найчастіше прислівникові предикати стану відкривають факультативну позицію для адвербіального темпорального поширювача, який указує на час реалізації того чи того стану довкілля:

<Adv_{temp}>

*У городі взимку **холодно** й **голодно** (М. Хвильовий); **Зими не було**, й знову **було мокро** й **осінньо** (М. Хвильовий); У проваллі знов **стало темно** (М. Коцюбинський); **В якій же місці спрятана? Тепер поночі** – як її найдеш? (І. Котляревський); **На велелюдному базарі з ранку й до вечора** **було гамірно і тісно** (В. Чемерис).*

Уживаними в українській мові є речення, де прислівниковий предикат безсуб'єктного стану відкриває позицію для адвербіального поширювача, який указує на якість, характер стану:

<Adv_{qual}>

*На вулиці було по-літньому **спекотно** (В. Терещук); **Було по-осінньому** **вогко** (М. Хвильовий); **На вулиці сьогодні по-справжньому холодно** (Ю. Винничук); **Тут по-домашньому** **затишно** (О. Гончар).*

Часто в реченнях із прислівниковими предикатами безсуб'єктного стану відкритою є позиція для адвербіального поширювача, який указує на інтенсивність вияву стану навколишнього середовища:

<Adv_{inten}>

*В кімнаті було досить **свіжо** (В. Винниченко); **Було ясно й трохи душно** (І. Нечуй-Левицький); **Сьогодні доволі спекотно** (С. Жадан); **По міських вулицях сеї ночі надто людно і шумно** (І. Франко); **На станції й на коліях було зовсім безлюдно** (Г. Шкурупій).*

Показово, що для безсуб'єктних речень із прислівниковими

предикатами властиве уточнення причини виникнення зовнішнього стану:

<Adv_{caus}>

Від парового опалення в купе стало душно, і Криленко підвівся з ліжка, щоб скинути піджак (Б. Лепкий); *Вже було пізно; в покоях стало душно й димно од сигар* (І. Нечуй-Левицький); *Весільні гості з'їхалися вже, й гамірно було від молоді і старших* (О. Назарук).

2.2. Дистрибутивні характеристики дієслівних предикатів безсуб'єктного стану в межах моделі Praed_{st}V_f

Модель Praed_{st}V_f представлена реченнями української мови, утвореними на основі дієслівних предикатів, які позначають «всеохопний» зовнішній стан навколишнього середовища, наприклад: *Світає. Підводу оточують солдати в англійських шинелях* (М. Йогансен). Дієслівні предикати всеохопного стану становлять обмежену групу і позначають стани, створювані природними силами. В українському мовознавстві їх розглядають як синтаксичний варіант одновалентних дієслів [91, с. 93].

Учені стверджують, що речення з семантикою безсуб'єктного всеохопного стану відомі в усіх індоєвропейських мовах. Вони належать до найдавніших і формують, очевидно, найдавніший тип речень, у яких виражена первинна функція предиката. Деякі лінгвісти вбачають у них формальний предметний суб'єкт [198, с. 164–165], багато хто підкреслює нерозчленованість виражених реченнями подій, ситуацій, синкретичність поняття про суб'єкт і його ознаку [7; 8; 97]. Безсуб'єктні речення тлумачать як одну з форм універсального семантичного типу, який виявляється в двох варіантах: в односкладних реченнях із нерозчленованим суб'єкто-предикатом і двоскладним реченням з формальним розчленуванням на суб'єкт і предикат при надмірності й тавтологічності одного з них, на кшталт: *Грім гримить, Вечір вечоріє* [19, с. 41].

У формальній граматиці безсуб'єктні речення з дієслівними предикатами традиційно репрезентують як односкладні безособові речення [112, с. 53–54; 93, с. 114–115; 175, с. 330–331; 129, с. 253; 196, с. 121–123; 89, с. 161; 90; 31, с. 6], що передбачає відсутність особи-суб'єкта, яка могла б бути носієм стану. Проте щодо наявності / відсутності суб'єкта в реченнях із нульовою обов'язковою дистрибуцією в мовознавстві єдиного погляду немає. На думку

О. Пешковського, сам термін «безособове речення», як і термін «безособове дієслово», не є точним, адже «повної безособовості у присудка бути не може. Особа є необхідною категорією мовної (і не тільки мовної) дійсності. У безособовому дієслові є відомий мінімум особи, відомий натяк на особу» [158, с. 343]. І. Вихованець стверджує, що дієслівні предикати аналізованого типу в будь-якому випадку поєднуються з суб'єктивними синтаксемами, які у формально-синтаксичній структурі речення мають нульову експлікацію [41, с. 43], схожу думку висловлює й М. Мірченко [129, с. 160]. А. Загнітко зауважує, що в генетично первинних конструкціях ліва валентність представлена лексично вираженим аргументом, а предикативні одиниці на зразок *Світає. Смеркає. Дощить. Морозить* є варіантом цих конструкцій, де «дієслово як віртуальний знак не вказує на суб'єкт дії» [79, с. 278]. Такі варіанти, згідно з твердженням А. Загнітка, не вимагають формального заповнення лівобічного компонента, вміщують його у своїй семній структурі [78, с. 96]. І. Вихованець та А. Загнітко співвідносні з третьою особою однини дієслова й сформовані на їхній основі речення називають одноособовими, або моноособовими [44, с. 268; 77, с. 82].

Протилежну думку відстоює Т. Масицька, стверджуючи, що аналізовані конструкції не мають суб'єкта і засвідчують нереалізованість граматично оформленого підмета, який є носієм дієслівної ознаки; відсутність в дієслівному присудку ознак узгодження з підметом, який неможливо встановити ні формою синтаксичного зв'язку, ні змістом; співвідносність значення дієслова, яке характеризує стан, що не стосується носія. Т. Масицька виокремлює структури з нульовим суб'єктом на зразок *Весніє. Туманить. Хурделить. Віхолить* і структури з варіантним суб'єктом, які означають залежно від ситуації стан природи або людини (дієслово-предикат із варіантною валентністю), наприклад: *Уже теплішає – Чоловікові на душі теплішає; Надворі темніє – Хлопцеві в очах потемніло*. Дослідниця наголошує на тому, що такі речення передусім мають семантику стану природи [123, с. 91–92].

Односкладними в російській мові вважає такі речення О. Шахматов, відзначаючи, що «поєднання суб'єкта і предиката знаходить собі відповідність в одному члені (вираженому переважно одним словом)» [194, с. 92].

Н. Кавера зауважує, що власне-семантична структура речень із предикатами всеохопного стану є двоскладною, бо формується з предиката на позначення всеохопного фізичного стану й аргумента зі

значенням носія зазначеного стану. Його семантико-синтаксична структура збігається з формально-синтаксичною. Предикати всеохопного (амб'єнтного) стану утворюють у формально-синтаксичному плані односкладні (однокомпонентні) речення: *Сутеніло* (Б. Лепкий); *Смеркалося* (Б. Лепкий); *Вечоріло...* (Б. Лепкий) [91, с. 94].

Ми підтримуємо думку дослідників, які стверджують, що такі конструкції є безсуб'єктними, оскільки відображають такий стан, який за своїм змістом не може мати конкретного виконавця (носія) [84, с. 104; 158, с. 126]. Л. Теньєр з огляду на характерну відсутність суб'єктної синтаксими називає дієслівні предикати, які формують аналізовані речення, «кавалентними» [176, с. 251].

У «Русской грамматики-80» речення з дієслівними безсуб'єктними предикатами кваліфіковано як одноядерно-однокомпонентні речення відмінювано-дієслівного типу, що, крім предиката, мають локальні чи темпоральні члени, і виділено два основних типи таких речень: 1) речення, в яких у ролі предиката виступає безособове чи особове дієслово з безособовим значенням для передачі зміни дня і ночі чи погоди (*світати, дніти, вечоріти, смеркати, сутеніти, поночіти, морозити, підморожувати, приморожувати, дощити, сніжити, розвиднятися, смеркатися, випогоджуватися, задощитися* тощо); 2) речення, у яких функцію предиката виконують особові дієслова з безособовим значенням без афікса *-ся* (*ясніти, зоріти, парити, підсихати, підтряхати, мести, курити, лити, завивати, крапати, капотіти, мрячити, мжичити, танути, сіріти, синіти* тощо) [158, с. 194–195].

Н. Арват визначає загальну семантику таких речень як «безсуб'єктний процесуальний стан як ознака буття» і зараховує до предикатів дієслова, що виражають зміну дня і ночі або погоди [19, с. 40–41]. «Лексичним наповнювачем таких моделей є три семантичні групи дієслів: дії, руху і стану. Відомо, що до безособового вживання здатні ті особові дієслова, які можуть позначати самостійні, незалежні від діяча дії, процеси, стани. Уживаючись у безособовому значенні, багато з них набувають додатково семи пасивності, властивої категорії стану» [19, с. 38–39].

Безсуб'єктні речення української мови формують лише дієслівні предикати на позначення стану **навколишнього середовища**. За частотністю вживання й продуктивністю такі речення можна об'єднати в підгрупи:

а) найчастотнішими в українській мові є речення з дієслівними

предикатами стану атмосферних явищ природи (*негодити, гриміти, вітрити, штормити, дощити, мрячити, мжичити, моросити, порошити, сльотити, сніжити, віхолити, хурделити, хуртовинити, росити, туманити, хмарити, вияснятися, розпогодитись, протряхати, зоріти, лити, крапати, капотіти*), наприклад: **Гримить!** Благодатна пора наступає (І. Франко); **Сьогодні на морі буде шторм – штормить** (О. Довженко); **Мжичило, мжичило**, і чогось було сумно тоді (М. Хвильовий); **З гір свище, хурделить**, одначе зима не лякала (О. Гончар); **Зоріє**. В відвороті полк. Анабазис під небом африканським (Б.-І. Антонич); **Ще тільки зоріло, а невістка вже на ногах** (М. Стельмах);

б) часто вживаними є речення з безсуб'єктними дієслівними предикатами на позначення зміни дня і ночі (*вечоріти, дніти, ночіти, розвиднятися, світати, сіріти, смеркати, сутеніти, темніти, світліти*), наприклад: **Вечоріє**. В вікно зазира дівтора (О. Підсуха); **Сутеніє. Вечоріє**. Блакитніють вії (І. Драч); **І ось вже дніє** (І. Франко); **Розвиднюється**. Тихо проминає у паморозі маковичка церкви (Л. Костенко); **Світало**. На блідому небі ясно горіла зірниця (М. Коцюбинський); **Сіріло, й дощу не було** (М. Хвильовий); **Смеркає. Смеркло**. Від бараків відходять захмарені заулки (М. Хвильовий); **Смеркало**. Захід жеврів (А. Тесленко);

в) уживаними в українській мові є речення з безсуб'єктними дієслівними предикатами стану довкілля, визначеного зміною температури (*холодати, тепліти, парити, припікати, приморожувати, підморожувати*), наприклад: **Потеплішало**. А вранці встав, нагрів біля чайника пальці (Остап Вишня); **Парить**. Туман (М. Йогансен); **Підморожувало**. Коні важко дихали і зупинялися (Б. Лепкий); **Ми шукали затінок, бо припікало** (М. Йогансен);

г) менш уживаними є речення з безсуб'єктними дієслівними предикатами на позначення зміни пір року (*весніти, осеніти, позимніти*), наприклад: **Весніє** – журавлі летять (М. Драй-Хмара); **Вечоріло й зимнішало**. Долоні стали сухими й холодними (Л. Дереш); **Осеніє, і холод, і дощ...** (М. Тарасюк).

2.2.1. Різновиди моделі Praed_{st}V_f. Специфічним структурним різновидом моделі безсуб'єктних речень стану, який формують дієслівні предикати, є модель **Praed_{st}V_f – Instr**, реалізована у структурній схемі **V_f – N₅**. Її предикатним центром є особові дієслова *пахнути, нести, смердіти, тягнути, відгонити, тхнути*, наприклад: **В зимівнику давно ніхто не жив. Пахло сирістю** (В. Малик); **Худі**

підсвинки на високих ногах, з заболоченими черевами никали по вулиці. Скрізь *тхнуло гноєм* (М. Коцюбинський).

Особливість наведених структур полягає в тому, що їхні предикатні одиниці дослідники визначають по-різному (як дієслівні предикати процесу [120], сприйняття [19], характеристики [37]), переважно не зараховуючи їх до предикатів стану з огляду на невідповідність семної структури. Уважаємо, одиниці *пахнути, нести, смердіти, тягнути, відгонити, тхнути* справді доречно визнати такими, які не виражають зовнішнього стану безпосередньо, проте в конкретній дистрибуційній ситуації – а саме за умов наявності інструментального компонента, вираженого формою орудного відмінка, – їхній семантичний склад набуває ознак статичності. На підтримку такого припущення може бути висунута також заувага дослідників про те, що при наведених особових дієсловах у безособовому вживанні у формі орудного відмінка можливі лише найменування не-осіб, а передусім назви різних явищ природи, зовнішнього середовища і под. [18; 19; 56; 147]. Лексична реалізація інструментальної синтаксеми назвами натурфактів певною мірою наближає дієслівні одиниці з таким дистрибутивним оточенням до семантичного типу предикатів характеристики, пор.: *Приміщення смерділо гасом* (М. Йогансен) – *У приміщенні смерділо паленою ганчіркою* (М. Хвильовий); а оскільки між предикатами стану й предикатами характеристики навіть поза їхньою дистрибуцією семантичні межі доволі хиткі, це також може бути підставою для розгляду аналізованого модельного різновиду в межах пропонованої монографії.

Загальною семантикою речень моделі **Praed_{st}V_f – Instr** є безсуб'єктний зовнішній стан довкілля, визначений за нюховими характеристиками, наприклад: *Чіплялись реп'яхи до шинелі. Пахло жовтавим листом кленовим і бур'янами* (А. Головка); *Диркотіла косарка й смерділо перепаленим бензином* (Ю. Мушкетик).

Типовими поширювачами для схеми **V_f – N₅** є локальний **Adv_{loc}** і темпоральний **Adv_{temp}**, наприклад: *В'їхали в лісок. Тут було затишно і пахло смолою* (М. Коцюбинський); *Димом і сажею несло по всій Німеччині* (Ю. Яновський); *Кімната його, як і моя, була в підвалі. Із стін завжди несло льохом* (М. Хвильовий).

При цьому локативний поширювач виконує особливу роль: він, тобто спосіб його формального вираження, відрізняє безсуб'єктні речення зовнішнього стану від суб'єктних речень внутрішнього стану. Так, у реченні *В кімнаті пахло смирною та кипарисом, тхнуло*

монастирським **духом** далекого Сходу (І. Нечуй-Левицький) локативний поширювач **ргаер N₆** позначає статичну локалізацію явища і тому суб'єкт визначити неможливо, проте в реченні *Тепер від Цюці, Гава і Рєви дуже тхнуло нафталіном* (В. Нестайко) семантичний суб'єкт представлений безпосередньо компонентом **ргаер N₂**. Формально це може підтвердити можливість трансформації другого речення в *Тепер Цюця, Гава і Рєва дуже тхнули нафталіном* із експлікованим суб'єктом і неможливість трансформації першого речення в *Кімната пахла смирною та кипарисом, тхнула монастирським духом далекого Сходу*, де суб'єкт з огляду на свою невизначеність буде експлікований неправильно. Можна припустити, що всі речення з дієслівними предикатами стану *пахнути, нести, смердіти, тягнути, відгонити, тхнути*, поширені компонентом **ргаер (від / од) N₂**, є суб'єктними і мають облігаторний характер, водночас як решта локальних компонентів «стають складовою семантичного предиката, який включає специфікатор стану» [19, с. 56], пор.:

Безсуб'єктні речення стану	Суб'єктні речення стану
<i>З вікна несло згаром, вибухами</i> (У. Самчук).	<i>Від нього так несло смаленим – носом було навернути ніяк</i> (В. Стус).
<i>За порогом його старого дому тхнуло старістю і самотою</i> (О. Кобилянська).	<i>Бджоли кинулись навздогінці, злі-презлющі, бо од баби тхнуло горілкою</i> (І. Нечуй-Левицький).

Решта поширювачів (**Adv_{qual}**, **Adv_{caus}**, **Adv_{man}** та ін.) для схеми **V_f–N₅** є факультативними, визначають квалітативні, квантитативні й каузальні характеристики безсуб'єктного зовнішнього стану, наприклад: *Солодко пахло втоптанним у землю набубнявілим житом* (Г. Тютюнник); *Між деревами, в наметах рудого листу, пахло непевно, осіннє небо нудьгувало понад бульваром* (М. Коцюбинський); *І тут смерділо прокисло, а вітер рвався в щілини* (М. Хвильовий).

2.2.2. Факультативна дистрибуція безсуб'єктних дієслівних предикатів стану. Безсуб'єктні дієслівні предикати відкривають факультативні позиції для адвербіальних поширювачів, які уточнюють місце, час, характер та інтенсивність зовнішнього стану (стану навколишнього середовища, довкілля). Н. Арват уважає, що «локальний і темпоральний конкретизатори в таких реченнях є

облігаторними, першими поширювачами» [19, с. 41], оскільки безпосередньо уточнюють локалізацію і часову співвіднесеність стану. На нашу думку, в реченнях із дієслівними предикатами ці синтаксеми не є обов'язковими, оскільки їх вилучення не призводить до порушення змістової цілісності синтаксичних структур, на відміну від структур із прислівниковими предикатами. «Часові та просторові локалізатори мають єдину референтну природу: вони обмежують, визначають, вичленовують за допомогою мовних засобів ту названу сферу матерії, живої природи, суб'єкта, стосовно яких здійснено акт предикації» [120, с. 148], однак при цьому їхнє вживання не є обов'язковим.

Отже, передусім у реченнях із дієслівними предикатами безсуб'єктного стану відкритою є позиція для локального адвербіального поширювача, який уточнює місце реалізації стану:

<Adv_{loc}>

Густа темінь пливе назустріч світанкові. В небі гримить (І. Пільгук); Ой не краса докучила – Гримить-гуде за тучами, Ллє зливою злостивою Над матір'ю над сивою (М. Рильський); На небі зоріло (К. Гриневичева); Надворі вже дніло (І. Нечуй-Левицький); Надворі дніло, верещали молотки (М. Хвильовий); В кімнаті розвидняється (М. Хвильовий); На сході світає – і хмари барвисті Зливаються в гаму далеких суцвіть (І. Гнатюк); Вже і в вікнах сіріє, і небо яснішає, світ недалечко (І. Нечуй-Левицький); Темніє в кварталі (М. Хвильовий); В садку суменіє (Леся Українка).

Часто відкритою в реченнях із дієслівними предикатами стану є позиція для темпорального адвербіального поширювача, який указує на час актуалізації того чи того стану навколишнього середовища:

<Adv_{temp}>

Зранку захмарило і довго сіяло на землю холодну, дрібну мжу (Г. Тютюнник); На Наума потепліло. Сонце сховалося за зелені хмари; з полудня вітер повіяв; зробилась одлига (Панас Мирний); Тоді саме дощило, а мій дід все примовляв: «Як дощ плаче, то млин скаче» (М. Стельмах); Світає вже о третій і о третій він прокидається (Ю. Андрухович); За десять хвилин світало (М. Хвильовий).

Стан докільця, позначений безсуб'єктними дієслівними предикатами, може передбачати інтенсивність вияву, що відображене на відкритій факультативній позиції адвербіального поширювача інтенсивності:

<Adv_{inten}>

– *Як ти, Ольго, підеш?* – *спитала Рівка. Так ллє* (У. Самчук);

Поволі вechоріло. Сутінок упав на сніг і сніг посинів, як слива (Г. Шкурупій); Ніччирк! Ще ледве дніє. Пусто скрізь (І. Франко); Світає поволі (П. Тичина); В лісі швидко смеркало (О. Донченко); Спочатку ясно, а під кінець сонце заходить, і сутеніє потроху (М. Старицький).

Ще однією факультативною позицією, яку можуть відкривати дієслівні предикати безсуб'єктного стану, є позиція для адвербіального поширювача, який вказує на якість, характер стану довкілля:

<Adv_{qual}>

Того дня лило мов із відра (М. Тарасюк); Вже зовсім розвиднялося (О. Кониський); Тільки-тільки світало (А. Головка); Надворі добре розвидняється, хоч до сходу сонця ще далеко (М. Коцюбинський); Мрячило таки добре, а господар цієї привітно всміхненої хати байдуже стоїть собі, спершиш на тин (Т. Шевченко); А над Дніпром уже помітно світало (О. Гончар).

На відміну від безсуб'єктних речень із прислівниковими предикатами стану, речення з дієслівними предикатами стану не передбачають каузального поширювача, очевидно, з огляду на те, що стан довкілля є природним і не потребує пояснення причин виникнення.

Отже, безсуб'єктні речення стану сформовані на основі предикатів, дистрибутивні властивості яких не передбачають обов'язкової реалізації суб'єктної й об'єктної синтаксем. В українській мові такі речення сформовані на основі прислівникових і дієслівних безсуб'єктних предикатів. У формальній граматиці їх традиційно називають безособовими, тобто такими, які семантично не передбачають спрямованості на суб'єкт з огляду на індивідуальну значеннєву специфіку односкладного речення, яке прагне індивідуального вираження предикативного центру.

Безсуб'єктні предикати є центральним компонентом речень, утворених за моделями **Praed_{st}** і **Praed_{st}V_f**. Семантика таких речень передусім реалізує значення стану навколишнього середовища (природи, довкілля), деякі прислівникові предикати також репрезентують темпоральний та оптичний стан.

Різновидом основної моделі, яку формують безсуб'єктні прислівникові предикати, є модель **Praed_{st} – Adv_{loc}**, яка передбачає ускладнення модельної структури адвербіальним локативним компонентом. Адвербіальний локативний поширювач в організованих цими предикатами реченнях є переважно обов'язковим

(облігаторним).

Структурним різновидом моделі безсуб'єктних речень стану, який формують дієслівні предикати, є модель **Praed_{st}V_f – Instr**, загальною семантикою якої є безсуб'єктний зовнішній стан довкілля, визначений за нюховими характеристиками. Локативний поширювач у таких реченнях виконує особливу роль: спосіб його формального вираження відрізняє безсуб'єктні речення зовнішнього стану від суб'єктних речень внутрішнього стану.

Речення з безсуб'єктними прислівниковими й дієслівними предикатами стану передбачають факультативне поширення локальними, темпоральними, квалітативними й іншими адвербіальними компонентами, які уточнюють місце, час, характер та інтенсивність вияву безсуб'єктного стану навколишнього середовища (природи, довкілля). При цьому, на відміну від безсуб'єктних речень із прислівниковими предикатами стану, речення з дієслівними предикатами стану не передбачають каузального поширювача.

РОЗДІЛ 3

ДИСТРИБУТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБ'ЄКТНИХ ПРЕДИКАТІВ СТАНУ

Речення із суб'єктними предикатами репрезентують в українській мові конструкції, що містять указівку на локалізацію стану в його безпосередньому носії. Обов'язкове заповнення лівобічної (суб'єктної) позиції засвідчує одновалентність предикатів, що визначена передусім особливостями їхньої семантики.

У мовознавчій науці усталеним є твердження про те, що суб'єктна синтаксема в реченнях із предикатами стану позначає пацієнса [34; 39; 41; 43; 83; 84; 118; 120; 123; 124; 125; 126; 129; 150; 160; 196 тощо]. Пацієнса тлумачать як носія незалежного від активності, контрольованості чи волюнтативності суб'єкта стану, що визначений передусім певною зовнішньою силою і не потребує зусиль із боку суб'єкта щодо своєї реалізації або наявності. Простіше кажучи, предикат стану позначає те, що виникає без участі суб'єкта, однак локалізується саме в ньому.

О. Селіверстова називає суб'єкт стану «невизначальним», таким, що не бере участі у виконанні того, що позначає предикат [160, с. 112]. І. Вихованець зауважує, що значення неактивності, пасивності є специфічною ознакою предикатів стану, що сполучаються із суб'єктною синтаксемою [41, с. 98]. М. Плющ пише про те, що суб'єкт стану «виражає особу (істоту), котрій приписується певний стан, сприйняття стану як наслідок неактивності її» [150, с. 95]. О. Леута характеризує суб'єкт стану як такий, що «належить до типу пасивних суб'єктів (пацієнтів). Такі суб'єкти характерні тим, що протікання та підтримання стану цілком визначається зовнішньою стосовно суб'єкта силою, тому стан існує сам собою, не потребуючи будь-чиїх зусиль, енергії» [120; 140]. Аналогічну думку висловлюють О. Межов [126, с. 8], М. Мірченко [129, с. 132], К. Шульжук [196, с. 198] та інші дослідники.

Загалом можна стверджувати, що несуперечлива позиція мовознавців щодо лівобічної синтаксеми в реченнях з аналізованими предикатами дає змогу кваліфікувати суб'єкт стану як пасивний, пацієнс. Лексична й формальна реалізація суб'єктної синтаксеми залежить від власне типу предиката, оскільки прислівникові й дієслівні предикати її визначають по-різному.

3.1. Дистрибутивні характеристики прислівникових предикатів суб'єктного стану в межах моделі S – Praed_{st}

Модель S – Praed_{st} в українській мові формують передусім прислівникові предикати на позначення **внутрішнього стану особи або живої істоти**. Цей стан може бути визначений як фізичний, фізіологічний, психо-емоційний, інтелектуальний – залежно від семантики предиката.

В українському мовознавстві побутує думка про те, що модель S – Praed_{st} для прислівникових предикатів стану є основною [18; 19; 120; 129; 149; 150; 164], оскільки є оптимальним виразником семантики стану, у якому перебуває жива істота (особа). Думка щодо оптимальності була висловлена й у російському мовознавстві, де речення аналізованої моделі було визначено як «речення з предикатами тільки суб'єктного стану» [158, с. 378]. Н. Арват визначає речення з прислівниковим предикатом стану й суб'єктом як «суб'єктно-особові речення» [19, с. 105]; І. Слинько називає їх «однойдерно-двокомпонентними реченнями» [164, с. 203].

Н. Кавера в дослідженні, присвяченому семантичній типології предикатів стану, стверджує, що «позицію суб'єкта, яку відкривають відприслівникові деривати-предикати із семантикою фізичного, фізіологічного, емоційно-психічного й інтелектуального стану людини», реалізують три основні форми: а) безприйменниковий давальний відмінок: *Федькові було дуже холодно...* (В. Винниченко); б) родовий відмінок із прийменником *для*: *Після сходу сонця стало для них погано, зовсім погано* (І. Багрянний); в) поєднання форми безприйменникового давального та форми місцевого з прийменником *на* або *в*: *Через це і в душі йому холодно* (В. Шевчук) [91, с. 44–45]. З огляду на те, що досліджуваний нами матеріал не дає підстав для заперечення виділених форм вираження суб'єкта, уважаємо за доцільне репрезентувати їх як типи.

Форму давального відмінка (N₃) у мовознавчій науці вважають основним способом позначення суб'єктної синтаксми в реченнях із прислівниковими предикатами стану. Такої думки, зокрема, дотримуються Й. Андерш [10, с. 37], Н. Арват [19, с. 105], І. Вихованець [44, с. 77; 41, с. 115–116], О. Межов [126, с. 12], М. Мірченко [129, с. 158], В. Ожоган [139, с. 84] та інші українські й зарубіжні вчені.

Дослідники, що розглядають форму давального відмінка іменника при прислівникових предикатах стану як суб'єкт, тлумачать

речення з такими компонентами як двоскладні, тобто з експлікованим підметом і присудком [3, с. 48–51; 19, с. 106; 134, с. 216]. Проте трапляються й такі думки, згідно з якими граматична позиція давального відмінка витлумачена як об'єктна, а речення з таким компонентом – як односкладні [9, с. 30; 23, с. 72]. Відтінок об'єктності, на думку деяких дослідників, посилюється, коли суб'єкт у формі давального відмінка займає постпозицію щодо головного члена односкладного речення [27, с. 30], пор.: *Я купуюсь в лимані. Мені гарно, здорово, весело* (І. Нечуй-Левицький) – *Гарно тобі, люблю, весело!* (Панас Мирний).

М. Плющ у зв'язку з цим зазначає, що синтаксична позиція давального відмінка із суб'єктним значенням визначена структурою тих речень, де він виступає як елемент дистрибутивного мінімуму: односкладних (безособових та інфінітивних) і рідше – двоскладних [150, с. 96]. Загалом М. Плющ визначає іменну частину мови у формі давального відмінка як облігаторну, однак зауважує, що «віднесеність предикативної ознаки до її носія виражається непрямо: суб'єкт реалізується не підметом, а додатком» [150, с. 95].

У монографії дотримано твердження І. Вихованця про те, що форма давального відмінка «найбільшою мірою відповідає синтаксемній позиції «пасивного суб'єкта», суб'єкта стану» [41, с. 99–100]. Попри те, що з формального погляду речення з таким суб'єктом репрезентовані як односкладні, суб'єктна синтаксема в них є валентно зумовленою й розглядається в ролі облігаторного компонента семантико-синтаксичної структури речення [44, с. 73]. Такий давальний, перемістившись із правобічної придієслівної позиції в лівобічну, тяжіє до називного відмінка в ролі суб'єкта. Функціонуючи як суб'єкт стану, давальний відмінок корелює із семантико-синтаксичними відмінковими ознаками субстанціальності, валентного зв'язку з предикатом стану, пасивної спрямованості стану на істоту та з формально-синтаксичною ознакою центральності. Він перебуває в синонімічних відношеннях із називним суб'єктом процесу або дії (рідше стану), вказуючи на семантичний відтінок підпорядкованості, як правило, особи відповідному станові [41, с. 116], наприклад: *Дівчатам млосно, болісно і люблю, в обіймах мліють, ячучи* (Б.-І. Антонич).

Форма давального відмінка суб'єкта представлена в структурній схемі N_3 – **Praed**_{st}, що відображає внутрішній стан особи (істоти). Внутрішній стан позначений семантичними нюансами, які містить у своїй значеннєвій структурі прислівниковий предикат, тому доцільно виділити такі основні групи предикатів, що називають:

1) фізичний стан особи, спричинений дією високої чи низької температури (істоти) (*душно, пітно, тепло, жарко, гаряче, спечно, холодно, зимно*), наприклад: Мені душно, ходімо (Панас Мирний); *То як? **Жарко вам?** Спробували? Ще й не те буде!* (П. Загребельний); *Коли болгаринів було **холодно**, тоді Воздвиженському було **гаряче*** (І. Нечуй-Левицький); *Куди там ти сниш, Коли люто пече, Тобі – гаряче, І мені – гаряче* (І. Драч); Тобі зимно, ти береш мене за руку (Л. Дереш);

2) хворобливий фізіологічний стан особи (істоти) (*недобре, погано, кепсько, боляче, слабо, зле, млосно, паморочливо, паморочно*), наприклад: *Сон не йде йому в голову. Душно йому, млосно, пече попід боками, а в віччю – вона та й вона* (Панас Мирний); *Вибачайте мені, будьте ласкаві! Я трохи ніби слабій; мені недобре, – сказав він* (І. Нечуй-Левицький); *Мені сказали з вечора, що Чепелисі недобре, ніби занедужала* (О. Кониський); – *Та от... – пробурмотів той. – Зосьці погано* (В. Підмогильний); – Мені боляче, божественний! (В. Підмогильний); Єму зле, і воно собі шукає ліпшого (В. Стефаник); *Потім вона читала брошуру Леніна, але, лягаючи, знову згадала Вадима... їй було боляче* (М. Хвильовий);

3) психоемоційний стан особи, який також доцільно розподілити:

а) негативний внутрішній емоційний стан суб'єкта (*погано, прикро, тяжко, важко, зле, образливо, боляче, гірко, кепсько, гидко, паскудно, гнітюче, неприємно, досадно*), наприклад: Їй прикро – я міряю довгим кроком кімнату, запалюю цигарку (Ю. Косач); Тяжко йому. А невже ж мені легко? (Б. Лепкий); Йому було важко, серце билося все дужче та дужче (Панас Мирний); Нелегко було й Максимові (Панас Мирний); Прикро й образливо було Коцюбинському (Л. Смілянський); *І не дообідала – пішла, їй так важко, так гірко. Серце так неспокійно б'ється...* (Панас Мирний); А мені і сміх, і досадно (М. Коцюбинський); Йонові було досадно. Звичайно, мачуха (М. Коцюбинський); *Покинула робити й вийшла з города. Тяжко й важко мені* (Марко Вовчок); *Вона згадала Вольманову і все, що та розповідала. Їй стало гірко* (М. Коцюбинський);

б) внутрішній стан, зумовлений почуттям страху (*страшно, боязко, лячно, моторошно*), наприклад: Жанні було страшно й зимно (Г. Шкурупій); *Товаришу Жучок, вам не боязко?* (М. Хвильовий); Тобі боязко, ти б уже й вернувся, а течія несе тебе далі й далі (С. Васильченко); Жданові стало лячно: невже помре? (В. Малик); Йому стало моторошно, по колінах прошкандибала млість і наляля халяви холодним оливом (М. Йогансен);

в) стан суб'єкта, спричинений почуттям суму, туги, нудьги, самотності (*сумно, смутно, тужно, печально, понуро, нудно, марудно, тоскно, самотньо, пустельно, порожньо*), наприклад: *Оксані сумно так* (А. Головка); *І було Максимові соромно й гидко, і було йому тужно* (І. Багрянний); *Нудно мені, тяжко – що маю робити?* (Т. Шевченко); *Мій муж поїхав. Тоскно мені* (Л. Костенко); *Самотньо і сумно повелителеві правовірних* (Ю. Мушкетик); *Всіма його глибинами осягнув, як самотньо Сироватці і як йому порожньо в світі* (Ю. Мушкетик);

г) неспокійний, тривожний емоційний стан суб'єкта (*нестерпно, неспокійно, тривожно, бентежно, трепітно, мулько*), наприклад: *І почувалося йому гарно й бентежно, і аж трохи лячно* (О. Гончар); *І чого б таки було йому мулько?* – одказує, всміхаючись, Марина (Панас Мирний); *Неспокійно солодким душам* (М. Козиренко);

г) стан, спричинений відчуттям дискомфорту (*тісно, затісно, незручно, незатишно*), наприклад: *Хоч в Ізраїлі євреям Життя непросто, тісно їм, А вони єдинокровних Закликають в рідний дім* (П. Глазовий); *То й реєстровим чи городовим козакам було тісно* (П. Куліш); *Воно придавило йому груди; йому душно, тісно, тяжко!* (О. Кониський); *Тільки одному багатому Терешкові було тісно* (І. Нечуй-Левицький); *Марті було досить незручно* (В. Підмогильний); *Він сподівався, що Альтов іще зарегоче. І йому стало незатишно* (Є. Гуцало);

д) внутрішній психічний стан сорому (*соромно, ніяково*), наприклад: *Ви, Льольо, мене так схвилювали – і мені соромно* (М. Хвильовий); *Але, справді, мені навіть соромно* (Ю. Яновський); *Він знає, що все обличчя в сажі. Йому ніяково* (М. Хвильовий); *Мовчанка врешті ставала прикрою, усім було ніяково, та визволив Септар* (М. Коцюбинський); *Мені було і приємно, і разом із тим ніяково* (Т. Шевченко);

е) піднесений внутрішній стан суб'єкта, стан внутрішнього комфорту (*весело, радісно, ясно, легко, гарно, смішно, прекрасно, любо, погідно, тепло, добре, мило, втішно, славно, легко, добре, спокійно, радісно, затишно, зручно, приємно*), наприклад: *Всім не хотілось йти в покої, всім було тепло, гарно й весело* (І. Нечуй-Левицький); *Так вільно мені, тепло, радісно. Цілую цей день* (В. Підмогильний); *Йому так стало легко, мов стіни до його лиха прихилилися...* (Панас Мирний); *Сміюся, бо мені смішно, відповів сей* (І. Франко); *Причепурила, одягла, А потім в школу оддала. І любо їй* (Т. Шевченко); *Гріє Миронові плечі і все тіло, але не пече його за широким листом. Любо йому* (І. Франко); *Дякую за запрошення. Дуже*

мені мило (Ю. Андрухович); Старший брат у хазяїна, йому так славно (Марко Вовчок); Оксані й гарно було, і погано було – чи візьме її з собою? (М. Хвильовий); І так її весело, старій, так легко, наче вона помолодшала (М. Коцюбинський); І так радісно її, знов – не може сліз стримати (В. Барка); Тепло, затишно Сироватці після холодної ночі (Ю. Мушкетик); Стала. Простягла руки в просторінь, і її стало солодко (О. Теліга);

4) внутрішній інтелектуальний стан суб'єкта, спричинений зацікавленням, здивуванням або байдужістю (інтересно, цікаво, невтямки, чудно, дивно, незвично, байдуже, однаково, все одно), наприклад: От мені просто інтересно (О. Ірванець); Марла сміялася, її було добре, цікаво і страшилувато (І. Карпа); А все-таки мені цікаво (В. Нестайко); Чудно людям, Бо люде не знають, Чому добре умирає, Злеє оживає (Т. Шевченко); Дивно йому й чудно йому (Панас Мирний); А може, й справді їм було незвично – такі ліси, такі тут болота? (Л. Костенко); Жити хотіли, а як, якими промислами – їм байдуже (Б. Лепкий); Чи молоді, чи старі чоловіки затівають бійку, йому байдуже (Г. Тютюнник); Іде Харитя селом, і яюсь її чудно (М. Коцюбинський).

Поряд із безприменниковою формою давального відмінка в українській мові активно функціонують речення стану з суб'єктом, форма вираження якого дає підстави говорити про його розчленованість, наприклад: На душі важко, на серці сумно – аж мов нудно (Панас Мирний).

Н. Арват називає такий спосіб вираження суб'єкта «применниково-відмінковий комплекс, ...що вказує на наявність певного психофізичного стану з локалізацією відчуття» [19, с. 105]. Дослідниця відзначає, що характерною особливістю розчленованого суб'єкта стану є лексичне обмеження його другої частини, де вживаються лише найменування частин людського тіла чи істоти взагалі (на (у) серці, на душі, у грудях, в очах, у роті), а також те, що в такому випадку предикатна семантика представлена переважно в переносному значенні, наприклад: На душі важко, – так важко, як ще ніколи не було... (Панас Мирний); Надворі була година: тихо, ясно, весело, як було весело й ясно і в наших молодих душах (І. Нечуй-Левицький); Уперше вибрався в такий світ далекий – тож на серці було неспокійно, лячно чогось, журно (М. Коцюбинський).

Модель **S – Praed_{st}** з розчленованим суб'єктом представлена в українській мові трьома типовими структурними схемами.

1. У схемі **N₃ + praep N₆ – Praed_{st}** суб'єкт виражений

поєднанням форми давального відмінка, що позначає безпосередню особу, та прийменниковою формою місцевого відмінка, що уточнює локалізацію стану, наприклад: *Важко матері, таке згадуючи: гірко та сумно на душі, боляче в серці – так, наче хто шматочок одриває од його...* (Панас Мирний); *В грудях їй було тісно й неприємно* (М. Хвильовий).

2. Друга схема **праер N₂ + праер N₆ – Praed_{st}** репрезентує суб'єкт у поєднанні прийменникової форми родового відмінка, що позначає присвійність, належність, та прийменникової форми місцевого відмінка, що вказує на локалізацію стану, наприклад: *Але в старших все-таки тяжко на душі* (Б. Лепкий); *І тоскно, і сутінно стало на душі в хлопця* (М. Стельмах).

3. Структурна схема **праер N₆ – Praed_{st}** є своєрідно скороченою, оскільки в ній пропущена форма, що позначає особу – носія стану, загальну вказівку на суб'єкт містить у собі прийменникова форма місцевого відмінка. Згідно з визначенням О. Семенюк, ця форма «представляє суб'єкт як пасивну оболонку, місце, у межах якого розгортається емоційний стан» [161, с. 10], наприклад: *Вже й вечір наближається, а на душі так погано, мов там прилип шматок чогось важкого і гне мене до землі!* (І. Карпенко-Карий); *Ох і гидко на душі* (У. Самчук); *Робиться так смутно на душі, що й не сказати* (О. Довженко).

Досліджуваний матеріал засвідчує, що від лексичного наповнення розчленованої суб'єктної синтаксеми залежить загальна семантика речення з прислівниковим предикатом стану. Так, відповідно, доцільно виділити два семантичних типи речень, що позначають:

1) фізичний і / або фізіологічний стан суб'єкта (*тепло, холодно, гаряче, боляче, жарко, зле, кепсько, гірко, солодко, терпко, солоно*), наприклад: *В роті зробилося терпко і холодно* (Г. Тютюнник); *Відчула Мальва, як їй стає дивно гаряче в усьому тілі* (Р. Іваничук); *Чим далі, тим більше лишала його пам'ять, йому ставало якось гаряче в голові, у грудях* (І. Франко); *Богдан відчув передвісники доволі давно забутого приступу астми. У грудях стало тісно, драбинка захиталася під ногами* (О. Чинилук). Лексична специфіка розчленованого суб'єкта при таких прислівникових предикатах полягає в тому, що він позначає певну частину тіла людини (істоти), у якій і локалізовано певний стан (*рот, очі, груди, голова, ноги* тощо);

2) психоемоційний стан суб'єкта-особи, визначений лише розчленованими суб'єктами у (*в*) / *на душі*, у (*в*) / *на серці*. Н. Кавера

зазначає, що це зумовлено традицією, згідно з якою іменники *душа* і *серце* позначають духовні органи, у яких зосереджується емоційне життя людини і які здатні незалежно від неї відчувати емоційний стан, а також стверджує, що в такому випадку стан має дві форми вияву: піднесений, спричинений позитивними емоціями, та пригнічений, викликаний негативними почуттями [91, с. 48]. Отже, в межах визначеної групи доцільно виділити підгрупи прислівникових предикатів, що позначають:

а) негативний (тривожний, пригнічений або некомфортний) емоційний стан суб'єкта (*погано, важко, тяжко, гидко, тоскно, смутно, неспокійно, тривожно, лячно, неприємно, незатишно*), наприклад: *Галя й Мотря сиділи собі та мовчки пряли. У кожної чогось так **тяжко** було на серці, що вони аж попригинались до гребенів* (Панас Мирний); *І **досадно** і **неприємно** стає на душі...* (М. Стельмах); ***На душі** в усіх справді було якось **важко, скучно** й трохи **соромно*** (С. Васильченко); *Серце в нього неначе опустилося глибоко-глибоко; стало **хвильно** й **бентежно** в грудях* (Є. Гуцало); *Мотрі зробилося так **тяжко** на душі, так **гірко** на серці, що вона аж не засиділа на гребені; встала, побралася на піч, лягла – та так і залилася сльозами* (Панас Мирний);

б) позитивний (піднесений, легкий, спокійний) емоційний стан суб'єкта (*весело, хороше, легко, ясно, добре, тепло, затишно, спокійно*), наприклад: *І в неї на душі стало **легко** й **спокійно**, бо думала, що дітям і в голову не прийде шукать духовниці десь під дном скрині* (І. Нечуй-Левицький); *І після цієї краплі на душі доктора стало **затишно, тепло** й **лукаво**, як у дитинстві* (В. Винниченко); *І так тоді **спокійно**, так **затишно** на серці* (Ю. Мушкетик). *Ми зараз їдемо у зворотному напрямку, мені **гарно** на душі. Хоч трохи й тривожно* (Ю. Мушкетик); ***На серці** ставало **легко**, на душі – **спокійно*** (І. Нечуй-Левицький).

До розчленованих суб'єктів, уживаних при прислівникових предикатах стану, належить форма **праер N₂**, виражена сполученням іменника з прийменником **для**, наприклад: *Готуватися до розмови, не знаючи, про що та розмова? **Дивно** для всіх інших людей, але **не для валиде*** (П. Загребельний).

А. Загнітко називає такий суб'єкт комодальним [78, с. 88] услід за Н. Арват, яка зауважує, що реченням із таким компонентом властива загальна семантика «наявності певного стану, що характеризується через його стосунок до суб'єкта» [19, с. 105–106]. При цьому дослідниця стверджує, що в мінімальному вигляді речення

з комодальним суб'єктом стану є трикомпонентними, оскільки мають обов'язково локативний поширювач, що позначає те середовище, вплив якого відчуває на собі та оцінює суб'єкт, наприклад: *У його кімнати для такого, як оце ти, дуже й дуже незатишно* (С. Андрухович) [19, с. 106]. О. Межов щодо речень з аналізованою формою вираження суб'єкта відзначає, що в них «прийменниково-відмінкова форма для + родовий відмінок втрачає значення мети і набуває суб'єктного значення внаслідок її переміщення із семантико-синтаксичної позиції цільової синтаксеми та формально-синтаксичної позиції детермінантного члена речення у суб'єктну позицію речення» [125, с. 152]. Проте з огляду на трикомпонентність таких речень їх, на нашу думку, доцільно розглядати в межах параграфа «Різновиди моделі S – Praed_{st}», оскільки локативний компонент розширює структурну схему й виступає в ролі облігаторного.

Загалом варто відзначити, що речення з розчленованим суб'єктом форми для N₂ мають в українській літературній мові низьку продуктивність.

3.1.1. Різновиди моделі S – Praed_{st}. Основним різновидом моделі S – Praed_{st} є модель S – Praed_{st} – Inf, що передбачає поєднання прислівникового предиката з інфінітивом, як-от: *Гарна дівчино, блідава зірко, Думать про тебе і сумно, і зірко* (І. Франко).

У мовознавстві однозначної думки щодо тлумачення таких речень немає. У формальній граматиці вони визначені як конструкції, що перебувають на межі між особовістю й безособовістю, однак, не ставши двоскладними, вони часто наближаються до них у сучасному сприйманні [112, с. 60–61]. Деякі мовознавці вважають за необхідне розмежовувати речення з прислівниковим предикатом та інфінітивом залежно від позиції предиката. І. Слинько співвідносить речення з препозитивним прислівником із двоядерними інфінітивно-прислівниковими реченнями й називає їх експресивними варіантами двоскладних [164, с. 177]. О. Галкіна-Федорук висловила припущення, що конструкції, утворені сполученням постпозитивного інфінітива зі словом категорії стану, є «односкладними безособовими реченнями, що виражають стан, який оцінює мовець із того чи того боку. Ці речення містять суб'єктивну оцінку, а не констатацію факту, тому до їхнього складу входить завжди давальний особи, виражений чи іноді пропущений, але завжди уявний» [59, с. 289]. В. Бріцин називає такі речення біпредикатними в семантичному плані конструкціями [32, с. 109].

У сучасному українському мовознавстві [31, с. 11–12; 161, с. 11–13; 174, с. 331; 196, с. 124] аналізований тип речень визначають як безособові конструкції, що мають складну семантичну структуру. О. Семенюк зазначає, що вони поєднують два елементарних речення, одне з яких утворене відприслівниковим предикатом стану, а інше – предикатом дії, у ролі якого виступає інфінітив: *Йому було тяжко про це думати* (Б. Харчук) ← *Йому було тяжко* (1) + *Він про це думав* (2); *Прикро було їй слухати...* (О. Гончар) ← *Їй було прикро* (1) + *Вона слухала* (2). Семантична структура елементарного речення, центральна синтаксема якого виражена предикативним прислівником, містить два облігаторні компоненти: предикат стану і суб'єкт. Друге елементарне із семантичного погляду речення формує інфінітив і зумовлені ним синтаксеми. Спільним компонентом двох елементарних речень є суб'єкт у формі давального відмінка, який є наслідком об'єднання лексично тотожних, але різних за своїми функціями актантів: актанта, що входить у валентну рамку предиката стану і вказує на носія стану, та залежного від інфінітивного предиката актанта з функцією носія названої інфінітивом предикативної ознаки [161, с. 12].

Важливим моментом у розгляді речень такого типу є суб'єктна синтаксема, виражена формою давального відмінка, оскільки її наявність (або можливість її наявності) у структурі речення і є типовим показником семантики стану. Так, розглядаючи аналізовані конструкції в межах теорії комунікативної граматики, Г. Золотова розрізняє дві основні групи: 1) речення, які виражають оцінку дії; 2) речення, що позначають стан, викликаний процесом або результатом дії. Саме друга група сформована предикатами, які сполучаються з давальним суб'єкта: *Купатися весело – Купатися всім весело*, проте не *Мститися низько – Мститися всім низько* щодо першої групи речень, які виражають оцінку [84, с. 154]. Схожа думка була висловлена А. Вальковою: «Інфінітив, що прилягає до предикативного прислівника, позначає дію або стан суб'єкта, вираженого називним відмінком в особовому чи давальним – в безособовому реченні, тому його можна назвати суб'єктним» [35, с. 11]. М. Плющ стверджує, що в реченнях типу ...*Так легко, так любо з ним говорити* (Панас Мирний) виражений передусім емоційний стан особи, тому заміна давального суб'єкта неможлива. У цьому полягає специфіка безособових речень, семантика яких будується на основі взаємодії лексичної та граматичної семантики предикативного компонента й облігаторного поширювача предикативного компонента зі значенням суб'єкта [150, с. 103–104].

Н. Кавера наголошує, що ті предикати, яким невластивий давальний суб'єкт стану, сполучатися з інфінітивом не можуть. Це передусім такі прислівники, які виражають стан навколишнього середовища. Суб'єкт у реченнях з інфінітивом наявний обов'язково в експліцитній чи імпліцитній формі, і такі речення передусім позначають внутрішній стан особи чи істоти: *Особливо цікаво (мені, нам, йому, їй, їм) було спостерігати життя звірят і птахів* (І. Багрянний); *Йому нелегко було звестися, але він устав* (В. Шевчук) [91, с. 39].

Уведення інфінітива до складу речення з прислівниковим предикатом стану виправдане передусім семантично. О. Галкіна-Федорук пише, що в реченнях з інфінітивом виражений стан, але він пов'язаний із певною дією, означеною інфінітивом, а в конструкціях без інфінітива – тільки стан, наявний у момент, на який вказує дієслівна зв'язка [59, с. 290]. А. Валькова стверджує, що неозначена форма дієслова, залежна від предикативного прислівника, є основним носієм лексичного значення присудка (предикативний прислівник надає йому модального відтінку) [35, с. 11]. М. Каранська зауважує, що безособова частина має оцінно-модальне навантаження, а інфінітив повідомляє головну дію, на яку поширюється оцінно-модальна суть і граматичне значення першої частини [93, с. 119]. М. Плющ зазначає, що «уведення до складу предиката інфінітива видозмінює значення стану, що приписується суб'єктові: інфінітив конкретизує процес (а не об'єкт), що викликає як першопричина певний емоційний стан особи або модальне відношення» [150, с. 103]. Н. Кавера вважає, що інфінітив є знаком ситуації, яка спричиняє певний стан, і поєднується тільки з тими аналітичними дієсловами (словами категорії стану), що відтворюють внутрішній стан істоти (живого організму), зокрема фізичний, фізіологічний стан; емоційно-психічний стан; інтелектуальний стан [91, с. 37].

В українській мові речення моделі **S – Praed_{st} – Inf** формують прислівникові предикати, що позначають:

1) внутрішній фізичний стан (*душно, пітно, тепло, жарко, гаряче, холодно, зимно, важко, легко*), наприклад: *Баба чує своє маленьке тіло, якому твердо і зимно лежати долі, на тоненькій ряднині, у вогкім кутку* (М. Коцюбинський); *Бачте, як нам важко жити в світі, як ми марніємо, тратимо силу од праці* (І. Нечуй-Левицький);

2) внутрішній фізіологічний стан (*боляче, паморочливо, млосно, гірко, солодко*), наприклад: *Боляче й лячно було дивитися, як з-під*

залізних зубів, наче кров, бризнула стара тирса (М. Стельмах); Я побачив, що муза Шевченка роздирала завісу народного життя, і страшно, і солодко, і боляче, і цікаво було **зазирнути** туди (І. Дзюба);

3) внутрішній емоційний стан, а саме:

а) негативний внутрішній стан суб'єкта (*погано, прикро, тяжко, важко, зле, образливо, боляче, гірко, кепсько, гидко, паскудно, гнітюче, неприємно, досадно*), наприклад: *Він довго наче б то не хотів мене зрозуміти; йому **прикро, гірко** було **здавати** про своє минуле* (Т. Шевченко); ***Тяжко** тоді було **дивитися** на діти, на свої і на чужі* (Ю. Мушкетик); *Галя тирснула, бо **несила** їй було **дивитися** на цього глиняного чоловічка* (В. Шевчук); *Коцюбинському було **неприємно бачити** сліпу людину* (М. Коцюбинська); *Вранці стало **неприємно ходити** по землі, що за ніч вкривалася намороззю* (О. Ольжич);

б) внутрішній стан, зумовлений почуттям страху (*страшно, боязко, лячно, моторошно*), наприклад: *Ці думки так заповнили То, що йому стало **лячно йти** до одноплеменців* (В. Фіалко); *Хоча й **страшнувало** було **дивитися** на все це людинопадіння* (М. Стельмах); *І так **чудно** й **страшно** було **дивитися** на чорну хмару серед яскраво рожевих тонів пустині* (Г. Хоткевич); *Що **страшно**, то **страшно** було **слухати**, а серце линуло голубом у ту старовину неспокоїну* (П. Куліш);

в) стан суб'єкта, спричинений почуттям суму, туги, нудьги, самотності (*сумно, смутно, тужно, печально, нудно, марудно, тоскно, самотньо*), наприклад: *Єй же Богу, не витерпіла: **нудно** стало **дивиться** на вас* (О. Кониський); *Так **марудно сидіти** самому* (А. Свидницький); *Минає все – й любов дочасна, Та без кохання **жить марудно*** (С. Черкасенко);

г) неспокійний, тривожний емоційний стан суб'єкта (*нестерпно, неспокійно, тривожно, бентежно, ніяково, мулько*), наприклад: *А **їхати** безмежжям, якому, здається, не буде кінця-краю, ступою до лиха **нудно** і **мулько*** (Д. Міщенко); *Приймав це як жарт, було **ніяково** таке **чути** в той час, але ось тепер, зараз?* (У. Самчук); ***Ніяково** мені тебе й **слухати!*** (Марко Вовчок);

г) стан, спричинений відчуттям дискомфорту (*соромно, ніяково, принизливо, незручно, незатишно*), наприклад: *Поруч з нею сидить Франя Чорненко й інші батальйонерки; їм **тісно сидіти** в цьому проході, але весело* (Г. Шкурупій); *Видно, йому було **незручно стояти** на коротких товстих ніжках* (М. Олійник); *Не до вподоби мені,*

Йване, оця війна по замках! – говорить Нечай, їдучи. Незручно й шаблею розмахнутись (А. Кашенко); *Йому було незручно йти по місту з букетом, та ще в такий день* (О. Гончар);

д) позитивний емоційний стан суб'єкта, стан внутрішнього комфорту (*весело, радісно, ясно, легко, легітно, безтурботно, смішно, прекрасно, любо, тепло, добре, мило, втішно, гарно, славно, спокійно, радісно, затишно, зручно, безпечно, приємно*), наприклад: *Він посміхався, йому приємно було чути собі хвалу й віру в свої сили від цієї синьоокої дівчини* (В. Підмогильний); *Бойкові приємно було відчувати, що історія жорстоко помстилась за вигнанців і каторжан – його батьків, братів і земляків* (Г. Шкурупій); *В таку пору думається, що кожному радісно розп'яти себе за друзі свої, кожному любо віддати себе за страждання ображених* (Х. Прядка); *Так радісно тримать твої долоні* (О. Теліга); *Так радісно не знати слова «знов» Усе вперед, вперед без повороту* (О. Ольжич);

4) внутрішній інтелектуальний стан (*цікаво, чудно, дивно*), наприклад: *І птахам, і звірятам цікаво було дивитися на людей* (В. Бережний); *І дивно було чути, що доня підспівує за матір'ю часто чужими словами* (Р. Іванчук); *Старшинам дивно було слухати таких слів і дивитися на пригноблення гетьмана* (Б. Лепкий); – *Лаяться я й не думаю, – одповіла Рися, – а справді чудно якось слухать те, що ви говорили!* (О. Кониський); – *Чи варто, чи не варто, а матері, бач, все-таки було б цікаво й приємно побачити за живоття жінку свого сина, – сказав старий Терешко* (І. Нечуй-Левицький); *Мені цікаво дивитись на його. Полум'я язиками вискакує з печі й лиже чорні челюсті, неначе корова облизує свій чорний ніс* (І. Нечуй-Левицький).

Загалом можна погодитися з дослідниками, які стверджують, що конструкції з поєднанням прислівникового предиката й інфінітива є дуже продуктивними в сучасній українській мові [91]. Вибірка й аналіз таких речень засвідчують їхню високу частотність у художній і публіцистичній літературі.

Другим різновидом моделі S – Praed_{st} є модель S – Praed_{st} – Adv_{loc}, у якій представлено адвербіальний компонент зі значенням місця актуалізації стану суб'єкта, наприклад: *Нудно йому На чужому полі! Всього надбав, роботяга, Та не придбав долі!* (Т. Шевченко). Поширювач зі значенням місця може бути виражений і прийменниково-іменниковими формами (серед N₂, між / поміж N₂, між N₅, поруч з N₅, у / в N₆, на N₆, при N₆ тощо), і власне прислівниками (там, тут, далеко, закордоном та ін.).

Н. Арват звертає увагу на адвербіальний локативний компонент передусім у реченнях із «комодальним суб'єктом стану», вираженим прийменниково-іменниковою формою для N₂ (*Там для мене холодно; Там для дітей вошко і под.*), відзначаючи при цьому його обов'язковість у російській мові [19, с. 106]. Щодо такого типу суб'єкта українська мова також виявляє можливість поєднання прислівникового предиката з аналізованим поширювачем, наприклад: ***В тісному приміщенні для невільників ставало нестерпно душно*** (В. Малик).

Однак проаналізований мовний матеріал засвідчує, що локативний поширювач може мати облігаторний характер і при типовому суб'єкті стану, вираженому формою давального відмінка N₃, наприклад: ***Тісно мені в твоїй оселі й душно*** (М. Стельмах).

У реченнях із прислівниковими предикатами внутрішнього стану суб'єкта поширювач із локативним значенням має неоднозначну семантику. Передусім він, безперечно, вказує на місце реалізації або актуалізації стану, у якому перебуває носій. Однак при цьому це місце є також і причиною виникнення, появи певного стану, іншими словами – його каузатором. Н. Арват позначає його як «середовище, вплив якого відчуває на собі та оцінює суб'єкт» [19, с. 106]. Якщо порівняти конструкції без такого поширювача і з ним, то можна виявити, що його наявність / відсутність впливає на загальний зміст речення, якому, відповідно, може бути властивий або невластивий причиновий відтінок, пор.:

Речення з локативним поширювачем	Речення без локативного поширювача
<i>І серед тиші йому зробилось страшно</i> (М. Коцюбинський).	<i>Йому було голодно й страшно</i> (М. Коцюбинський).

Загалом можна стверджувати, що адвербіальний поширювач у реченнях із предикатами внутрішнього стану має подвійну семантику – локативну й каузальну, оскільки місце перебування суб'єкта визначає характер стану (фізичного, емоційного, інтелектуального). Ми вважаємо за необхідне розглядати локативний адвербіальний компонент як облігаторний, оскільки його вилучення зі структури речення порушує семантико-синтаксичну цілісність і позначається на змістовій завершеності.

Поширювач зі значенням місця-каузатора в українській мові

властивий реченням із прислівниковими предикатами, що позначають:

1) внутрішній фізичний стан (*душно, тепло, жарко, спекотно, гаряче, холодно, зимно, важко, легко*), наприклад: *Мені **душно** у хаті, я і вийшла прохолодитись* (Панас Мирний); ***Гаряче** було в ступу коням і людям* (Ю. Яновський); – *Вероніко, тобі **холодно** в калошах?* (М. Хвильовий);

2) внутрішній емоційний стан, реалізований у таких значеннях:

а) негативний внутрішній стан суб'єкта (*погано, прикро, тяжко, важко, зле, боляче, гірко, кепсько, гидко, паскудно, гнітюче, неприємно, досадно*), наприклад: – *Може, **дома** тобі **погано**?* – *питав він* (В. Підмогильний); *Йому іноді **становилося гидко** серед людей* (О. Кониський); *Не пригадую випадку, щоб мені було **прикро** в їхньому товаристві* (О. Гончар); *Коли вам **зле** в моїй хаті, коли ви такий святий, то забирайтесь собі від мене де хоче* (Т. Бордуляк);

б) внутрішній стан, зумовлений почуттям страху (*страшно, боязко, лячно, моторошно*), наприклад: *І добре Хариті **на ниві**, і **страшно*** (М. Коцюбинський); *Мені **страшно коло вас**, і не можу без вас, о боже милосердний!..* (П. Загребельний); *Часом мені було **моторошно** серед очеретів, шельогів та лісових пуц* (А. Кащенко);

в) стан суб'єкта, спричинений почуттям суму, туги, нудьги, самотності (*сумно, смутно, тужно, печально, нудно, марудно, тоскно, самотньо*), наприклад: *Видно, всім у неволі так **тужно** бува* (І. Гнатюк); ***Мулько** й несолодко зробилося богом обраному народові у Тавриді* (Д. Міщенко); *Тільки **по його селлах** чогось **сумно** та **нудно*** (Панас Мирний); ***Нудно** йому На чужому полі!* (Т. Шевченко);

г) емоційний стан, спричинений відчуттям дискомфорту (*ніяково, незручно, незатишно, незвично, тісно, дискомфортно*), наприклад: *Уявляла, як йому **тепер нелегко, незвично там**, де він опинивсь* (О. Гончар); *Не лютую і не змагаюся з ніким, лише **тісно** мені тут* (О. Кобилянська); *Твоїй душі у келії не **тісно**?* (Л. Костенко); *Нам **не тісно** у рідній країні, Нам не треба в чужу мандрувать!* (Леся Українка);

г) позитивний емоційний стан суб'єкта, стан внутрішнього комфорту (*весело, ясно, легко, легітно, безтурботно, смішно, прекрасно, любо, тепло, добре, мило, втішно, гарно, славно, спокійно, радісно, затишно, зручно, безпечно, приємно*), наприклад: *Чи **добре** було тобі в москалях?* (І. Нечуй-Левицький); *Йому так **добре** було в його вірі* (Г. Хоткевич); *Їм **тепло, затишно** в дому, Є ласка отча, а йому?* (А. Малишко); *Та чи в їх **добре там**, та чи в їх **недобре там**?* (Марко Вовчок); *Малому бортникові буде **солодко** й на тім світі від*

золотистого гуду! (П. Загребельний); Як **весело** йому було на тій улиці, де він колись гуляв, як був малим хлопцем! (І. Нечуй-Левицький); Мені скрізь **весело**, де є добрі, чесні люде, де є з ким побалакати, перекинутись розумним словом (І. Нечуй-Левицький); Йому стало зовсім легко **в цьому товаристві** (В. Шевчук);

3) інтелектуальний стан (*цікаво, чудно, дивно*), наприклад: У його хаті нам було неймовірно **цікаво** (В. Нестайко); А мені скрізь **цікаво**, де б я не їхав і з ким, надто люблю подорожувати (Ю. Покальчук).

3.1.2. Факультативна дистрибуція суб'єктних прислівникових предикатів стану. Речення із суб'єктними прислівниковими предикатами стану передбачають поширення передусім темпоральним адвербіальним компонентом **Adv_{temp}**. Темпоральний поширювач уточнює час, тривалість, обмеженість реалізації стану. Оскільки аналізовані речення формують передусім прислівникові предикати на позначення внутрішнього стану, то можна виділити кілька підгруп, для яких характерним є розширення семантики за рахунок «часового» компонента.

<Adv_{temp}> – це адвербіал, властивий реченням із прислівниковими предикатами, що позначають:

а) внутрішній фізичний або фізіологічний стан, наприклад: На другий день мені було **недобре** (М. Коцюбинський); Сьогодні зранку Іван почувався зовсім **кепсько** – його лихоманило, він ледве вів машину... (Ю. Мушкетик); А два з половиною роки я був членом капебеу, і на всіх фронтах... а тепер **боляче** (М. Хвильовий); Хоч і важко було, часом **гірко** було, а все було чим жити, об чому клопотатися! (Панас Мирний);

б) внутрішній емоційний стан, наприклад: *Щось весь день було так нудно* (І. Франко); Мені сьогодні **тоскно** – може тому, що дощ іде (М. Семенко); А потім на душі було **порожньо** (М. Хвильовий); *Гляди, щоб зараз мулько не стало тобі!* (М. Стельмах); Він цілував і губи, й брови, А потім стало **ніяково** (Б. Лепкий); *Така, здається, й я була торік, але* тепер мені чомусь **те прикро** (Леся Українка); Першу зиму Олені було так **тяжко** і так **сумно**, що вона не знала, куди подітися (Г. Тютюнник); Іноді мені навіть **моторошно** ставало (В. Нестайко); Тоді їй ставало **сумно**, хоч ще й не знала, що таке сум (П. Загребельний); Не раз було мені так **прикро, непривітно**, Як у безлистім гаю під дощем (Леся Українка);

в) інтелектуальний стан суб'єкта, наприклад: Мені тоді

невтямки, де я й хто я, і що діється зо мною (І. Нечуй-Левицький); *Їм і досі чудно, що їм'я в нього Кресафт* (О. Гончар).

Другим компонентом, властивим реченням з усіма прислівниковими предикатами, що позначають внутрішній стан, є адвербіал **Adv_{inten}**, який уточнює інформацію про інтенсивність вияву стану суб'єкта.

Поширювач **<Adv_{inten}>**, аналогічно до темпорального, передбачають предикати на позначення:

а) внутрішнього фізичного або фізіологічного стану, наприклад: – *Треба Опанаса Васильовича мерщій до лікарні. Йому дуже кепсько*, – сказав Дорошенко (О. Іваненко); – *Як мені душно!* – промовила Ольга, і паничі побігли до буфету (І. Нечуй-Левицький); *Жарко було дуже сіромахам* (П. Куліш); *Мамочко, я ще не хочу спати, мені так гаряче* (Леся Українка); *Мені страшно зимно в ноги* (Г. Шкурупій); *А от мені зовсім зле* (В. Стефаник); *Мені так страшно, та ще й млосно так* (Т. Осьмачка); – *Колю... Колю... Додому!* – хлипала трубка. – *Оленці погано, зовсім погано...* (О. Гончар);

б) емоційного стану суб'єкта, наприклад: *Мені дуже прикро, що на папері не розкажеш усього* (Г. Шкурупій); *Мені стало украй прикро. Вперше за останні дні* (Ю. Мушкетик); *Та я вже, Андрійку, розумію, лиш, однак, мені дуже сумно* (Л. Мартович); *Так мені чогось сумно й боязно, аж моє серце мре* (Марко Вовчок); *І шкода мені її, і самому неначе трохи сумно стало* (Б. Грінченко); *Вартовому, видно, робиться трохи соромно* (М. Коцюбинський); *Мені так соромно, кохана!* (Б. Лепкий); *Усім зробилося трохи ніяково* (І. Нечуй-Левицький); *Іду, а самому таки трохи моторошно* (Б. Грінченко); *Як, було, до нас прийде та його дома нема, то їй наче дуже стане досадно* (Марко Вовчок);

в) інтелектуального стану суб'єкта, наприклад: *Ще мені було дуже интересно і красиво ходити з моєю ровесницею, дочкою кучера, в поле* (В. Сосюра); *Було вже зовсім незрозуміло* (М. Йогансен); *Це так було несподівано, так незвично для неї* (М. Йогансен).

Ще один адвербіальний компонент, властивий усім реченням із прислівниковими суб'єктними предикатами, – це поширювач **Adv_{caus}**, що розкриває інформацію про причину виникнення стану. Як правило, ця причина не визначена остаточно, невідома суб'єктові.

Каузальний компонент **<Adv_{caus}>** актуалізований у реченнях із прислівниковими предикатами на позначення:

а) внутрішнього фізичного або фізіологічного стану, наприклад: *Микула розстебнув комір сорочки, бо йому стало чомусь душно*

(С. Склярєнко); Йому так було гарно й тепло при тих ясних очах, що пісня сама наверталась йому на думку (І. Нечуй-Левицький); Воно справило на нього таке вражіння, нібито він його почув уперше, нібито скотилось воно з цих сірих хмар і упало в воду – тому так тепло стало йому (М. Хвильовий); Йому холодно від північного вітру (І. Багрянний); Пісня якась химерна... така іноді буває осика восени! І Варі чомусь боляче... (М. Хвильовий); Боявся, що від хвилювання йому стане зле (В. Стефанік); Чогось-то їй стало млосно і нудно, і, як подивиться на Василя, так їй його жаль стане! (Марко Вовчок); Так чогось зразу важко стало. Так гірко (Панас Мирний).

б) емоційного стану суб'єкта, наприклад: – Мій султани, мені так страшно чогось, – горнула вона до нього, – так страшно... (О. Іваненко); Той дикий регіт один скакав по хаті, і було од нього так болісно й лячно, як од шаленого танцю гострих ножів (М. Коцюбинський); Від такої думки на серці робиться тепло й тривожно (Ю. Андрухович); Невідомо чого, мені стає сумно (В. Винниченко); Мені так чогось лячно, так чогось сумно, як коли б якась велике нещастя надо мною зависло (І. Франко); Мені чогось лячно, наче б де-небудь недалеко вовкулака блукав (А. Чайковський); І чогось жалко мені стало, тужно так, журно (М. Коцюбинський); Смутно мені і тужно не даром (О. Довженко); І від улєсливого і разом з тим нахабного погляду унтера йому стало тоскно (Г. Шкурупій); І дивиться цей богол прямо тобі в зіниці – і від того на душі стає незатишно (В. Малик);

в) інтелектуального стану суб'єкта, наприклад: Сама не тямлю, чому мені цікаво стало знати (О. Кониський); Отож-то є. Тому мені й байдуже (Б. Лепкий); Дивно було Сивоокові з незбагненого християнського бога (П. Загребельний).

Часто в реченнях із прислівниковими предикатами суб'єктного стану відкритою є позиція для адвербіального поширювача, який указує на характер вияву стану суб'єкта – Adv_{qual}. Квалітативний поширювач властивий передусім реченням, які сформовані на основі предиката емоційного стану, наприклад: І йому стало невимовне весело (І. Нечуй-Левицький); Гіркота й образа охопили Бойка, йому стало до болю прикро, що він знову помилився (Г. Шкурупій); Як могли ви, учителю, вмерти, коли Мені й так до нестями прикро? (Б. Олійник); Якось ніяково мені, не то сумно, не то й журливо й на серці якось чудно (О. Кониський); І Осауленкові було якось ніяково (П. Куліш); Неначе й катзна-що, але якось гарно! Йй-богу, непогано (І. Нечуй-Левицький); Бойко відчув, що вони тепер переживають, і

йому до болю стало **неприємно** (Г. Шкурупій).

Рідко квалітативний поширювач властивий реченням із предикатами фізичного або інтелектуального стану, наприклад: *Земля твердо вдарила Сивоока, стало йому до сліз боляче у всьому тілі* (П. Загребельний); *Андрію Григоровичу стало якось недобре* (О. Кониський); *Мені стало якось ніяково* (І. Нечуй-Левицький); *І було дивно байдуже* (Р. Іваничук); *Мені по-земному й боляче, і смішно, і важно все, про що я думаю* (В. Винниченко).

З огляду на те, що локативний поширювач **Adv_{loc}** у реченнях із прислівниковими предикатами стану ми тлумачимо як облігаторний, то в межах параграфу про факультативні адвербіальні компоненти його не представлено.

3.2. Дистрибутивні характеристики дієслівних предикатів суб'єктного стану в межах моделі **S – Praed_{st}V_f**

Дієслівні предикати на позначення стану в українській мові відкривають чітку лівобічну – суб'єктну – позицію, реалізовану в моделі **S – Praed_{st}V_f**.

Дослідники стверджують, що аналізований тип речень передбачає організацію предикатами, які позначають передусім внутрішній стан суб'єкта-особи [18; 19; 71; 81; 92; 103; 118; 120; 161; 162; 166], однак ми припускаємо, що у виділеній моделі можуть також функціонувати дієслова на позначення зовнішнього стану предмета чи явища навколишньої дійсності. Таке припущення базоване на облігаторності суб'єктної синтаксеми в реченнях, що мають двокомпонентну структуру. Загалом виділення речень зі значенням зовнішнього стану предмета є доволі проблемним [120, с. 145]. Складність вичленування цієї моделі пов'язана з невизначеним статусом самого поняття «стан предмета» як явища семантико-синтаксичної організації мови. «Ускладнює вичленування цієї моделі і своєрідний семантичний синкретизм: тісний зв'язок моделі стану предмета з моделлю характеристики предмета (якості). Окрім того, існує безпосередній зв'язок між цією моделлю і дієслівними моделями зі значенням дії. Форми теперішнього часу зумовлюють узагальнену референцію і генералізують значення, трансформуючи дію у якість і стан» [120, с. 147].

Попри те, що виділення в межах аналізованої моделі речень із семантикою зовнішнього стану є суперечливим, питання речень зі

значенням внутрішнього суб'єктного стану можна вважати вирішеним. У лінгвістичній літературі приділено достатньо уваги мовним засобам вираження стану суб'єкта (Е. Діланян, 1976; Г. Золотова, 1973, 1982; О. Леута, 1989; З. Новожонова, 1988; Т. Парасюк, 2004; О. Семенюк, 2005; Т. Цейтлін, 1978). Його репрезентують різноманітні структури. Між формою вираження типового значення моделі, формою і лексичним значенням дієслова, набором іменних синтаксем існують здебільшого корелятивні відношення [120, с. 152].

Оскільки для типової дієслівної моделі внутрішнього стану характерним є вираження суб'єкта називним відмінком іменника чи займенника і предиката змінюваною формою дієслова, позицію предиката в ній займають одиниці, основним словниковим значенням яких є позначення психічного стану суб'єкта-істоти: *Він пхикав, хлипав і вередував* (Ю. Смолич). *Більба сердиться* (О. Довженко). Це зворотні дієслова, що позначають почуття-стан, тобто почуття, зумовлене психікою людини – емоційним і психічним переживанням: *Поліна сидить на стільці, хустину тулить до очей, сумує, плаче* (Ю. Збанацький); емоційного стану (настрою): *Пані Івга хвилювалася дуже* (В. Підмогильний); фізичного стану: *Він тоді нездужав* (А. Шиян); *Козак тут невідомий спить давно* (В. Ткаченко) [120, с. 153].

Моделі стану суб'єкта описують найчастіше стан особи, людини, бо вся повнота емоційного і психічного життя характерна передусім для людини. Тому семантичний суб'єкт найчастіше виражений загальними іменниками зі значенням особи, власними іменами та їхніми дейктичними заміниками: *Дід намагався бадьоритися, але ледве стояв на ногах* (З. Тулуб); *Блаженствував Гаркуша: панич за кучера, він – за пасажира* (О. Гончар). Наявність імен, що позначають тварин, у різновидах моделі психічного стану є своєрідним виявом антропоморфізму, причому системне вживання таких моделей є авторським чи жанровим: *Здоровенний, із саженим розмахом крил, степовий хижакцяга другий рік уже нудився в цій клітці, на подив гостям, на втіху хазаям* (О. Гончар); *Восени, перед вильотом у вирій, тривожиться й табунами збирається птаство* (М. Стельмах). Якщо цю позицію займають артефакти чи натурфакти, то бачимо переносне вживання дієслів: *І веселяться тремби з полонин* (А. Малишко). *Зелена рунь, на радість сіячам, вздовж залізничних веселиться колій* (М. Рильський); *Там вони (сіянци) в мене не вередуватимуть* (О. Довженко).

За спостереженням О. Леути, лексико-семантичні групи дієслів,

що виражають предикативне ядро аналізованої моделі, співвідносні з певними структурами речень, тому можна навіть відзначити певну спеціалізацію дієслів стосовно синтаксичних структур. Дієслова стану, які організують відповідну модель, із погляду категорії стану, характерні інактивністю суб'єкта, інволютивністю, незалежністю стану від волі суб'єкта. У цій групі менше дієслів інхотативного способу стану (*бліднути, кам'яніти, здоровіти*), більше дієслів статальних (*сумувати, спати*), які частіше виступають у формі недоконаного виду, неперехідні, вживані загальнозворотні дієслова [120, с. 154].

Основна модель речень із суб'єктними дієслівними предикатами стану реалізована в українській мові кількома структурними схемами, зокрема:

1) $N_1 - V_f$: *Грицько радів* (Панас Мирний); *Діти радіють* (Марко Вовчок); *Карло тріумфував* (Б. Лепкий);

2) $N_3 - V_f$: *Мені болить, але надії на полегшення немає* (М. Козиренко);

3) $N_4 - V_f$: *Устю часто нудило, їй хотілося спати* (С. Тельнюк); *Платона лихоманило і заливало потом* (М. Зарудний).

Структурні схеми речень сформовані відповідно до форми вираження суб'єктної синтаксеми, від цього залежить і їхнє семантичне наповнення.

У реченнях першого типу суб'єкт виражений формою називного відмінка (N_1). У мовознавстві усталеним є твердження про те, що називний відмінок суб'єктної синтаксеми є типовим для речень із дієслівними предикатами психічного або емоційного стану [73; 91; 118; 119; 120; 124; 145; 153; 161 та ін.]: «Основною граматичною формою вираження суб'єктів внутрішнього стану є форма називного відмінка іменників, яку лексично реалізують: а) власні назви людей; б) загальні назви людей за професією, родинним та соціальним станом тощо; в) назви тварин» [91, с. 87].

Граматична структура таких речень, згідно із зауваженням О. Леути, не вимагає жодних додаткових засобів для уточнення чи створення модельної семантики [120, с. 142], а отже, вона є класичним зразком організації речення з дієсловом за формою «суб'єкт + предикат», типовим для української мови.

Суб'єктна синтаксема, виражена формою називного відмінка іменної частини мови, має найчастотнішу реалізацію в реченнях із дієслівними предикатами дії в українській мові. Цей компонент властивий і конструкціям із загальною семантикою внутрішнього

стану особи, і структурам, що актуалізують уявлення про зовнішній стан предмета чи явища навколишньої дійсності.

Речення із загальною семантикою **внутрішнього стану**, для яких характерний суб'єкт у формі називного відмінка, формують дієслівні предикати, що позначають:

1) **фізіологічний стан** істоти (особи), зокрема:

а) хворобливий фізіологічний стан (*хворіти, нездужати, слабувати, знемагати, температурити, мліти, дрижати, непритомніти, задихатися, душитися, кашляти*), наприклад: *Капітан **хворіє**, просить зайти* (О. Гончар); *А може, з нею щось трапилося. Може, вона **захворіла*** (В. Нестайко); *Мати **нездужала*** (М. Рильський); *Одна з **сестер** **знепритомніла*** (О. Довженко); – *Матінко! – простогнала, а чи подумала тільки: – Що ж це таке? Я **задиhaюсь**...* (Д. Міщенко);

б) стан сну, марення (*спати, куняти, дрімати, подрімувати, марити, снити*), наприклад: *Та які вже можуть бути до неї доручення. **Спить** вона* (Є. Гуцало); *Їдуть далі; **сіпачка** той **куняє*** (О. Кониський); *Чоловік тьоті Клави **дрімає**, дами мандрують до базару повз наш будинок* (М. Хвильовий); *Він уже **марить** і пливе на гарячій сковороді по гарячих пісках* (Г. Тютюнник);

2) **фізичний стан**, спричинений дією високої чи низької температури (*мерзнути, дубіти, холонути, дерев'яніти, клякнутити, грітисся, пітніти, пріти*), наприклад: *Тітки Саші не було, діти голодували й дуже **мерзли*** (Ю. Яновський); *Татарин **змерз**, то спробуй його вкоськай* (Л. Костенко); *Баран сидів у своїй комірці і **грівся*** (І. Франко); *Онде й Кунд уже встав. **Гріється*** (М. Куліш); *Він намагався прогнати із серця страх, він **пітнів** і трусився* (А. Жураківський);

3) **психоемоційний стан**, а саме:

а) негативний (тяжкий, пригнічений) внутрішній стан суб'єкта (*горювати, журитися, печалитися, сумувати, тужити, хандрити*), наприклад: *Пані **горювала**, боячись, що діти від цього можуть втратити апетит* (І. Пільгук); *Засумувала **панночка**, аж змарніла і зблідла* (Марко Вовчок); *І він **журився**. То, наче добра сестра, стиха підходила до його і тихо шепотіла: чого ти **журишся**, Федоре?* (Панас Мирний);

б) стан, спричинений гнівом (*злоститися, сердитися, гніватися, злитися, лютувати, шаленіти, несамовитіти, сатаніти, драгуватися*), наприклад: *Адальберт, зніяковівши, **розгнівався**, суворо глянув на Анну* (І. Пільгук); *Карналь був увесь розізлено-*

напружений, дивувався й **гнівався** (П. Загребельний); *А він осатанів, нічого не чує, батурою чистить, аж мені в очах все перевертається, як млинок* (Г. Тютюнник); *Потоп драгувався і не дивився на неї* (М. Коцюбинський); *У Виговського сіпався лівий кутик рота. Це була ознака, що він драгується* (Ю. Мушкетик); *Уляна плакала й сердилась* (І. Нечуй-Левицький);

в) стан нудьгування, бездіяльності (*скучати, нудьгувати, нудитися, нидіти, томитися*), наприклад: *З чого ви, матусю, берете, що я скучаю, нуджусь?* (О. Кониський); *Христя теж нудьгує, не знає, де дітися* (Панас Мирний); *Ходе, нудьгує вона, позирає раз у раз у вікно, вибігає надвір, за ворота – Марини немає* (Панас Мирний); *Покине плести стара й нудиться* (Марко Вовчок);

г) емоційний стан суб'єкта, зумовлений почуттям сорому (*ніяковіти, соромитися, губитися, бентежитися*), наприклад: *Чіпляючи значки, я ніяковів, як хлопчик* (Ю. Мушкетик); *Я зніяковів, густо почервонів* (Ю. Мушкетик); *Тихо сміється, він бентежитьсья* (Леся Українка); *Я ніяковію. Нібито й незручно грати посеред дня, та ще й отуто, в дворі* (Ю. Мушкетик); *Хлопчина кілька разів наважувався піднятися з лавки, але знову сідав, ніяковів і знову пробував наважитись* (Л. Дереш); *Газда в червоному кожусі зніяковів* (І. Керницький);

г) стан неспокою, хвилювання (*хвилюватися, непокоїтися, нервуватися*), наприклад: *Корвин переказав Комасі про цю зустріч. Комаха захвилювався* (В. Домонтович); *Бувало, що листи не надходили п'ять чи шість днів. Він непокоївся, нервувався* (М. Коцюбинський); *Зіновій Васильович занепокоївся* (М. Стельмах); *На стернях, прислухаючись до перелітних птахів, непокоїлися гуси* (М. Стельмах); *Чаргар занервувався. Але я вперто стояла на своєму* (М. Хвильовий);

д) позитивний (піднесений, радісний) стан суб'єкта (*радіти, тріумфувати, веселитися, тішитися, пишатися, промінитися, сяяти*), наприклад: *Жінка щибетала, раділа* (В. Підмогильний); *Дядя Варфоломій тріумфує* (М. Хвильовий); *Хлопці веселилися, а на мене найшла туга-безпричинна* (Ю. Мушкетик); ***Радіє** Мотря. Коло тієї корови, як коло дитини, ходить* (Панас Мирний); *І почула мій спів матінка, й заплакала, і запишалася* (Ю. Мушкетик); *Гетьманша любила водити поміж грядок гостей, розказувала й пишалася, прикладаючи до губів рожеву шовкову хусточку* (Ю. Мушкетик);

4) стан інтелектуальної діяльності суб'єкта (*думати, міркувати, обмірковувати, мізкувати, гадати, мудрствувати*), наприклад: *А цей*

стоїть, дивиться за ріку й міркує (Д. Міщенко); Він зупинився і дивиться перед собою, і міркує (У. Самчук); Звичайно чоловік щось робить, а тим часом думає собі, мізкує (Б. Грінченко).

Для речень із загальною семантикою **зовнішнього стану** предмета чи явища навколишньої дійсності нехарактерний широкий значеннєвий діапазон, із-поміж суб'єктних дієслівних предикатів, які ці речення організовують, можна виділити два типи, що позначають:

1) оптичний стан суб'єкта (блищати, блистити, блимати, бовваніти, виднітися, вилискувати, жевріти, іскритися, майоріти, маячити, мерехтіти, мигіти, горіти, поблискувати, проблискувати, світитися, сяяти, палати, палахкотіти, пламеніти, яскріти, темніти, ясніти), наприклад: Плесо. Блищить вода, така густа, чорна, брудна, але блищить (І. Микитенко); Між листом жовтий сяє мак (І. Драч); Сніг іскриться на полях (М. Стельмах); І синє море майорить музично (Ю. Яновський); У хаті світиться, каганець блимає (М. Коцюбинський);

2) стан суб'єкта, визначений за його кольоровими властивостями (чорніти, біліти, сіріти, зеленіти, синіти, ліловіти, сизіти, голубіти, червоніти, багряніти, рожевіти, рум'янитися, жовтіти, золотитися), наприклад: Багрянє захід (А. Шиян); Ясніє небо (А. Ткаченко); Степ чорніє, і могила з вітром розмовляє (Т. Шевченко); Серед яблунь і вишень біліє хатина (М. Луків); На спаса або маковія і досі там воду святять. І дуб зеленіє (Т. Шевченко); Мирно голубіє глобус у вікні (П. Перебийніс).

Поряд із основною структурною схемою речень із дієслівними предикатами стану, де суб'єкт виражений типовою формою називного відмінка, в українській мові активно функціонують речення схеми (**праер** N₂ + N₁) – V_r. Цю схему можна розглядати як різновид основної, оскільки в ній представлено розчленований суб'єкт, а саме названо носія стану – пацієнса і місце локалізації стану – як правило, частину тіла чи орган істоти (особи). Пацієнс у реченнях аналізованої схеми виражений прийменниковою формою родового відмінка у (**в**) N₂, місце локалізації стану – формою називного відмінка, наприклад: У селі ніхто розумний не нагадує і не дає Дарусі конфет: знає, що від солодкого в неї болить голова (М. Матіос). Такий спосіб репрезентації суб'єкта виправданий тим, що назви частин тіла самостійного семантико-синтаксичного статусу не мають і можуть становити тільки частину суб'єкта чи об'єкта, а прийменниково-відмінкова форма пересувається з детермінантної (локативної) позиції у прислівну (суб'єктну), перетворюючись на функціональний еквівалент

називного у функції суб'єкта стану [125, с. 161–162].

О. Леута відзначає, що такий «структурно-семантичний різновид моделі позначає стан суб'єкта (фізичний, фізіологічний, психічний), який локалізований у суб'єкті і не охоплює його повністю» [120, с. 142].

У межах аналізованої структурної схеми функціонують два семантичних типи дієслівних предикатів внутрішнього стану, що позначають:

1) хворобливий фізіологічний стан (*боліти, нити, ломити, розколюватися, тріщати, свербіти, зудіти, муляти, ятриться*), наприклад: *В неї ще зранку **болить** голова* (І. Нечуй-Левицький); *Ходім додому, в мене **голова** болить* (О. Кониський); *І знов в мене **свербять** потилиця* (С. Кузьма); *У Марії голова **тріщить*** (У. Самчук);

2) фізичний стан, спричинений дією високої чи низької температури, а також стан фізичного ушкодження (*некти, холонути, дубіти, дерев'яніти, пухнути, набрякати, синіти*), наприклад: *Тільки тепер Бойко відчув, що в нього **змерзли** ноги* (Г. Шкурупій); *У Стаха **занепокоїлись** руки, він їх стиснув до болю, а далі поліз по кисет* (М. Стельмах).

Особливість речень такої схеми полягає в тому, що їхня структура може розширюватися за рахунок уведення третього компонента суб'єктної синтаксеми у формі місцевого відмінка: *А тут аж шкура на голові в нього **болить** від тих думок* (М. Коцюбинський), а також скорочуватися внаслідок вилучення вказівки на носія стану у формі родового відмінка: *Руки зовсім **задубіли** від морозу, й пальці ледве ворушилися* (В. Винниченко); *Та й шия вся **свербіла, палала*** (О. Кобилянська); *На Сироватці шкіра **задубіла**, її, мабуть, не втне не те що комарине жало, а й турецький ятаган* (Ю. Мушкетик).

У реченнях другої структурної схеми суб'єктна синтаксема виражена безприменниковою формою давального відмінка (N₃), наприклад: *Дуже йому **боліло**, Кості Сєроштанову* (Ю. Андрухович). На відміну від попередньо аналізованої схеми, тут у ролі предикатів виступають безособові дієслова або особові дієслова в безособовому значенні.

О. Леута зауважує, що в таких реченнях репрезентовано уявлення про стан, що повністю охоплює суб'єкт [120, с. 144], однак згідно з думкою М. Плющ, «суб'єкт у такому безособовому реченні ніби відсунений на задній план, на ньому не фіксується увага, тобто діяч характеризується як особа, якій приписується певний стан» [150, с. 99].

В українській мові речення з суб'єктом стану, вираженим формою давального відмінка, організовують дієслівні предикати на позначення:

1) фізичного та фізіологічного стану (*боліти, свербіти, муляти*), наприклад: *Такого, як мій колега, витримає не кожен: злязиковий, причіпливий, все йому муляє* (О. Гончар); *Мені болить, божественний* (В. Підмогильний);

2) психоемоційного стану (*непокоїтись, тішитися*), наприклад: *Чогось їй непокоїлось* нині, *чогось скімлив смуток в душі* (М. Стельмах); *Не тішиться й мені в піснях, Коли душа скимить* (Б. Лепкий).

Особливістю давального відмінка як способу вираження суб'єкта є те, що ця форма властива реченням, що містять заперечення на кшталт *Мені не працюється; Йому не співається; Їй не сидиться* тощо. Для того, щоб уникнути заперечення, до структурної схеми вводять адвербіальну квалітативну синтаксему (*добре, гарно, погано* і под.): *Мені добре працюється; Йому гарно співається; Їй кепсько сидиться*. У такому випадку дієслова виступають у ролі зворотних і їхня семантика набуває ознак статичності [41, с. 116; 123, с. 96–97]. Н. Кавера стверджує, що речення цього структурного типу мають розмовний характер. На відміну від предикатів внутрішнього стану істоти, виражених прислівниковими дериватами, такі ж за значенням дієслівні предикати обмежено поєднуються з давальним суб'єктом стану [91, с. 89].

Аналогічно до попередньої, для аналізованої схеми характерне розщеплення суб'єктної синтаксеми, унаслідок чого доцільно говорити про структурний різновид (**праер** $N_{5/6} + N_3$) – **V_б**, де суб'єкт виражений поєднанням безприйменникової форми давального відмінка з прийменниковою формою орудного або місцевого відмінка, наприклад: *Ярославові паморочилось у голові, душа була налита чимось важким і холодним* (Ю. Мушкетик).

У таких реченнях давальний відмінок виражає «суб'єкт як цілісну істоту», а орудний і місцевий – локалізацію, у межах якої розгортається предикатний стан [91, с. 90]. В українській мові речення аналізованої схеми формують дієслівні предикати, що позначають:

1) хворобливий фізіологічний стан (*двоїтися, троїтися, темніти, тьмаритися, боліти, нити, млоїти, тріщати, свербіти, зудити, муляти, мутитися, паморочитися, крутитися*), наприклад: *Чи мені в очах двоїтється, чи тифус вертає?* (І. Керницький); *Орликові потемніло в очах* (І. Лепкий); *А тепер тут болить, і тут болить, і в*

колінках мені болить, болить (М. Куліш); *Марії запаморочилося в голові* (О. Забужко);

2) неспокійний емоційний стан, наприклад: *Він народився під такою зіркою, що щось в душі двоїлося йому* (Л. Костенко); *Прудкі несподівані радощі такеньки усіх обхопили, що у голові їй закрутилося, у очах усе округи заходило й затанцювало* (Марко Вовчок); *А непосидючі возники так витинають коломийки, аж бабі в очах проїться* (І. Керницький).

Розчленована суб'єктна синтаксема дієслівних предикатів внутрішнього стану може скорочуватися за рахунок вилучення компонента на позначення істоти. Тоді носієм суб'єктної ознаки слугує форма місцевого чи орудного відмінка іменників зі значенням частини тіла або органу людини, де розгортається стан [91, с. 90], наприклад: *Може, завтра вже випиється, мовила пізня гостя, відчуваючи, як у горлі засвербіло* (Є. Гуцало); *І знову я пізнаю себе нікчемною людиною й пізнаю: десь під серцем нудить* (М. Хвильовий). І. Слинько стверджує, що такий варіант суб'єкта типовий для вжитих у прямому чи переносному значенні перехідних особових дієслів на позначення відчуття і мимовільних дій *нити, гудіти, свердлити, стукати, шуміти, тріщати, пекти, горіти, мутити, щеміти, тиснути, давити* тощо [164, с. 189].

Реченням третьої структурної схеми властиве вираження суб'єктної синтаксеми безпрійменниковою формою знахідного відмінка (N₄), наприклад: *Однак мене морозить. Щось од спини розлазиться холодними мурашками по всьому тілу, і щелепи трясуться* (М. Коцюбинський).

Особливістю цієї схеми є те, що її речення здатні формувати лише дієслівні предикати на позначення хворобливого фізіологічного стану (*морозити, лихоманити, трусити, трясти, тіпати, млоїти, душити, ломити*), наприклад: *Дячок хвилювався. Йому робилось зимно і його всього трясло: зуб на зуб не попадав* (М. Хвильовий); *Селім-Гірея морозило. Нogu пекло вознем, кожен удар кінських копит віддавався болем у п'яті* (Ю. Мушкетик); *Сьогодні зранку Іван почувався зовсім кепсько – його лихоманило, він ледве вів машину...* (Ю. Мушкетик); *В мене тіло біле, болить мене дуже* (І. Франко).

Проте доволі частими в українській мові є випадки переносного позначення дієсловами психоемоційного стану суб'єкта, як-от: *Мене поглинуло з головою, я не міг стримати свого здивування й захвату* (Ю. Покальчук). У такому випадку для позначення стану використовують дієслово іншої семантичної групи (руху,

переміщення, конкретної фізичної дії тощо), унаслідок чого відбувається «зміщення вектора основних метафоричних переносів: із конкретно-фізичної сфери на сферу нефізичну, духовну» [120, с. 156]. На думку О. Леути, дієслова в таких різновидах моделі стану варто кваліфікувати як модифікатори, що «надають іменам дії і стану початкового значення». Це зумовлено тим, що дієслово надає динаміки до моделі стану. Таке динамічне значення витлумачують як початкове, а динамічні дієслова втрачають своє словникове лексичне значення і набувають фазово-початкового [120, с. 118].

Загалом у мовознавстві немає єдиної думки щодо вираження суб'єкта в реченнях із дієслівними предикатами стану формами непрямих відмінків, оскільки часто з формального погляду їх тлумачать як об'єктні синтаксеми. Проте видається доцільним дотримуватися твердження про те, що в односкладних реченнях (якими є з формального погляду аналізовані вище структури) «відхід від традиційної форми вираження підмета (N_1) не порушує природи суб'єкта, бо це синтаксична категорія, словесне вираження якої більш вільне, ніж конкретний граматичний підмет» [87, с. 30]. З огляду на це можна стверджувати, що суб'єкт у реченнях із дієслівними предикатами, виражений формами давального й знахідного відмінків, є непрямим [87, с. 28–30], таким, що виконує «вторинну семантико-синтаксичну функцію» [41, с. 117; 123, с. 97–98; 91].

3.2.1. Різновиди моделі S – Praed_{st}V_f. У ролі різновиду основної моделі ми виділяємо модель **S – Praed_{st}V_f – Adv_{caus}**, що, окрім суб'єктної синтаксеми, містить «другий іменний компонент» [120, с. 142] на позначення каузатора стану, наприклад: *Без матері сиділа, Мов бобом плакала та з горя мліла* (П. Куліш); *Її аж нудило од сильного бажання попоїсти* (М. Коцюбинський).

Аналізована модель, на нашу думку, може бути представлена як різновид основної у випадку, коли змістова структура речення є неповною, без указівки на причину виникнення того чи того стану суб'єкта. О. Леута з цього приводу зазначає, що «компонент, який позначає каузацію стану, може бути як факультативним, так і обов'язковим. Ступінь його обов'язковості зростає залежно від комунікативно-прагматичних інтенцій мовця і від його (компонента) системного зв'язку з предикатом: за умови входження до предиката другий іменний компонент характеризується обов'язковістю – структурною і смисловою» [120, с. 144].

Іменний компонент у реченнях із суб'єктними дієслівними

предикатами стану відіграє важливу уточнювальну роль. Уточнення полягає в тому, що стан суб'єкта-істоти (особи) найчастіше є наслідком зовнішніх впливів, і саме вказівкою на зовнішній вплив є синтаксема-каузатор. Вилучення цієї синтаксеми призводить до змістової неповноти синтаксичної конструкції, а тому «речення з каузаторами не можна відносити до елементарних семантичних моделей, бо каузація ототожнюється з певним процесом “робити так, що певна ситуація з’являється або існує» [120, с. 142].

Отже, виділений різновид основної моделі **S – Praed_{st}V_f – Adv_{caus}** позначає ситуацію, за якої «хтось / щось робить так, що в суб'єкта-істоти з’являється певний стан» [120, с. 142].

У цьому підрозділі ми виділяємо в ролі облігаторної лише синтаксеми на позначення каузатора-неістоти. Неістота (предмет, явище чи абстрактне поняття) не є свідомим учасником ситуації, проте її існування, актуалізація безпосередньо впливає на реалізацію суб'єктного стану. Натомість істота (особа) – каузатор стану репрезентована в Розділі 4, де її представлено в ролі об'єкта-учасника, активної істоти, дії, діяльність, учинки якої усвідомлено спричиняють виникнення того чи того емоційного стану суб'єкта, пор.:

Речення з каузатором-неістотою	Речення з каузатором-істотою (особою)
<i>Від ядучого <u>диму</u>, яким було заповнено кімнату, Олені стало <u>млосно</u> (В. Винниченко).</i>	<i>І раптом [вона] відчула, як <u>їй млосно від цього</u> чоловіка (С. Андрухович).</i>

Згідно з твердженням О. Леути, «другий іменний компонент речення (не суб'єкт)», незалежно від того, чим, із погляду традиційного синтаксису, є це ім'я, входить до складу предикативного центра моделі, бо його відсутність повністю руйнує цей різновид моделі [120, с. 144]. При цьому каузатор має доволі широкий діапазон форм вираження, з-поміж яких типовими можна назвати:

а) **праер N₂** – прийменникову форму родового відмінка іменника, а саме поєднання форми родового відмінка з прийменниками **від** (найчастіше) або **із-за / з, зі (зо)** (рідше), наприклад: *Він задихався од гніву (Ю. Мушкетик); Я умлівав від захоплення (В. Нестайко); Роди аварські, а з ними й турки змагають від нестачі яств (Д. Міщенко); Він пітнів зі страху і скавав з печі до віконця, аби переконатися, чи в коршмі є світло*

(В. Стефаник); *До того ж пан Сухопень радів з нового придбання* (Ю. Мушкетик);

б) **праер N₄** – поєднання форми знахідного відмінка іменника з прийменником **через**, наприклад: *Через ті чобітки я чомусь драгувався* (Ю. Мушкетик); *Саня не слухає мами, читає багато, та ще й вечорами, і через те в неї очі вже болять* (І. Нечуй-Левицький);

О. Леута зазначає, що форма каузативної іменної синтаксеми визначається індивідуальним лексичним значенням дієслова, найчастіше ж у цих структурних різновидах моделі в позиції каузатора виступає подійне ім'я [120, с. 142–143].

Суб'єкт у реченнях із дієслівним предикатом стану й каузатором може бути виражений такими основними формами:

а) **N₁** (форма називного відмінка), наприклад: *Хан млів від тепла молодого, дівочого тіла* (А. Кашенко); *Тремтить від жаху мати, реве в кошарі скот* (П. Тичина);

б) **N₃** (форма давального відмінка), наприклад: *Вже плачеш, нібито тобі від куді болить?* (В. Стефаник); *Її знову болить голова від голоду, вона розлючена* (С. Андрухович); *Ой як болить серденько від дяка* (Г. Квітка-Основ'яненко);

в) **N₄** (форма знахідного відмінка), наприклад: *Але мене вже нудить від власної прекраснодушності* (Ю. Покальчук); *Мене нудить од таких лакузованих перевертнів* (М. Старицький).

Н. Арутюнова стверджує, що дієслівні синтаксеми зі значенням каузованого стану пов'язані передусім із каузативними дієсловами психічного впливу [21, с. 157], однак дослідження засвідчує ширший діапазон значень, який здатні виявляти суб'єктні предикати стану. З-поміж предикатів, що здатні відкривати облігаторну позицію для каузатора стану, вираженого прийменниково-відмінковою формою іменної частини мови, виділяємо такі, що позначають **внутрішній стан**:

1) хворобливий **фізіологічний стан** (*хворіти, нездужати, знемагати, лихоманити, морозити, температурити, нудити, клякнути, мліти, дрижати, непритомніти, мутитися, паморочитися, тремтіти*), наприклад: *Зараз він думає, що його лихоманить од застуди* (Ю. Мушкетик); *Султан відчував її жаскість, його аж морозило од неї* (Ю. Мушкетик); *Я боявся йти додому, бо від одного погляду моя бідна мати знепритомніла б* (А. Головка); *Від самої думки про тривнішу їжу його нудило* (В. Підмогильний); *Свенціцький увесь дрижить з болю і безсилої люті* (З. Тулуб);

2) **фізичний стан** суб'єкта, спричинений дією високої чи низької

температури (*мерзнути, дубіти, холонути, дерев'яніти, клякнутися, грітися, пітніти, пріти*), наприклад: *Руки клякли від холоду* (І. Цюпа); *Гарпагові одну за одною підносили м'ясні страви, він аж упрів од щастя та ситної їди* (І. Білик); *Він увесь спітнів од швидкого бігу, й сорочка неприсмно липла йому до тіла* (Г. Шкурупій); *Кіт давно задубів уже од морозу на Мусієвих колінах* (В. Винниченко); *Мужики червоніють, пітніють зі стиду і йдуть за панком* (В. Стефаник);

3) психоемоційний стан суб'єкта, а саме:

а) негативний (тяжкий, пригнічений) емоційний стан (*горювати, журитися, печалитися, сумувати, тужити, злоститися, сердитися, гніватися, злитися, лютувати, шаленіти, несамовитіти, сатаніти*), наприклад: *Будь щирою і не журись від того, Що хтось у справжню щирість не повірить* (Л. Забашта); *Дівчата з лиха горювали, Нудило тяжко молодичь* (І. Котляревський); *Дід мовби й сам засумував од тих слів* (К. Мотрич); *Двір у піст був засіяний білими шкаралюцями, неначе снігом. Воздвиженський дуже за це гнівався, як аскет, і грозив розказати ректорові* (І. Нечуй-Левицький); *Підпилий вже добряче, червонолиций, кругловидий, з рудуватими вусами, він шаленів од відповідей на питання* (Ю. Покальчук);

б) стан нудьгування, бездіяльності (*нудьгувати, нудитися, скніти*), наприклад: *Іваниця неприховано нудьгував і від цих розмов, і від нескінченних мандрів, і від лісів, у яких вони, здається, загубилися навіки, впавши на саме дно, заплутавшись серед бездоріжжя* (П. Загребельний); *Його батько скнів від нудьги* (Ю. Збанацький);

в) емоційний стан суб'єкта, спричинений почуттям сорому (*соромитися, ніяковіти, бентежитися*), наприклад: *Ні з сього ні з того вона навіть шаріється перед бабою, почуває на щоках цей пал розшарілої і від цього зовсім ніяковіє, мов дівчина* (О. Гончар); *Ці вихляси припали до серця Вербицькому, і він у такт музиці примовляв сороміцькі приспиви, від яких Марта ніяковіла* (І. Пільгук); *Від тих вигадок вуйко аж засоромився* (І. Франко);

г) стан тривоги, неспокою, хвилювання (*хвилюватися, непокоїтися, дратуватися, нервуватися*), наприклад: *Давид аж захвилювався радісно від сибірякових слів* (А. Головка); *Дратуватися й нервувати мені і справді було від чого* (О. Ірванець); *За звичкою, пишу тобі всіляке, і від радості хвилююся помітно* (В. Ляшкевич);

г) позитивний (піднесений, радісний, веселий) емоційний стан (*радіти, веселитися, тішитися*), наприклад: *Ну а ти не забув, як радів ти тоді із прибутку* (Л. Забашта); *Ніяк не сподівався їх отак*

зустріти та ще всіх разом. Не сподівався і **радів з того** (І. Багрянний); **Він** дорожив цим, радів з цього, але щось було у всій цій історії не те (Ю. Покальчук); **Тишився** він з того, збирався, наче готувався **вирушити в далекі, незнані світи** (І. Пільгук);

Дієслівні предикати внутрішнього інтелектуального стану суб'єкта позиції для каузативного компонента не передбачають.

Поряд із предикатами, що позначають внутрішній стан, в українській мові активно функціонують дієслова **зовнішнього стану** суб'єкта, які також передбачають облігаторну вказівку на причину виникнення стану, це, зокрема, предикати, що позначають оптичний стан суб'єкта (*жєврїти, їскрїтїся, маїорїти, маячїти, мерехтїти, горїти, свїтїтїся, сяїти, палати, палахкотїти, пломенїти, яснїти*), а також стан суб'єкта за його кольоровою характеристикою (*чорнїти, білїти, сірїти, зеленїти, синїти, ліловіти, сизїти, голубїти, червонїти, багрянїти, рожєвіти, рум'янїтїся, жєвтїти, золотїтїся*), наприклад: *Золотї клїнки блїстїли од промїння* (В. Сосюра); *І свїтїтїся крїло у пташкї від лїтань* (П. Мовчан); *Вночі бували заморозкї, на ранок дахї білїли від паморозї, баурї склянїли тоненькою крїгою, що смачно хрумтїла під ногами* (А. Дїмаров); *Туман червонїв від сонця* – *пальба не вщухала, бїї все ще кїпїв* (О. Гончар).

Доцїльно зауважити, що у випадку позначення предикатом зовнішнього стану суб'єкт виступає переважно в ролї неїстоти, пор: «Сполучувальнї особливостї цих предикатїв виявляютьсї в тому, що суб'єктом стану і обставинними поширювачами при них виступають імена, не маркованї семою «особа» [118, с. 97]. У такому випадку аналізованї речення мають часто метафоричне прочитання й зміст, наприклад: *Мороз вже сивий доцвітає, Вже день од холоду заклїяк, А тут, де падолист вїтає, Між листом жєвтий сїє мак* (І. Драч).

3.2.2. Факультативна дїстрибуція суб'єктних дієслівних предикатїв стану. Для речень із дієслівними предикатами стану в українській мові характерне поширення передусїм локативним факультативним компонентом. **Adv_{loc}** – це поширювач, що вказує на місце чи умови реалїзацї того чи того стану суб'єкта. При цьому важливо наголосити, що на відмїну від речень із прислївниковими предикатами, де цей компонент було репрезентовано як облігаторний, у реченнях із дієслівними предикатами він є цїлком факультативним, оскїльки, по-перше, йому непрїтаманна каузативна сема і, по-друге, внаслідок відсутностї цїєї семи його вилучення не впливає на

структурну й змістову завершеність речення.

Адвербіал < Adv_{loc} > властивий реченням із дієслівними предикатами, що позначають:

1) фізіологічний стан суб'єкта, який доцільно розподілити на:

а) хворобливий стан (*хворіти, нездужати, слабувати, знемагати, лихоманити, морозити, температурити, нудити, мліти, дрижати, непритомніти, мутитися, паморочитися, тремтіти*), наприклад: Він хворів у Чернігові, куди вже слабим переїхав (О. Іваненко); І знову я пізнаю себе нікчемною людиною й пізнаю: десь під серцем нудить (М. Хвильовий); Білі пальчики тремтіли на вороних планках (Г. Тютюнник);

б) стан сну, марення (*спати, куняти, дримати, подрімувати, марити, снити*), наприклад: На лавках заялжених, Підклавиши кулаки, Дрімали насторожено Діди і хлопчики (Б. Олійник); Євдоким сьогодні спав у клуні, наче убитий, і тільки світанням його розбудив несамопитий лемент дружини (М. Стельмах); Сам Мартин куняв на широкому припічку, парив живота (Ю. Збанацький).

2) фізичний стан суб'єкта, спричинений дією високої чи низької температури (*мерзнути, дубіти, холонути, клякнути, грітися, пітніти, пріти*), наприклад: Хочете, щоб я серед тайги замерз? (Л. Лук'яненко); Дід зігрівся на теплій лежанці, йому неохота було вставати (О. Донченко); Хто був холодний – грівся у Корупчихи І виносив од неї вузлик у пазусі (І. Драч); Удар був влучний і ворог клякнув у снігу (У. Самчук); Він мерз у Пінських болотах, ховався у бур'янах од німців у дев'ятнадцятому році (П. Загребельний);

3) емоційний стан суб'єкта, який також доцільно розподілити на:

а) негативний емоційний стан, зумовлений почуттям пригніченості, гніву, смутку, роздратування і под. (*горювати, журитися, печалитися, сумувати, тужити, злоститися, сердитися, гніватися, злитися, лютувати, шаленіти, паленіти, несамопитіти, сатаніти, дратуватися*), наприклад: Іч, сама горює на чужому полі (М. Стельмах); Схиливши на руки голову, журилась на порозі Федосія (Ю. Мушкетик); В чорній тіні його козирка тужили очі: невже забули його люди в Троянівці? (Г. Тютюнник); Тільки в шрамах солдатських печаляться наші серця (Д. Луценко); Хто тут був, хто тут плакав, сміявся, радів? (О. Пахльовська);

б) стан нудьгування, бездіяльності (*скучати, нудьгувати, нудитися, нидіти*), наприклад: У такий час на вежі, біля зводного моста, нудьгував бородатий служка, Тиско (К. Гриневичева); Тепер він нудився в хаті без роботи (Г. Тютюнник); Діти нудяться в

хатині, нудять, нарікають: *І нащо зима та люта? все вони питають* (Леся Українка);

в) стан тривоги, неспокою, хвилювання (*хвилюватися, непокоїтися, турбуватися, нервуватися, тривожитися*), наприклад: *Вже кілька днів тривожився він у глухих лісах понад дорогами* (М. Стельмах); *Готовий будь! Збирайся, мій сину! Народ хвилюється кругом...* (В. Сосюра);

г) позитивний (піднесений, радісний, веселий) емоційний стан (*радіти, тріумфувати, веселитися, тішитися, насолоджуватися, пишатися*), наприклад: *А щедра матусенька раділа у садку* (П. Тичина); *Вона не те що «не воскресла» вона просто не вмирала, а міцнішала і тріумфувала на «цвинтарі розстріляних ілюзій»* (І. Дзюба); *Все радіє навкруги* (Олександр Олесь);

4) зовнішній стан суб'єкта, визначений за оптичними характеристиками або кольором (*блищати, блистити, вилискувати, жевріти, зяяти, іскритися, каламутитися, маячити, мерехтіти, мигтіти, поблискувати, прозирати, світитися, сяяти, темніти, ясніти; багрянити, біліти, голубіти, жовтіти, зеленіти, золотитися, рожевіти, рум'яніти, сивіти, сіріти, сріблитися, червоніти, чорніти*), наприклад: *На траві блищить роса* (В. Сосюра); *Уже гімнастюрка його попином Сивіє у косах Європи* (Б. Олійник); *І рожевіє на рокиті Ледь зримий молодий туман* (Д. Павличко).

Ще одним компонентом, властивим реченням з усіма дієслівними предикатами, що позначають стан, є адвербіал **Adv_{temp}**. Темпоральний поширювач указує на час реалізації, тривалість, часову обмеженість вияву стану суб'єкта і властивий передусім реченням із предикатами, що позначають:

1) фізіологічний хворобливий стан, а також стан сну (*хворіти, нездужати, слабувати, знемагати, лихоманити, морозити, температурити, нудити, клякнутити, мліти, дрижати, непритомніти, мутитися, паморочитися, тремтіти, спати, куняти, дрімати, подрімувати, марити, снити*), наприклад: *Він уже років із десяти хворів на тяжкий недуг, що не піддавався лікуванню жодним зіллям* (Р. Іванчук); *Мати хворіла кілька місяців, зовсім не вставала з ліжка, схудла на шкірку* (Ю. Мушкетик); *В неї ще зранку болить голова* (І. Нечуй-Левицький); *Гей, однолітки, чи й вам так болить часом серце?* (Ю. Яновський);

2) фізичний стан суб'єкта, спричинений дією високої чи низької температури (*мерзнути, дубіти, холонути, дерев'яніти, клякнутити, грітися, пітніти, пріти*), наприклад: *Баран мерз по ночах, спав*

накритий усіма лахами, які тільки були у нього в хаті, і нагрівався тільки надворі при роботі (І. Франко); Не раз і прів, і мерз я, і охрип, Та ще ж оскомини хронічної не маю (І. Франко); Король мерз тоді у своїх покоях на Вавелю (Б. Лепкий);

3) емоційний стан суб'єкта, у межах якого доцільно виділити:

а) негативний емоційний стан (горювати, журитися, печалитися, сумувати, тужити, злоститися, сердитися, гніватися, злитися, лютувати, шаленіти, несамовитіти, сатаніти, дратуватися), наприклад: Вже не перший ранок печалиться зозуля, що от-от на сивому колосі жита загубить свій голос, літо, літечко! (М. Стельмах); А то журився довгий час, Що змучений скакун не пас В нічній росі траву-отаву (Б. Лепкий); От теперечки вже він не сердиться (Г. Квітка-Основ'яненко);

б) стан нудьгування, бездіяльності (скучати, нудьгувати, нудитися, нудіти), наприклад: Хай він їде біля криниці, Хай скучає до зірниці (А. Малишко); Зараз же він нудьгував. Жнива ще не починалися. Сіно ще не висохло, щоб його складати в стіжки (П. Загребельний); Перші два дні я нудьгував страшенно (В. Нестайко); Отак нудився парубок з рік, а далі втихомирився трохи, оженився (М. Коцюбинський);

в) стан тривоги, неспокою, хвилювання (хвилюватися, непокоїтися, турбуватися, нервуватися, тривожитися, переживати), наприклад: Перед своїм першим уроком Банзай дуже переживав (Л. Дереш); Климко знав, що дядько неодмінно скаже ці слова, проте завжди хвилювався: а що як ні? (Г. Тютюнник);

г) позитивний (піднесений, радісний, веселий) емоційний стан (радіти, тріумфувати, веселитися, тішитися, насолоджуватися, пишатися, промінитися, бравувати), наприклад: Щохвилини він радів зі своєї вигадливості (В. Підмогильний); Цар передчасно тріумфує (Б. Лепкий); Хай він тепер радіє: на вулицях весело – магазини всі одчинено (М. Хвильовий);

4) інтелектуальний стан суб'єкта (думати, міркувати, обмірковувати, мізкувати, гадати, мудрствувати, здогадуватися, знати, тямити, розуміти, добирати, пригадувати, пам'ятати), наприклад: Андрій увесь час думав, міркував, вираховував (І. Багряний); Він методично, в незмінно повільному темпі пережовував і ковтав їжу, потім міркував ще хвилину-дві і лише по тому відповідав (М. Коцюбинський).

Окрім локативного й темпорального, дієслівні предикати стану відкривають у реченні факультативні позиції для відображення

уявлень про інтенсивність вияву стану суб'єкта. Поширювач <Adv_{inten}> передбачають предикати на позначення:

1) фізіологічного хворобливого стану (*хворіти, нездужати, слабувати, знемагати, лихоманити, морозити, температурити, дрижати*), наприклад: *І не один солдат від них помер, і не один страждав і тяжко хворів* (Д. Білоус); *Щось він не помічав, будучи на обводах, аби люд так дуже знемагав, терплячи безліття, чи почував себе стісненим, аби зрікався, гнаний убогістю, землі батьків своїх* (Д. Міщенко);

2) фізичного стану, спричиненого дією високої чи низької температури (*мерзнути, дубіти, холонути, пітніти, пріти*), наприклад: *Вже добре спітнів, перебиваючись крізь щільно заповнені ряди сиджень без ніякого успіху* (Ю. Андрухович); *Данилко довго брѳохався, поринаючи в холодну воду, змерз украй та довго бігав і танцював, щоб нагрітися* (В. Підмогильний);

3) емоційного стану, а саме:

а) негативний емоційний стан (*горювати, журитися, печалитися, сумувати, тужити, злоститися, сердитися, гніватися, злитися, лютувати, шаленіти, паленіти, несамовитіти, сатаніти, дратуватися*), наприклад: *Бог їх знає, яке там слово між ними бовкнуло, тільки він засумував тяжко* (П. Куліш); *Хлопець поволі глянув по ближчих берегах і трохи збентежився* (В. Підмогильний); *Він усміхається скупю, краєм рота, а глянувши на неї, аж трохи ніяковіє і одразу якось красивішає з лиця* (О. Гончар); *Василеві здавалося, що вона трішки ніяковіє, коли фатер починав розводити теревені про «соціалізмус»* (М. Йогансен); *Льова страшенно зніяковів* (В. Підмогильний); *Плаче стара і журиється тяжко* (Марко Вовчок);

б) стан нудьгування, бездіяльності (*скучати, нудьгувати, нудитися, нидіти*), наприклад: *Ну, як же він? Скучає дуже?* (В. Винниченко); *Стара віщунка зеть занудьгувала* (Л. Костенко); *Тяжко він нудився* (О. Іваненко); *Він все більше і більше нудиться, й ніщо його не розважає* (О. Кониський);

в) стан тривоги, неспокою, хвилювання (*хвилюватися, непокоїтися, турбуватися, нервуватися*), наприклад: *Андрій ще більше захвилювався* (І. Багряний); *Бойко обмірковував зміст своєї доповіді й навіть трохи хвилювався, боючись, що що-небудь пропустить, або що-небудь у доповіді буде невдале* (Г. Шкурупій); *Раїса все більше і більше хвилювалася* (М. Коцюбинський);

г) позитивний (піднесений, радісний, веселий) емоційний стан (*радіти, тріумфувати, веселитися, тішитися, насолоджуватися*,

пишатися), наприклад: *Не знати чому саме, але старий Сірко радів надзвичайно* (І. Багрянний); *Доцька сиділа на печі і дуже тішилася* (В. Стефаник); *Чіпка хоч не дуже радіє, та й не журиється* (Панас Мирний); *Найбільше ж раділа Галя, слухаючи такі речі з своєї хатини* (Панас Мирний).

Поряд із названими поширювачами, деякі семантичні групи дієслівних предикатів відкривають у реченні позиції для обставинного детермінанта <Adv_{man}>. Це, зокрема, предикати, що позначають:

1) фізіологічний стан (*хворіти, нездужати, слабувати, знемагати, лихоманити, морозити, температурити, дрижати*), наприклад: *Дмитро Іванович, сам того не знаючи, на ногах перехворів на плеврит* (Ю. Мушкетик); *Селянин Черепаха закляк з хомутом у руках* (М. Йогансен); *Я не спав уже до самого ранку і дрижав усім тілом* (А. Чайковський); *Серце йому дуже-дуже затіпалось й раптом боляче-боляче занило* (С. Черкасенко);

2) емоційний стан (*радіти, веселитися, тішитися, горювати, журитися, печалитися, сумувати, тужити, злоститися, сердитися, гніватися, злитися, лютувати, шаленіти, паленіти, несамовітати, сатаніти, драгуватися, скучати, нудьгувати, нудитися, хвилюватися, непокоїтися, турбуватися, нервуватися, драгуватися*), наприклад: *Він сумував іноді довго й болісно, іноді плакав і проклинав усе на світі вродливе й чудове* (В. Підмогильний); *Вона несказанно драгувалась* (М. Коцюбинський); *Василь Невольник голосно журився, на його гляючи* (П. Куліш); *Щприндзя помітно нервувалася і щось хотіла відповісти* (У. Самчук); *Митя щиро радів, побачивши її* (О. Іваненко); *Досі, коли він нудився, він нудився сам* (В. Домонтович); *Старий граф виразно хвилюється* (В. Винниченко).

Каузальний поширювач Adv_{caus} у реченнях із дієслівними предикатами стану репрезентовано як облігаторний, тому в межах параграфа про факультативні адвербіальні компоненти його не представлено.

Отже, суб'єктні речення із семантикою стану в українській мові формують прислівникові й дієслівні предикати на позначення внутрішнього (фізичного, психоемоційного, інтелектуального) стану особи (живої істоти). Речення такої семантики є двокомпонентними, бо предикат стану визначає відкриту позицію для суб'єкта-пацієнта, що безпосередньо експлікує уявлення про стан, реалізація якого повністю визначена зовнішніми чинниками й не залежить від активності, цілеспрямованості й волі носія. Суб'єктні предикати формують структуру речень, утворених за моделями S – Praed_{st} і S –

Praed_{st}V_f.

Аналіз форм вираження суб'єктної синтаксеми в реченнях із прислівниковими предикатами дають змогу констатувати, що суб'єкт у таких конструкціях може бути нерозчленованим (форма давального відмінка) й розчленованим (прийменниково-відмінкова форма). Різновидом основної моделі, яку формують суб'єктні прислівникові предикати, є модель **S – Praed_{st} – Inf**, що передбачає поєднання прислівникового предиката з інфінітивом. Другим різновидом є модель **S – Praed_{st} – Adv_{loc}**, у якій представлено адвербіальний компонент зі значенням місця актуалізації стану суб'єкта. Адвербіальний поширювач у реченнях із предикатами внутрішнього стану має подвійну семантику – локативну й каузальну, оскільки місце перебування суб'єкта визначає характер стану, проте з огляду на те, що його вилучення зі структури речення порушує семантико-синтаксичну цілісність і позначається на змістовій завершеності, його варто розглядати як облігаторний компонент.

Реалізація модельної семантики речень із дієслівними предикатами залежить від форми вираження суб'єктної синтаксеми. Основною формою позначення суб'єкта є називний відмінок (N₁), спеціалізований на вираженні носія стану, названого дієсловом. Поряд із цим у реченнях моделі **S – Praed_{st}V_f** актуалізовані форми давального (N₃) й знахідного (N₄) відмінків, що засвідчують участь у них «непрямого суб'єкта».

Для речень із дієслівними предикатами стану властиві структурні варіанти з розчленованим суб'єктом, як-от: (**praep N₂ + N₁**) – **V_f**, (**praep N_{5 / 6} + N₃**) – **V_f**. Структурні різновиди засвідчують локалізацію стану, названого дієсловом, в тій чи тій частині тіла або органі суб'єкта, який при цьому виступає в ролі узагальнювального показника.

Основній моделі речень із дієслівними предикатами стану властивий різновид **S – Praed_{st}V_f – Adv_{caus}**, що містить указівку на каузатора стану (неістоту). Такий різновид формують речення з предикатами на позначення внутрішнього емоційного та зовнішнього оптичного стану суб'єкта.

Речення із суб'єктними прислівниковими предикатами стану передбачають передусім факультативне поширення темпоральним адвербіальним компонентом. Поряд із ним високу частотність виявляють речення з уточненням інтенсивності та причини виникнення внутрішнього стану суб'єкта. Рідше вживаними є речення з квалітативним адвербіалом. Для речень із суб'єктними дієслівними

предикатами стану характерним є факультативне поширення локативним і темпоральним компонентами, також для більшості семантичних груп предикатів властиве розширення структурної схеми речення компонентом на позначення інтенсивності вияву стану.

РОЗДІЛ 4

ДИСТРИБУТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНИХ ПРЕДИКАТИВ СТАНУ

Суб'єктно-об'єктні предикати стану передбачають заповнення позицій суб'єкта і об'єкта, тобто виступають у ролі двовалентних. Однак якщо суб'єктна синтаксема є апіорі типовою для предикатів аналізованої семантики і позначає концентрацію стану в істоті (особі) чи предметі (явищі) реальної дійсності, то об'єктний компонент має суперечливий характер і питання його виділення в межах структурної організації речень із предикатами стану має дискусійний характер.

У мовознавстві поширеною є думка про те, що в реченнях із предикатами стану не може бути об'єктної синтаксеми, оскільки стан за своєю сутністю локалізований у суб'єкті і, на відміну від дії, не передбачає спрямування, переходу, поширення на об'єкт. А. Мустайокі стверджує, що «стани не можуть мати при собі об'єктів: щойно з'являється об'єкт, ми починаємо мати справу з відношенням» [132, с. 196]. Схожа думка висловлена і в українському мовознавстві, пор.: «Якщо в моделях, що мають типові значення стану, актуалізується позиція об'єкта, то семантика таких предикатів змінюється на релятивну – вони представляють відношення суб'єкта до об'єкта» [120, с. 141]. Уважаємо, таке твердження справедливе передусім щодо дієслівних предикатів на кшталт *скупчатися, сумувати, боятися, тішитися, пишатися* і под., наприклад:

Стан	Відношення
<i>Сумувала й Леся. Їй особливо не хотілося залишити це невелике затишне місто (М. Олійник).</i>	<i>Так сумувала за тобою, душко моя, так сумувала, що й їжа на думку не йшла (М. Кропивницький).</i>
<i>Але цар ходив, пишався, Він із зятем цілувався, Похвалявся (В. Симоненко).</i>	<i>Я малів перед ним і пишався ним перед іншими бурсаками (Ю. Мушкетик).</i>

Із наведених прикладів зрозуміло, що введення до структури речення об'єктної синтаксеми засвідчує перехідність дієслівної семантики й «виведення назовні» стану суб'єкта в аспекті його стосунку – відношення – до когось / чогось іншого. У такому випадку в значенневому складі дієслова справді відбуваються якісні зміни внаслідок актуалізації принципово відмінної архісеми, що визначає належність дієслівного предиката до іншого лексико-семантичного

поля.

Однак при цьому виявлена особливість не може бути показовою для прислівникових предикатів на позначення внутрішнього стану (як-от *погано, тяжко, самотньо, спокійно, затишно* і под.) і таких дієслівних предикатів, як *веселитися, пустувати, тишитися* тощо. Пор: Як *тяжко* було Павлові без товариша (Б. Лепкий); *Не маючи з ким погратися, він пустував тепер хоч із матір'ю* (Панас Мирний). Очевидно, що в наведених прикладах наявність об'єкта в структурі речення не представляє перехідність семантики предиката, а вказує на те, що стан суб'єкта визначений, каузований наявністю чи відсутністю когось / чогось. Аналізовані факти засвідчують, що в українській мові, попри заперечення дослідників, функціонують структури з предикатами стану, які мають не лише лівобічну, а й правобічну (об'єктну) інтенцію.

А. Залізник, розглядаючи предикати внутрішнього стану, виділяє в структурі речень три підкласи об'єктів. За емоційних станів у реченні може бути актуалізований об'єкт, що позначає причину їхнього виникнення (*Він засмучений поразкою*), у разі емоційних відношень – власне об'єкт (*Мати любить сина*), за ментальних станів – зміст (*Я сподіваюся на його повернення*) [81, с. 31–32.]. Попри те, що дослідниця зауважує «неабсолютність» відповідності, за якої об'єкти при предикатах стану можуть бути розподілені саме за виділеними підкласами, думка А. Залізник про об'єкт-причину і об'єкт-зміст видається нам слушною і підкріплюється мовними фактами.

У моделях речень із предикатами стану суб'єкта-істоти значну роль відіграють іменні компоненти з каузативною семантикою. Це можна пояснити тим, що стан суб'єкта-істоти найчастіше є наслідком зовнішніх впливів. «По суті, речення з каузаторами не можна зараховувати до елементарних семантичних моделей, бо каузація ототожнюється з певним процесом «робити так, що певна ситуація з'являється або існує» [159, с. 540]. Отже, стан суб'єкта дуже часто є знаком ситуації каузації: «хтось / щось робить так, що в суб'єкта-істоти з'являється певний стан» [120, с. 142].

Ще одним релевантним об'єктним компонентом у реченнях із предикатами стану є зміст, «тема», які визначають інтелектуальний стан суб'єкта-особи. По суті, «зміст» також можна розглядати як причину, каузатор, що зумовлює виникнення того чи того стану людини, актуалізованого внаслідок певних інтелектуальних процесів, тому загалом доцільно стверджувати, що суб'єктно-об'єктні

предикати стану в українській мові формують речення із загальною семантикою стану суб'єкта, зумовленого наявністю / відсутністю певного каузатора.

Речення з експлікованими суб'єктними й об'єктними компонентами в українській мові здатні формувати і прислівникові, і дієслівні предикати внутрішнього емоційного або інтелектуального стану, а також деякі дієслівні предикати фізіологічного стану.

4.1. Дистрибутивні характеристики прислівникових предикатів суб'єктно-об'єктного стану в межах моделі S – Praed_{st} – O

Модель S – Praed_{st} – O в українській мові реалізована в реченнях із прислівниковими предикатами на позначення внутрішнього стану особи. З огляду на принципову організацію синтаксичних структур прислівниковими предикатами, які виражають локалізований стан, суб'єкт у таких реченнях виражений формою давального відмінка (N₃).

Об'єкт при прислівникових предикатах внутрішнього стану може бути виражений безприйменниковими і прийменниковими формами родового (N₂), знахідного (N₄) й орудного (N₅) відмінків, залежно від чого об'єктивація основної моделі реалізована в кількох структурних схемах.

Форма родового відмінка об'єкта є прийменниковою і представлена в структурній схемі N₃ – Praed_{st} – *praep* N₂.

Прийменник **без** в аналізованій схемі вказує на внутрішній емоційний або інтелектуальний стан суб'єкта, зумовлений відсутністю когось або чогось. Такі синтаксичні структури сформовані на основі прислівникових предикатів, які позначають:

а) негативний внутрішній стан суб'єкта (*погано, тяжко, важко*), наприклад: *Погано молодому без підтримки* (В. Підмогильний); *Тяжко було Ориси без матері* (Панас Мирний);

б) внутрішній стан, зумовлений почуттям страху (*страшно, моторошно*), наприклад: *Мені не так страшно без свого хліба, коли б заріботок був!* (М. Коцюбинський); *Без сусідів було моторошно* (Ю. Покальчук);

в) стан суб'єкта, спричинений почуттям суму, туги, нудьги, самотності (*сумно, нудно, тоскно, самотньо*), наприклад: *Ще ніколи не було йому так сумно, так жалісно-болоче без тихих Таліних очей, без веселого щибетання дитячого...* (М. Стельмах); *Мені так*

самотньо без тебе! (М. Матіос); *Другому жалиться, що без його чогось їй смутно та дивно* (Марко Вовчок);

г) неспокійний, тривожний емоційний стан суб'єкта (*неспокійно, тривожно, бентежно*), наприклад: *Він жде, і так тривожно йому на душі без цього звичного протяжного гудка* (О. Гончар);

г) емоційний стан, спричинений відчуттям дискомфорту (*незручно, незатишно*), наприклад: *Душі незатишно без тебе, без наших зустрічей-розмов...* (М. Карпенко);

д) піднесений внутрішній стан суб'єкта, стан внутрішнього комфорту (*весело, легко, любо, тепло, добре, втішно, гарно, славно, добре, спокійно, затишно, зручно, безпечно, приємно, вільно, просторо*), наприклад: *Без вашого галасуна мені спокійно* (М. Хвильовий);

е) стан інтелектуальної байдужості, незацікавленості суб'єкта (*нецікаво, неінтересно*), наприклад: *Без розмальованої книжки йому нецікаво* (Ю. Покальчук).

У межах аналізованої структурної схеми форма родового відмінка об'єктної синтаксеми може бути репрезентована за допомогою прийменника *до*. У такому випадку речення формує прислівниковий предикат *байдуже* з відповідною семантикою, наприклад: *Нехай собі сонце світить десь там у полі, їм до нього байдуже* (Б. Лепкий); *До долі твоєї сирітської всім байдуже* (М. Коцюбинський); *Все то хазяйські клопоти. Чіпці байдуже до всього того!* (Панас Мирний); *Але в цей момент Хлопцєві було байдуже до рябої Катьки* (В. Шевчук).

Прямо пропорційною за значенням структурній схемі, у якій об'єкт виражений прийменниковою формою родового відмінка і загальна семантика визначає стан суб'єкта, зумовлений відсутністю когось або чогось, в українській мові є структурна схема із семантикою *внутрішнього емоційного й інтелектуального стану суб'єкта, зумовленого наявністю когось або чогось*. У такій схемі об'єкт виражений прийменниковою формою орудного відмінка: $N_3 - \text{Praed}_{st} - \text{praep } N_5$. На наявність об'єкта вказує прийменник з (*із, зі*), а семантична диференціація представлена прислівниковими предикатами, які позначають:

а) тяжкий (пригнічений) внутрішній стан суб'єкта (*погано, важко, важко*), наприклад: *З людьми йому було завжди важко* (М. Стельмах); *І важко тоді стало юнакові з своїм загоном у лісі* (М. Хвильовий); *Мені ще часто буває ніяково, важко з людьми* (О. Іваненко);

б) внутрішній стан, зумовлений почуттям страху (*страшно, лячно, моторошно*), наприклад: Зі мною їй було не так *лячно* (Л. Дереш); З вами мені якось *моторошно* (М. Хвильовий);

в) стан суб'єкта, спричинений почуттям суму, туги, нудьги, самотності (*сумно, нудно, тоскно, самотньо*), наприклад: *Хіба тобі й коло мене важко?.. І зо мною сумно, Чіпко?* (Панас Мирний); *А нам з тобою – до сміху! А нам з тобою не смутно!* (Л. Костенко); *Ну, слава Богу, скоро вже поїду в Ялту. А потім додала з докукою: Тільки нудно мені з ним* (М. Хвильовий);

г) неспокійний, тривожний емоційний стан суб'єкта (*неспокійно, тривожно, бентежно*), наприклад: – *Неспокійно мені з ним, тривожно, – жалілася* (М. Хвильовий); *З молодими отаманам було неспокійно* (В. Підмогильний);

г) емоційний стан, спричинений відчуттям тісноти (*тісно, затісно*), наприклад: *Тісно було старшині з простими козаками* (Б. Лепкий); *Мені з тобою затісно в одному ліжку* (Л. Дереш);

д) емоційний стан, спричинений відчуттям дискомфорту (*незручно, незатишно*), наприклад: *Невже вам так незатишно з паном Кукудзі?* (О. Зима);

е) піднесений внутрішній стан суб'єкта, стан внутрішнього комфорту (*весело, легко, любо, тепло, добре, втішно, гарно, славно, добре, спокійно, затишно, зручно, безпечно, приємно, вільно, просторо*), наприклад: *Україно моя. Як друзі мене вітали, як мені було тепло і радісно з ними, з моїми рідними братами і сестрами* (О. Довженко); *Ні... ні. Галочко!.. з тобою мені весело... коло тебе мені так легко...* (Панас Мирний); *Любо мені. Любо мені з ними. Мов батькові багатому з дітками малими* (Т. Шевченко); *Каркові з ним приємно, а коли згадував – неприємно* (М. Хвильовий); *З тобою солодко мені* (Б. Лепкий);

є) стан зацікавленості суб'єкта (*інтересно, цікаво*), наприклад: *Бо їй було весело й цікаво зі мною* (В. Нестайко); *До наступної пригоди! – сказав Козачок Гулька. – Мені з вами цікаво. – А нам з тобою ще більше! – сказав Ромка* (В. Нестайко); *Мені цікаво з ним, але це трохи втомлює* (Ю. Покальчук).

Дві проаналізовані структурні схеми є найпоширенішими з-поміж схем, які реалізують суб'єктно-об'єктну модель речень із прислівниковими предикатами стану в українській мові. Об'єкт, виражений прийменниковими формами родового й орудного відмінка, у таких реченнях «позначає предмети, наявністю чи відсутністю яких зумовлений певний стан суб'єкта» [19, с. 107].

Наступною структурною схемою, яку реалізують речення з прислівниковими предикатами стану, є $N_3 - \text{Praed}_{st} - N_4$, у якій об'єкт виражений безприменниковою формою знахідного відмінка і позначений як акузатив [19, с. 112].

В українській мові такі речення організують два семантичних типи прислівникових предикатів внутрішнього стану: 1) предикати емоційного стану і 2) предикати інтелектуального стану.

У першому випадку конструктивним центром речень виступають прислівникові предикати *шкода* й *жаль*, які позначають емоційний стан суб'єкта, зумовлений емфатично, наприклад: *Люля подумала, що мадам Фур'є піде стрічати Новий Рік, і їй було шкода французженку* (М. Хвильовий); *Зате Лучук усе бачив і чув, крутився між жебраками й каліками, йому було шкода їх і водночас був злий на них* (П. Загребельний); *Горленко й Ломиковський глянули на Мазепу і їм жаль зробилося старого* (Б. Лепкий); *Я тебе люблю, але жаль мені землі, шкода мені безщасних людей!* (І. Нечуй-Левицький).

На думку І. Вихованця, об'єктна синтаксема, виражена формою знахідного відмінка, при предикатах *жаль* і *шкода* є обов'язковою, суб'єктна ж синтаксема може бути витлумачена як така, що має факультативний характер, пор.: *Бабусі жаль онуків* і *Жаль онуків* [41, с. 100]. Н. Кавера, підтримуючи таке твердження, припускає, що конструкції з аналізованими предикатами здатні до модифікацій і згортання, «крайній вияв якого репрезентують ті реченнєві структури, у яких усунено обидва валентно зумовлені іменникові компоненти – із функціями суб'єкта та об'єкта стану, пор.: *Жаль. Біда*» [91, с. 49; 44, с. 295]. Речення з невідмінювано-іменними предикатами стану, що не мають при собі лексично вираженого суб'єкта стану, є неповними (згорнутими), а речення, у яких форма суб'єкта представлена лексично, є повними [41, с. 100].

Загалом можна припустити, що синтаксичні конструкції, організовані прислівниковими предикатами *жаль* і *шкода*, з огляду на їхню семантичну спрямованість на об'єкт і формальну перехідність, максимально наближені до «релятивних» конструкцій, адже стан суб'єкта в них есплікується й «переходить» на об'єкт, що може бути витлумачене як відношення суб'єкта до об'єкта. Проте нам видається слушною думка Н. Арват про те, що такі речення мають «загальну семантику об'єктно спрямованого психо-фізичного стану суб'єкта-особи» [19, с. 112], що означає, попри формальну перехідність, зосередженість стану передусім у суб'єкті, його емоційній організації.

Другий тип речень у межах аналізованої структурної схеми

організують прислівникові предикати інтелектуального стану:

1) що позначають обізнаність суб'єкта з чимось чи зацікавленість у чомусь (*взнаки, ясно, зрозуміло, інтересно, цікаво, відомо*), наприклад: *От що: віддайся, будь ласка, на волю інтуїції – і тобі все буде **ясно*** (М. Хвильовий); *Усім це було **зрозуміло*** (О. Іваненко); *А вам усе відомо, за те вам буде сто погібелен!* (І. Котляревський);

2) що позначають необізнаність, незацікавленість суб'єкта в чомусь, подив, сумнів (*незрозуміло, невтямки, невідомо, неясно, чудно, дивно, незвично, сумнівно*), наприклад: *Ця надзвичайна людина відзначиться в житті надзвичайними якимись ділами, хоч **невідомо** це було не тільки мені, а й самому Довженкові* (М. Рильський) *Якось і мені все це **чудно*** (В. Винниченко); *І те йому дивно, і се йому чудно* (І. Нечуй-Левицький); – *Невже педагог повинен не розвивати, а забивать памороки? Це мені дивно...* (І. Нечуй-Левицький).

Як засвідчують наведені приклади, об'єктом у реченнях із прислівниковими предикатами стану виступає передусім указівний займенник *це* і, рідше, займенник *все*. З приводу того, чи можна вважати цей компонент об'єктною синтаксею, в українському мовознавстві висловлено кілька думок. Н. Кавера, аналізуючи речення із «вказівними займенниковими іменниками з досить загальним значенням у формі називного відмінка (*Це дуже неприємно* (В. Винниченко); *Це приблизно...* (С. Йовенко); *Це боляче. Це тяжко. Це смертельно* (Л. Костенко)», зараховує ці синтаксеми до підметових [91]. На думку М. Каранської, заміна займенникового вказівника іменниковим підметом у таких реченнях неможлива на підставі виникнення зв'язку координації між займенниковим іменником і головним членом речення: «Отакий вказівник, – відзначає дослідниця, – це явище, породжене синтаксисом тексту, воно виникло на межі речень, обслуговує потреби зв'язку між суміжними реченнями, тому й важко пояснити його з точки зору внутрішньої будови речення» [93, с. 117].

У монографії дотримано думку про те, що узагальнений займенник в аналізованих реченнях тільки формально заступає підмет, проте за змістом такі речення сприймаються як безособові, у яких може бути відображений і психічний або фізичний стан людини, і загальна характеристика якогось стану, явища, події, що відбулася або відбувається [75, с. 168]. Відповідно, займенникові слова *це* і *все* можуть бути витлумачені як об'єктні синтаксеми, які репрезентують обов'язкове дистрибутивне оточення прислівникових предикатів

внутрішнього (інтелектуального) стану суб'єкта-особи.

Поряд із проаналізованою схемою, прислівникові предикати на позначення інтелектуального стану також організують речення схеми $N_3 - \text{Praed}_{st} - \text{praep } N_4$, де об'єкт виражений прийменниковою формою знахідного відмінка, зокрема поєднанням форми знахідного відмінка з прийменником **про**. Аналогічно до попередньої схеми, такі речення утворюють прислівникові предикати, що позначають:

а) обізнаність суб'єкта з чимось (*відомо*), наприклад: *Панасові Павловичеві буде відомо про «балачку» з Олександрою Михайлівною раніше, ніж він прийде додому* (В. Винниченко);

б) необізнаність суб'єкта в чомусь (*невідомо*), наприклад: *А про «пробоїну» їм невідомо* (В. Винниченко); *Про його подальшу долю мені було невідомо* (М. Стельмах).

Н. Арват із приводу такого типу речень стверджує, що об'єкт у них вживається з предикатами знання і позначає власне зміст знання. Дослідниця зауважує, що такі конструкції є унікальними, оскільки вони можливі лише з предикатами *відомо* й *невідомо* [19, с. 107].

Однак в українській мові речення аналізованої структурної схеми здатний формувати ще один прислівниковий предикат – *байдуже*, який позначає відповідний стан суб'єкта-особи у його стосунку до того чи того об'єкта (предмета, явища, особи, події тощо), наприклад: *Про мене! Тепер мені про все байдуже!* – сказала Саня (І. Нечуй-Левицький); *Байдуже їм про тепло; дарма – про їжу!* (Панас Мирний); *Та Грицеві байдуже про слова дівчини* (О. Кобилянська).

Ще один різновид структурної схеми $N_3 - \text{Praed}_{st} - \text{praep } N_4$, де об'єкт виражений формою знахідного відмінка із прийменником **за**, репрезентують в українській мові речення з прислівниковими предикатами, які позначають внутрішній емоційний стан суб'єкта-особи у його стосунку до об'єкта. Н. Арват характеризує об'єкти в таких реченнях як такі, що «позначають предмети чи явища, які зумовлюють стан суб'єкта» [19, с. 107]. Семантично предикати в реченнях аналізованої структурної схеми можна поділити на такі, що представляють:

а) негативний емоційний стан суб'єкта, спричинений уболіванням за об'єкт (*образливо, боляче, прикро, гірко*), наприклад: *Образливо йому було за себе, за руду борідку, за тисячі розкиданих по Україні невідомих і близьких* (М. Хвильовий); *Стало йому соромно й боляче за свою нестриманість, він розгублено замовк* (П. Загребельний); *То більше йому прикро за Олега* (О. Гончар); *Як*

же ж йому стало **прикро** за себе, за одвертість свою (М. Тарасюк);

б) емоційний стан суб'єкта, зумовлений відчуттям тривоги за об'єкт (*страшно, тривожно, неспокійно*), наприклад: *Не так мені страшно за ляха, як злість бере за наших людей* (М. Коцюбинський); *Мені страшно за своїх дітей* (П. Загребельний); *Мені так радісно і водночас так **тривожно** за тебе* (М. Тарасюк);

в) емоційний стан суб'єкта, спричинений почуттям сорому суб'єкта за когось або щось (*соромно, гидко, неприємно*), наприклад: *Мені й досі соромно за них* (М. Коцюбинський); *Йому ніби було соромно за той порив* (С. Васильченко); *Юхимові соромно було за власну гарячковість і хвилювання* (С. Добровольський); *Самому гидко за свій тон* (М. Стельмах); *Бойкові стало **неприємно** за свою останню нетактовність* (Г. Шкурупій).

Прислівниковий предикат *соромно* має здатність до організації речень ще однієї структурної схеми – N_3 – **Praed_{st}** – **praep** N_5 , де об'єктна синтаксема виражена формою орудного відмінка з прийменником **перед**, наприклад: *Мені соромно, перед цілим світом соромно. Перед історією. Перед розумом і логікою* (У. Самчук); *І соромно йому ставало перед дівчатами, перед людьми* (О. Гончар); *Стояли трохи похмуро, немов ім соромно було перед тими, що спали коло їх* (В. Винниченко).

Можна стверджувати, що в реченнях двох останніх структурних схем прислівникові предикати, аналогічно до предикатів *шкода* і *жаль*, набувають сем релятивності і позначають не стан, а відношення між суб'єктом і об'єктом. Проте ми схильні вважати, що такі предикати виражають передусім стан суб'єкта, зумовлений тим чи тим відношенням суб'єкта до об'єкта і підтримуємо думку Н. Арват про те, що об'єкти в аналізованих реченнях «позначають предмети чи явища, пов'язані з проявом стану суб'єкта» [19, с. 107].

4.1.1. Різновиди моделі S – Praed_{st} – O. Різновидом основної моделі, яку формують суб'єктно-об'єктні прислівникові предикати, є модель **S – Praed_{st} – Adv_{caus} (O)**, яка передбачає вираження об'єктної синтаксеми адвербіальним компонентом, наприклад: *Тебе мені подарувала доля, від тебе мені стає так **радісно, так щасно!*** (О. Ольжич).

Виділення аналізованої моделі як різновиду основної, на перший погляд, має суперечливий характер, оскільки об'єкт по суті є поширювачем-каузатором, який вказує на причину виникнення того чи того стану суб'єкта, а це, у свою чергу, дає змогу говорити про

аналогію до моделі **S – Praed_{st} – Adv_{caus}**, виділеної в Розділі 3, пор.: *Олесеві зробилось гірко-гірко. Гірко від почуття того, що якби він не такий нікчемний і нікому не потрібний* (В. Підмогильний); *Ользі враз стало гаряче від споминів про шаленого Казика* (М. Тарасюк); *Тобі погано від диму? Більше не буду* (В. Підмогильний).

Проте з огляду на дистрибутивні характеристики власне прислівникового предиката виділення аналізованого різновиду виправдане передусім семантикою адвербіала. Уважаємо, каузатор може бути репрезентований як об'єкт у випадку, коли він позначає особу – тобто активну свідому істоту, дії, діяльність, учинки якої спричиняють виникнення того чи того емоційного стану суб'єкта. У реченнях із об'єктом-особою реалізована семантика не прямого, а опосередкованого впливу на суб'єкт, іншими словами – семантика такого існування чи діяльності об'єкта, які змушують суб'єкта визнати наявність того чи того стану.

У реченнях аналізованої моделі суб'єктна синтаксема репрезентована формою давального відмінка, а об'єктна – прийменниковою формою родового відмінка, що дає змогу представити структурну схему як **N₃ – Praed_{st} – praep N₂**. Форма родового відмінка із прийменником **від** репрезентує об'єктну синтаксему в реченнях, організованих суб'єктно-об'єктними прислівниковими предикатами, які позначають:

а) внутрішній емоційний стан, зумовлений почуттям страху (*страшно, моторошно, млосно*), наприклад: *І раптом відчула, як їй млосно від цього чоловіка* (С. Андрухович); *Від тебе, твоїх очей і думок мені страшно* (В. Винниченко);

б) піднесений внутрішній стан суб'єкта або стан емоційного спокою (*весело, легко, любо, тепло, добре, втішно, гарно, добре, спокійно, приємно*), наприклад: *Так втішно, так любо нам тут від тебе* (Панас Мирний); *Засинаючи, тішилася тим, як їй спокійно від думки про нього, від нього самого* (В. Винниченко);

в) неспокійний, тривожний емоційний стан суб'єкта (*неспокійно, тривожно, бентежно*), наприклад: *Від такого сусіда мені стає тривожно* (І. Багрянний).

Продуктивність одиниць аналізованого модельного різновиду в українській мові невисока. Загалом можна стверджувати, що семантично такі речення наближені до конструкцій структурної схеми **N₃ – Praed_{st} – praep N₅** із займенником з (*із, зі*), що реалізують загальну семантику внутрішнього емоційного стану суб'єкта, зумовленого наявністю когось або чогось.

4.1.2. Факультативна дистрибуція суб'єктно-об'єктних прислівникових предикатів стану. Речення із суб'єктно-об'єктними предикатами стану передбачають факультативне поширення передусім каузальними й інтенсивними адвербіальними компонентами, які вказують на причину і / або інтенсивність вияву емоційного чи інтелектуального внутрішнього стану суб'єкта. Можливими поширювачами моделі **S – Praed_{st} – O** є також темпоральний і локальний, проте в аналізованих реченнях вони застосовні значно рідше.

Найчастіше прислівникові предикати стану відкривають факультативну позицію для адвербіального каузального поширювача, який указує на причину виникнення стану суб'єкта у його зв'язку з об'єктом:

<Adv_{caus}>

Мені чомусь так стало тебе шкода, а ти ніби відчув, зупинилося мале, я підійшов, поцілував тебе (О. Коломієць); *О, я знаю, чого йому любо так з тобою* (М. Стельмах); *Чомусь так радісно й так тепло Мені з тобою* (Олександр Олесь).

Часто вживаними в українській мові є речення, де прислівниковий предикат суб'єктно-об'єктного стану відкриває позицію для адвербіального поширювача, який вказує на інтенсивність вияву стану:

<Adv_{inten}>

Так мені весело з вами; я саме розспівалась, а тут на тобі гостя! (І. Нечуй-Левицький); *Прощайте, панове. Дуже мені вас шкода* (В. Винниченко); *Розуміється, Труді страшенно шкода Елізи, але хто ж їй винен, що вона така запекла трупойдка* (В. Винниченко); *О, це занадто вже всім відомо, будь воно тричі прокляте!* (В. Винниченко).

Часто в реченнях із прислівниковими предикатами суб'єктно-об'єктного стану відкритою є позиція для адвербіального поширювача, який вказує на характер вияву стану суб'єкта:

<Adv_{qual}>

Мені це точно невідомо (В. Винниченко); *Пан доктор, приставивши до ока побільшене скло й розглядаючи камінчик, мусить згодитись, що це йому таки надзвичайно цікаво* (В. Винниченко).

Рідше прислівникові предикати стану відкривають факультативну позицію для адвербіального темпорального поширювача, який указує на час реалізації того чи того стану суб'єкта у зв'язку з об'єктом:

<Adv_{temp}>

Мертенсові те давно вже добре відомо (В. Вінниченко); Тоді мені було так весело з тобою (М. Хвильовий); Її світлості, звичайно, давно відомо про нахабний розбишацький виступ Інараку? (В. Вінниченко).

З огляду на те, що суб'єктно-об'єктні прислівникові предикати позначають передусім внутрішній стан, локалізований у суб'єкті, речення з факультативним локальним поширювачем в українській мові вживаються рідко. Проте доцільно констатувати, що суб'єктно-об'єктні предикати також виявляють певний потенціал в організації таких синтаксичних конструкцій:

<Adv_{loc}>

Тільки нащо? Мені взагалі усе тут цікаво (Н. Зебрук); Тут мені з тобою любо, тут мені з тобою мило (І. Пільгук); Годину на шосту по всіх ближчих дворах уже відомо про мене (В. Вінниченко).

4.2. Дистрибутивні характеристики дієслівних предикатів суб'єктно-об'єктного стану в межах моделі S – Praed_{st}V_f – O

Дієслівні речення із загальною семантикою стану формують предикати, що сполучаються з об'єктом і в прийменниковій, і безприйменниковій формі. При цьому суб'єкт виражений формою називного відмінка (N₁). Безприйменникова форма вираження об'єктної синтаксеми в реченнях на кшталт *Богдан снув сонячною Лорелай* (Ю. Покальчук) дає підстави розглядати дієслівні предикати як релятивні, тобто такі, що мають семантику відношення. У мовознавстві є низка досліджень, де аналізовані предикати справді репрезентовані як релятивні [54; 55; 89; 108; 162], і зокрема як такі, що виражають міжособистісні стосунки між суб'єктом і об'єктом [162]. Не заперечуючи домінування в аналізованих дієсловах релятивної семи, ми все ж таки вважаємо за доцільне окремі групи дієслів представляти як такі, що виражають передусім стан суб'єкта, зумовлений наявністю об'єкта. Очевидно, що такі предикати, як *любити, боготворити, ненавидіти, зневажати* тощо виразно демонструють перехідність і семантично передбачають реалізацію семи «ставлення / відношення», спроектовану безпосередньо на той чи той об'єкт. Однак такі дієслова, як *марити, турбуватися, журитися* і подібні, попри формальну перехідність репрезентують передусім стан суб'єкта, зумовлений діями, вчинками чи просто існуванням об'єкта,

який, при цьому, безпосередньо не є учасником пропозитивної ситуації, а виступає її каузатором. Це дає нам підстави розглядати окремі типи дієслівних предикатів у межах суб'єктно-об'єктної моделі речень.

Модель речень **S – Praed_{st}V_f – O** в українській мові організовують дієслівні предикати на позначення внутрішнього (фізіологічного, емоційного, інтелектуального) стану особи. Залежно від формального вираження об'єктної синтаксеми речення формуються відповідно до кількох структурних схем.

Типовим виразником семантики суб'єктно-об'єктних дієслівних предикатів є схема **N₁ – Praed_{st}V_f – N₄**, у якій об'єкт виражений безприйменниковою формою знахідного відмінка. Проте з огляду на те, що дієслова стану не передбачають перехідності семантики, об'єкт не може виступати в ролі такого денотата, на який безпосередньо спрямована реалізація дієслівного значення. У реченнях із семантикою стану об'єкт є деліберативним, він позначає зміст, тему, тому аналізовані синтаксичні структури формують передусім дієслова інтелектуального стану (*обмірковувати, розуміти, пригадувати, пам'ятати, уявляти, знати*), наприклад: *Ось він іде Хрещатиком, міцно тримаючи під пахвою портфель. Він обмірковує важливу справу* (Г. Шкурупій); *Тепер він уже майже дорослий і розуміє все* (О. Іваненко); *Син чорноробів і ливарників знає всі марки японських, американських, голландських і західнонімецьких транзисторів* (П. Загребельний).

У схемі **N₁ – Praed_{st}V_f – praep N₄**, де об'єкт виражений прийменниковою формою знахідного відмінка, також провідну роль виконують дієслівні предикати на позначення інтелектуального стану (*думати, пам'ятати, пригадувати, гадати, здогадуватися, міркувати, мізкувати*), оскільки об'єктна синтаксема при них має деліберативний характер. У реченнях аналізованої схеми виступає прийменник **про**, наприклад: *Яким пішов в садок, ліг в затінку в холодку під гіллястою яблунею і міркував про випадки того дня* (І. Нечуй-Левицький); *Тоді поет виходить на вулицю й думає про життя, що воно обов'язково прекрасне, і думає про тайфун, якого ніколи не бачив* (М. Хвильовий); *Про можливі свої помилки не здогадується ніхто* (Ю. Мушкетик).

Окрім семантики інтелектуального стану, речення аналізованої схеми реалізують значення фізіологічного стану сну, марення (*марити, снити*), наприклад: *Вона марила про щастя, котрого пестра повнота мусила б давати* (О. Кобилянська); *Жінка навіки*

губила голову і вже ніколи не думала про свого чоловіка, а тільки марила страшним дідом і вдень, і вночі (Т. Осьмачка); І снів він про походи й битви (В. Сосюра); а також значення емоційного стану неспокою, хвилювання, побоювання (боятися), наприклад: Але на цей раз вона чомусь боїться за репутацію свого чоловіка (М. Хвильовий); Ти дуже не хвилюйся, Жане, а то я боюся за твоє серце (М. Хвильовий).

Аналогічно до прислівникових предикатів, дієслівні предикати стану формують речення, що відповідають прямо пропорційним структурним схемам $N_1 - \text{Praed}_{st}V_f - \text{praep } N_2 / N_1 - \text{Praed}_{st}V_f - \text{praep } N_5$.

У реченнях схеми $N_1 - \text{Praed}_{st}V_f - \text{praep } N_2$ прийменник без указує на внутрішній емоційний або фізичний стан суб'єкта, зумовлений відсутністю когось або чогось. Суб'єктно-об'єктні дієслівні предикати в таких реченнях позначають:

а) тяжкий (пригнічений) внутрішній стан суб'єкта (горювати, журитися, печалитися, сумувати, тужити, хандрити, томитися), наприклад: Дід вельми сумував без дітей: каже було, й хата, і двір, і сад пустою віють (О. Кониський); Хоч як журився батько без матері, хоч як шанував її пам'ять, та мусив оженитися вдруге (Б. Антоненко-Давидович); Без кого вже нині печалиться дім? (М. Стельмах); Сумують комини без диму (Т. Шевченко);

б) внутрішній стан, зумовлений почуттям страху (боятися), наприклад: А тут хазяйка, боїться. Ну, без Василя (В. Винниченко); Без баби й діда у хаті Василько боїться (Б. Грінченко);

в) стан суб'єкта, спричинений почуттям суму, туги, нудьги, самотності (скупати, нудьгувати, нудитися, нидіти), наприклад: Та й він мене так само любив та й отак світом нудив без мене (Л. Мартович); Розпитавши Василя, хто він, і, довідавшись, що хлопець нудьгує на Січі без братів, старий запорожець пожалував його (А. Кашенко);

г) неспокійний, тривожний емоційний стан суб'єкта (хвилюватися, непокоїтися, нервуватися, тривожитися, маятися, мучитися), наприклад: Без брата Миколка страшенно нервувався (В. Винниченко); Солдат без зброї хвилюється (О. Гончар);

г) піднесений внутрішній стан суб'єкта, стан внутрішнього комфорту (радіти, веселитися, тішитися, насолоджуватися), наприклад: Без чоловіка вона на правду тішилася (О. Кобилянська); Без пана люде веселяться (Леся Українка);

д) фізичний злидений, нужденний стан суб'єкта (бідувати, голодувати, животіти, злидарювати, дармувати, митарствувати,

поневірятися), наприклад: Чули, що баба бідує без старого вояка (В. Стефаник); Без фізично, духовно і національно здорового загалу нація лише животіє, є етнографічною масою, погноєм націям-загарбникам (П. Штепа);

е) фізичний комфортний, матеріально забезпечений стан суб'єкта (раювати, жирувати, розкошувати), наприклад: Ось де вони раювали без обтяжливого нагляду (П. Загребельний); А дехто й досі без тебе розкошує (Ю. Покальчук).

У прямо пропорційній за значенням структурній схемі $N_1 - \text{Praed}_{st}V_f - \text{praep } N_5$ об'єкт виражений прийменниковою формою родового відмінка, а загальна семантика речень визначає емоційний або інтелектуальний стан суб'єкта, зумовлений відсутністю когось або чогось. На наявність об'єкта вказує прийменник з (із, зі), а семантична диференціація представлена дієслівними предикатами, які позначають:

а) тяжкий (пригнічений) внутрішній стан суб'єкта (горювати, журитися, печалитися, сумувати тужити, хандрити, томитися), наприклад: Сама з царицей горювала, І сльози рукавом втирала, І хлипала собі в кулак (І. Котляревський); Враз насправді повірила сама собі, що вона з Іваном, а не Іван з нею горює, і правдиві сльози заблищали на її запалих очах (М. Стельмах);

б) внутрішній стан, зумовлений почуттям страху (боятися), наприклад: Була зі мною – весь час боялася, ревнувала: а що, як повернеться Марусинка наша? (О. Іваненко);

в) стан суб'єкта, спричинений почуттям суму, туги, нудьги, самотності (скупати, нудьгувати, нудитися, нидіти), наприклад: А молода зі старим нудиться (Марко Вовчок); А Катря з малим братом у хаті скуचाє (С. Васильченко);

г) неспокійний, тривожний емоційний стан суб'єкта (хвилюватися, непокоїтися, нервуватися, тривожитися, маятися, мучитися), наприклад: Дмитро з тобою розпускається, нервується (В. Винниченко); Мучиться Іван з малим цілий день (Нар. творчість);

г) піднесений внутрішній стан суб'єкта, стан внутрішнього комфорту (радіти, веселитися, тішитися, насолоджуватися), наприклад: Матір тішиться з дитиною й має всякі забаганки (Г. Хоткевич); Глянь, як люди добрі з музикою веселяться (Марко Вовчок);

д) фізичний злидений, нужденний стан суб'єкта (бідувати, голодувати, животіти, злидарювати, дармувати, митарствувати, поневірятися), наприклад: Півроку з дружиною Наталкою Романівною

та малим Грицьком і ще меншими двома дітьми він **поневірявся** аж коло Байкалу та Амуру (Г. Косинка);

е) фізичний комфортний, матеріально забезпечений стан суб'єкта (*раювати, жирувати, розкошувати*), наприклад: З такими статками будь-хто розкошує (В. Винниченко); А за таким тістом ми з братом жирували (Г. Тютюнник).

У схемі $N_1 - \text{Praed}_{st}V_f - N_5$ суб'єкт виражений формою називного відмінка, а об'єкт – безприйменниковою формою орудного відмінка. Можна припустити, що об'єктний компонент у таких реченнях позначений як «тема», «зміст» фізіологічного, емоційного або інтелектуального стану особи. Ці синтаксичні структури формують дієслівні предикати зі значенням:

а) фізіологічного стану сну, марення (*марити, снити*), наприклад: Матір і в снах марила своєю корівкою (М. Стельмах); Київська Академія здавалася мені Атенами науки, і марив я нею (Ю. Мушкетик); Я сонні очі знов стулив, давненько нею вже не снів (В. Ляшкевич); Поетична душа марила тисячею пишних картин (І. Нечуй-Левицький);

б) емоційного піднесеного стану (*радіти, тішитися, насолоджуватися, веселитися*), наприклад: Я тобою, Пташко, веселюся (Т. Шевченко); А вже таке дурне серце в чоловіка, тішитися чужим щастям, сумує чужим смутком (І. Франко); Він, зустрівши око її, торжествує й веселиться цим незгасним світлом (Г. Шкурупій);

в) емоційного стану неспокою, турботи, тривоги (*непокоїтися, турбуватися, перейматися, тривожитися, мучитися*), наприклад: Хівря турбувалася їжею: пекла хліб, варила страву (Панас Мирний); Ви писали мені, щоб я турбувався ними (Г. Шкурупій); Хто мав елементарну національну гідність, той турбувався долею української культури й мови (І. Дзюба);

г) емоційного пригніченого стану (*журитися, печалитися, томитися*), наприклад: Що ж до тих пари шкільних років, про котрі люди стільки заводять, то вона ними мало журилася (О. Кобилянська); І ніхто ними не журиється! (О. Назарук).

г) стан інтелектуальної зацікавленості (*цікавитися*), наприклад: Мене трохи дивує, – сказала я, – що композитор цікавиться зоологією (М. Хвильовий); Він мало цікавився літературою, з якої йому імпував тільки лермонтовський Печорін (Б. Антоненко-Давидович).

Структурна схема $N_1 - \text{Praed}_{st}V_f - \text{praep} N_5$, у якій об'єктний

компонент виражений прийменниковою формою орудного відмінка, передбачає формування кількох семантичних типів речень. Перший тип з огляду на прийменник **за** формують дієслівні предикати, які позначають внутрішній емоційний стан суб'єкта, що можна репрезентувати як:

а) пригнічений (*журитися, сумувати, тужити*), наприклад: Він за тобою страх як журиється (М. Стельмах); Петро десь блукає, може, оженився, Може, за тобою не довго журився (І. Котляревський); Сумую я за сценою, за глядачами (В. Нестайко);

б) спричинений почуттям суму, туги, нудьги, самотності (*скупати, нудьгувати*), наприклад: А все ж таки за нею я скупаю *На самоті і в час гучних забав* (Б. Лепкий); Марченкові іноді здавалося, що оцей другий *Корецький нудьгує за першим* (Ю. Мушкетик); Люда скупає за вами (М. Коцюбинський).

Другий тип речень із прийменником **над** формують дієслівні предикати, що позначають інтелектуальний стан суб'єкта (*думати, міркувати, міркувати, розмірковувати*), наприклад: Не раз і не два думали люди над лихом (М. Коцюбинський); Вже скільки й років міркуємо над цим питанням (В. Підмогильний); а також деякі предикати, що позначають пригнічений емоційний стан (*сумувати, журитися, печалитися, горювати*), наприклад: Над тією думкою журився святий отець (М. Коцюбинський); Не печалься над ним, матінко рідна (Марко Вовчок).

Доцільно зауважити, що речення з «інтелектуальними» дієслівними предикатами загалом тяжіють до вираження значення інтелектуальної діяльності (дії), оскільки передбачають непасивного суб'єкта (агенса), дії якого спрямовані на конкретний об'єкт. Тому до речень із семантикою стану їх можна зарахувати лише умовно, на підставі спільного розгляду аналізованих предикатів у межах семантичної категорії «стан».

Структурну схему $N_1 - \text{Praed}_{st}V_f - \text{praep} N_6$ в українській мові утворюють речення з дієслівними предикатами інтелектуального стану суб'єкта, що відкривають позицію для об'єкта, вираженого формою місцевого відмінка. Залежно від прийменника, ужитого задля реалізації семантики, можна виділити два види структурної схеми:

$N_1 - \text{Praed}_{st}V_f - \text{на} N_6$ (дієслівний предикат *знатися*), наприклад: Батько був роботязий, любив і шанував працю, добре знався на своєму ковальському ділі, а як треба, то міг і за слюсаря впоратись (Б. Антонечко); І все тому, що баба зналася на приворотах, відворотах, вроках і пристримах (О. Тарасюк);

N_1 – **Praed_{st}V_f** – в N_6 (дієслівний предикат *тямити*), наприклад: *Юр'яна нічого не тямить у цьому світі* (М. Матіос); *Ольга тямила в господарстві* (І. Нечуй-Левицький).

4.2.1. Різновиди моделі S – Praed_{st}V_f – O. Суб'єктно-об'єктна модель із дієслівними предикатами стану в українській мові поширена двома різновидами.

Перший різновид представлений як **S – Praed_{st}V_f – Instr** і базований на вираженні об'єкта інструментальною синтаксею, при цьому його предикатний центр формують дієслова, що позначають:

а) стан суб'єкта, визначений за нюховими характеристиками (*пахнути, смердіти, тягнути, відгонити, тхнути*), наприклад: *І свіжий діл, мов панночка ошатна, тхнув мазанням, сказали б паничі* (Т. Осьмачка); *Вода у криниці не встигала профільтруватися і пахла розмоченою травою* (Т. Прохасько); *Квітець пахнув каштановим цвітом* (Ю. Покальчук).

Як було зазначено в розділі 2, особливість речень з аналізованими дієслівними предикатами полягає в тому, що спосіб реалізації семантики наближає їх до речень із загальним значенням характеристики чи існування суб'єкта. Однак підставою до зарахування таких конструкцій до одиниць із семантикою стану є наявність інструментального компонента зі значенням натурфактів, за якої семний склад дієслівного предиката набуває ознак статичності, пор.:

Дієслівні речення характеристики / існування суб'єкта	Дієслівні речення стану суб'єкта
<i>Наш тютюн смердить, а цей як ладанець</i> (Б. Грінченко).	<i>Земля смердить фосфором і тротилом</i> (І. Багряний).
<i>Пахнув чебрець, скарабей поважно переповзав колію</i> (М. Йогансен).	<i>Пахнув дід теплою землею і троху млином</i> (О. Довженко).

Особливістю речень модельного різновиду **S – Praed_{st}V_f – Instr** є те, що суб'єктна синтаксема виражена безприменниковою формою називного відмінка. Це відрізняє їх від конструкцій моделі **S – Praed_{st}V_f – Instr**, аналізованих у розділі 3, де суб'єкт виражений формою **праер (від /ьод) N₂**. Форма називного відмінка N_1 дає змогу

позначати суб'єкт і як істоту, і як неістоту – предмет чи явище навколишньої дійсності, що так чи так може перебувати в стані, схарактеризованому за нюховими ознаками, наприклад: *І хоч невелика ця ягода, а весь ліс і всяк, хто ходить у ньому, пахне сунцею* (М. Стельмах); *Пахла діжурка паровозом* (Г. Тютюнник); *Вода відгонила запахом річки, але чоловікові в ту мить вона видавалася найсмачнішою у світі* (В. Терещук);

б) оптичний стан суб'єкта (*жєврїти, іскритися, майорїти, маячити, мерехтіти, горїти, світїтися, сяяти, палати, палахкотїти, пломенїти, яснїти*), наприклад: *Золотом мигтіли стрїхи варницьких хат, як жемчуги, горїли верхи мїнаретїв...* (Б. Лепкий); *Під нїгтями горїв дрібними жєаринками гострий пісок* (І. Микитенко); *Город не спав і горїв рїзними вогнями, пускаючи од себе в темне небо широке срібне сяєво* (В. Винниченко); *Несамовита нїч жєврїла прїтасним світлом* (Ю. Мушкетик). Н. Кавера стверджує, що предикати з оптичною семантикою є одновалентними і сполучаються лише із суб'єктом [91, с. 91], однак погодитися із цим не можна, оскільки мовний матеріал засвідчує, що деякі (визначені нами) дієслова відкривають позицію для іменної форми орудного відмінка N_5 , позначеної інструменталем-способом. Доцільно зауважити, що дієслівні предикати оптичного стану, поширені об'єктом-інструменталем, тяжіють якщо не до переходу в інше семантичне поле – поле дії (оскільки передбачають динамічність вияву ознаки, а інструментальна синтаксема, по суті, тяжіє до адвербіалізації (Adv_{man}) внаслідок позначення способу дії), то до суб'єктності, бо інструменталь має не облігаторний, а факультативний характер, пор.: *Вїкно, в яке він безтямно дивився, ясніло молочним світлом* (В. Винниченко) – *Вїкно, в яке він безтямно дивився, ясніло*; *Над горою зеленувато-білим вогнем горїла зоря* вечорова (В. Винниченко) – *Над горою горїла зоря* вечорова.

Другий різновид основної моделі із суб'єктно-об'єктними дієслівними предикатами стану представлений як $S - Praed_{st} V_f - Adv_{caus} (O)$. Аналогічно до речень із прислівниковими предикатами, у цій моделі об'єктна синтаксема виражена адвербіальним компонентом – прийменниковою формою родового відмінка, проте суб'єктна синтаксема – формою називного відмінка, відповідно до чого структурна схема таких речень репрезентована так: $N_1 - V_f - праер N_2$, наприклад: *Так мати тішиться від дитини, а дитина від матері* (Л. Мартович); *Він молов дурниці, бачачи, як від нього мліють перекупи* (І. Сенченко).

Об'єкт у реченнях аналізованого модельного різновиду є каузатором емоційного стану суб'єкта, позначеного дієслівним предикатом, що, як уже було зазначено вище, є підставою для зарахування цієї суперечливої синтаксеми до розряду поширювачів, які мають факультативний характер. Однак семантика адвербіала дає змогу розглядати його в аспекті об'єктних параметрів, оскільки у випадку позначення ним особи – активного діяча, істоти – йдеться про таке його існування, такі його вчинки, які опосередковано впливають на суб'єкт і змушують цей суб'єкт визнати наявність того чи того стану.

Об'єктна синтаксема у формі родового відмінка з прийменником **від** властива реченням із дієслівними суб'єктно-об'єктними предикатами, які позначають:

а) фізіологічний стан суб'єкта (*нудити, мліти*), наприклад: – *Вже нас від тебе просто нудить!* – кричав Андрійко із Прибульком (О. Кацай); *Перехожі мліють від неї, від краси її й ніжних рис* (О. Бурдюк);

б) внутрішній емоційний стан, зумовлений почуттям тривоги, неспокою, роздратованості (*нервуватися, шаленіти, несамовітати, драгуватися*), наприклад: *Я шаленію від тебе!* (М. Хвильовий); *Від її погляду чоловік помітно нервував* (В. Винниченко);

в) емоційний піднесений стан суб'єкта (*тішитися, радіти, веселитися*), наприклад: *Від дурних хлопів пан несамовито тішився* (І. Качура).

Типовими поширювачами для різновидів моделі **S – Praed_{st} V_f – O** є локальний **Adv_{loc}** і темпоральний **Adv_{temp}**, наприклад: *Під льняною скатертю пахла відцвілим літом отава* (І. Керницький); *За вікном горів синім подум'ям куц бужку* (І. Керницький); *Він зранку пах бразильським кофе* (В. Ляшкевич); *Чоловік завжди смердів олієм від ліхтарки, та замазаний був вуглем* (В. Стефаник); *Вода й ґрунт навколо озера світилися фосфоричним сяйвом* (О. Бердник).

Решта поширювачів (**Adv_{qual}**, **Adv_{caus}**, **Adv_{inten}** та ін.) для схеми **V_f – N₅** є факультативними, вони визначають інтенсивність вияву, причину, характеристику суб'єктно-об'єктного стану, наприклад: *І пахне так якомсь знайомо рілля свіжо-осіння парубкові* (А. Головка); *Згодом вони обернулися в оберемок лепехи, що гостро пахла троєцькими святами й сагою луговою* (Ю. Яновський); *Журно ронили до землі віття верби, тополі світилися проти місяця похоронними свічками* (Ю. Мушкетик); *Його великі чорні очі блищали вогнем навіть при світі місяця* (І. Нечуй-Левицький).

4.2.2. Факультативна дистрибуція суб'єктно-об'єктних дієслівних предикатів стану. Речення із суб'єктно-об'єктними дієслівними предикатами стану передбачають, на відміну від речень із прислівниковими предикатами, факультативне поширення передусім локативними й інтенсивними адвербіальними компонентами, які вказують на місце та інтенсивність вияву внутрішнього стану суб'єкта, зумовленого існуванням чи вчинками активного / неактивного об'єкта. Можливими поширювачами моделі **S – Praed_{st} – O** також є темпоральний, каузальний і квалітативний, проте в аналізованих реченнях вони застосовні значно рідше.

Найчастіше дієслівні предикати стану відкривають факультативну позицію для адвербіального локативного поширювача, який указує на місце реалізації стану суб'єкта у його зв'язку з об'єктом:

<Adv_{loc}>

Я оце прийшов, щоб ти на ніч хоч додому навідався. Мати там турбується за тебе (П. Загребельний); На версі чималої гори біліла церква, на котрій сяяв золотом хрест (О. Кониський); Вода пожовтіла, залила долину рінь, під корінням сосен смерділа гончарною майстернею (В. Єшкілев).

Уживаними в українській мові є речення, у яких дієслівний предикат суб'єктно-об'єктного стану відкриває позицію для адвербіального поширювача, що вказує на інтенсивність вияву стану:

<Adv_{inten}>

Він безмежно сумує за нею і непокоїться (О. Іваненко); Хоч і як тяжко турбувався Лис Микита своєю новою подобою, а все-таки він добре бачив, яке враження зробила та його подоба зразу на Вовка, а отеє тепер і на інших звірів (І. Франко); Про себе мати не згадала, і відколи я знаю її, вона найменше турбувалася собою (М. Стельмах).

Уживаними також є речення, у яких дієслівний предикат стану відкриває факультативну позицію для адвербіального темпорального поширювача, який указує на час або тривалість реалізації того чи того стану суб'єкта у зв'язку з об'єктом:

<Adv_{temp}>

В Академії комети не боялися, ми знали від професорів, що то небесне тіло, хлопці довго з ним веселилися, а на мене найшла туга-безпричинна (Ю. Мушкетик); Я марила весь час про воріття хвилину (Леся Українка).

Дієслівні предикати стану здатні також відкривати факультативну позицію для адвербіального каузального поширювача,

який указує на причину виникнення стану суб'єкта у його зв'язку з об'єктом:

<Adv_{caus}>

*Демкові стало досадне, що він чомусь **непокоївся** за Улянку (О. Донченко); **Через це професор зовсім не турбувався долею** Жанни, хоча й дуже любив її (Г. Шкурупій).*

Інколи в реченнях із дієслівними предикатами суб'єктно-об'єктного стану відкритою є позиція для адвербіального поширювача, який указує на характер вияву стану суб'єкта:

<Adv_{qual}>

*Я вчора **даремно за тебе турбувався** (М. Хвильовий); **Одначе я непотрібно турбувався за неї**, вона сама себе частувала (Т. Шевченко); **Юдко розтоплено**, як масло на сонці, **блищав жовтенькими, гостренькими зубами** (В. Винниченко).*

Отже, суб'єктно-об'єктні речення зі значенням стану в українській мові формують предикати, семантика яких імплікує вказівку на стан суб'єкта, визначений, каузований наявністю чи відсутністю когось / чогось. Релевантним об'єктним компонентом у реченнях із предикатами стану також є зміст, «тема», які визначають інтелектуальний стан суб'єкта-особи. Якщо такий «зміст» розглядати як причину, каузатор, що зумовлює виникнення того чи того стану людини, актуалізованого внаслідок певних інтелектуальних процесів, можна стверджувати, що суб'єктно-об'єктні предикати стану в українській мові формують речення із загальною семантикою стану суб'єкта, зумовленого наявністю / відсутністю певного каузатора.

Речення з експлікованими суб'єктними й об'єктними компонентами в українській мові здатні формувати прислівникові й дієслівні предикати внутрішнього стану.

Суб'єктно-об'єктні предикати є центральним компонентом речень, утворених за моделями $S - \text{Praed}_{st} - O$ і $S - \text{Praed}_{st}V_f - O$. Різновидом основної моделі, сформованої суб'єктно-об'єктними прислівниковими предикатами, є модель $S - \text{Praed}_{st} - \text{Adv}_{caus}(O)$, яка передбачає вираження об'єктної синтаксеми адвербіальним компонентом, що позначає особу – активну свідому істоту, дії, діяльність якої зумовлюють виникнення того чи того емоційного стану суб'єкта.

Різновидами основної моделі з дієслівними предикатами є $S - \text{Praed}_{st}V_f - \text{Instr}$ та $S - \text{Praed}_{st}V_f - \text{Adv}_{caus}(O)$, де перший базований на вираженні об'єкта інструментальною синтаксею, а семантика предиката представлена станом суб'єкта, визначеним за нюховими

характеристиками або оптичним станом. На відміну від суб'єктних предикатів стану, які сполучаються з прийменниковою формою родового відмінка, аналізовані речення формують дієслова, які відкривають суб'єктну позицію, виражену формою називного відмінка. У другому різновиді основної моделі із суб'єктно-об'єктними дієслівними предикатами стану об'єктна синтаксема виражена адвербіальним компонентом – прийменниковою формою родового відмінка, а суб'єктна синтаксема – формою називного відмінка.

Речення із суб'єктно-об'єктними прислівниковими предикатами стану передбачають факультативне поширення каузальними й інтенсивними адвербіальними компонентами, які вказують на причину і / або інтенсивність вияву емоційного чи інтелектуального внутрішнього стану суб'єкта. Можливими поширювачами основних моделей також є темпоральний і локальний, проте в аналізованих реченнях вони застосовні значно рідше. У реченнях із дієслівними предикатами стану неактуальним є вживання квалітативних і каузальних поширювачів. Доволі високою частотністю натомість вирізняються адвербіальні локативні й темпоральні поширювачі.

ВИСНОВКИ

Синтагматичні властивості лексем відображають уявлення про лінійні відношення між мовними одиницями, реалізованими на рівні синтаксичних структур. Така реалізація можлива передусім у випадку, коли лексема виступає організаційним центром речення – його предикатом. Провідну роль в організації синтаксичної структури й оптимальній репрезентації синтагматичного потенціалу предиката відіграє його значення. Формування кожної синтаксичної структури значною мірою залежить від семантичного наповнення лексеми, що виступає предикатом, й актуалізації тих чи тих компонентів її значення в певному дистрибутивному оточенні.

Предикати зі значенням стану репрезентують одну з тих категорій, яка має особливе вираження в українській мові й послуговується для цього низкою спеціалізованих і неспеціалізованих засобів. Як семантична категорія «стан» відображає в українській мовній свідомості концептуальні уявлення про статичність, пасивність, неконтрольованість зовнішніх стосовно неактивного суб'єкта подій. Стан також усвідомлений як один з аспектів емоційного змісту людської психіки, за якого суб'єкт (людина, особа) не в змозі впливати на цей зміст, бо він повністю визначений зовнішніми впливами.

Стан може бути усвідомлений у почуттях, сприйманнях, відчуттях, а також відсторонено – як стан природи чи навколишнього середовища. Таке усвідомлення є підставою для когнітивного, а в подальшому й семантичного поділу одиниць, які відображають уявлення про стан у мові, на дві основні групи: 1) мовні одиниці, що позначають зовнішній стан (стан довкілля, природи, навколишнього середовища) і 2) мовні одиниці, що позначають внутрішній (фізіологічний, психічний, емоційний, інтелектуальний та ін.) стан істоти (особи). Поділ лексем зі значенням стану на дві вказані групи визначений також панівним у лінгвістиці антропоцентричним підходом до аналізу мовних явищ. З огляду на те, що центральною в осмисленні навколишнього світу й інтерпретації цього світу в мові є людина, то відображення дійсності в мовних одиницях може бути подвійним: крізь її внутрішній світ або ж поза цим світом, збоку, з позицій так званого «стороннього споглядача». Відповідно, стан, у якому перебуває та чи та реалія, може бути потлумачений як такий, що стосується самої людини – суб'єкта інтерпретації (внутрішній), або ж такий, що її не стосується, але констатований нею (зовнішній).

Типовими предикатами, що на рівні речення реалізують семантику стану, є прислівники та дієслова. Виділення цих частин мови як основних у вираженні аналізованого значення спричинене тим, що вони, на відміну від прикметників і числівників, не потребують контекстуального уточнення семантики й у межах своєї значеннєвої структури містять актуальну архісему «перебувати в певному стані». Ядром семантичної категорії стану виступають прислівникові предикати з відповідним значенням, а дієслівні предикати займають периферійну позицію. При цьому з-поміж прислівникових предикатів виділяють одиниці з таким «сильним» значеннєвим потенціалом, який часто слугує підставою для виділення цих одиниць в окрему частину мови («станівник», «слова категорії стану», «предикатив» тощо).

Уявлення про синтагматичні властивості лексичних одиниць, зокрема тих, що здатні виконувати роль предикативного центра в реченні, у мові розкриває поняття сполучуваності. Сполучуваність репрезентує властивість мовних одиниць поєднуватися в мовленні у процесі утворення одиниць вищого рівня, що відображає синтагматичні відношення між ними.

Одним із функціональних понять у межах родового поняття сполучуваності є дистрибуція, що поряд із валентністю та інтенцією відображає уявлення про здатність мовних одиниць поєднуватися між собою відповідно до семантичних, структурних і формально-граматичних показників. Семантична (лексична) дистрибуція виражає здатність слова до поєднання з іншими з огляду на його лексичне наповнення – значення. Синтаксична дистрибуція є властивістю слова як представника певної частини мови, її лексико-граматичного розряду вступати у зв'язки з іншими словами. Це своєрідна здатність слів мати при собі залежні слова (форми слів) або поширювачі.

У загальному вигляді дистрибуція представляє суму всіх можливих оточень певної мовної одиниці з тим чи тим значенням. Це поняття розкриває таку властивість мовних одиниць, за якої сполучуваність кожної одиниці (окрім речення) з іншими одиницями виявляється більш-менш обмеженою.

Дистрибуція предикатів зі значенням стану розмежована на обов'язкову й факультативну. Обов'язкова дистрибуція репрезентує таке актантне (адвербіальне) заповнення позицій предикатного оточення, що повністю реалізує семантику слова-предиката в необхідному контексті. Факультативна дистрибуція предиката має уточнювальний характер, що деталізує загальну семантику

синтаксичної конструкції (речення). Обов'язковий / факультативний характер дистрибуції предиката верифікує спроба вилучення тих чи тих актантних позицій із синтаксичної структури: у разі порушення семантичної цілісності, довершеності речення маємо змогу говорити про обов'язкову дистрибуцію предиката, і навпаки, якщо таке вилучення не впливає на зміст і значення конструкції (чи зокрема предиката), засвідчуємо дистрибуцію факультативну.

Дистрибуцію в семантико-синтаксичному аспекті можна аналізувати у зв'язку з конкретним словом і на рівні лексико-семантичних об'єднань слів (груп, парадигм) чи лексико-граматичних класів (частин мови). Під час виявлення дистрибутивного оточення певних об'єднань чи класів слів іде мова про реалізацію спільної семантики в різноманітних моделях сполучуваності. У випадку дистрибуції конкретного слова мова може йти про індивідуальні набори моделей сполучуваності, які відрізняють це слово від інших слів (синонімів) або ж значення лексеми від інших значень цієї самої лексеми.

Систематична дистрибуція предикатів стану має чіткі механізми вираження: категорію відмінка актантної рамки, категорію перехідності / неперехідності, службові слова, синтаксичні зв'язки тощо. Синтаксична сполучуваність встановлюється у процесі аналізу дистрибуції слова-предиката.

Загальний алгоритм виявлення й дослідження дистрибутивних характеристик предикатів, що виражають в українській мові значення стану, передбачає кілька методично обґрунтованих етапів: 1) відбір слова-предиката з мовного матеріалу на основі визначених семантико-синтаксичних ознак; 2) установлення всіх можливих дистрибуцій слова шляхом аналізу реальних синтаксичних одиниць чи змодельованого мовного матеріалу; 3) констатація семантико-синтаксичної сполучуваності з актантами (суб'єктами й об'єктами) та поширювачами (обставинними детермінантами); 4) репрезентація дистрибутивних характеристик предикатів стану, що полягає в установленні формул валентності предиката (базових моделей речень), а також виявлення морфолого-синтаксичних реалізацій, яке репрезентує побудова мінімальних структурних схем речень; 5) виявлення співвідношення модельної структури із предикатним значенням.

Співвідношення семантики предиката з його потенційним і реальним оточенням у межах синтаксичної структури є ключовим у виявленні дистрибутивних характеристик мовної одиниці, яка виражає

значення стану, адже інтенція на семантичному рівні зумовлює, визначає валентність вербальної одиниці на синтактичному.

Оскільки домінантною синтаксичною функцією одиниць із семантикою стану є предикативна, то закономірно, що вони формують семантичну структуру речення, впливають на характер його внутрішньої синтаксичної організації, тобто відображають логіко-предметні співвідношення між учасниками позамовної ситуації. Ця властивість предиката залежить саме від категорійної семантики аналізованих одиниць.

Під час аналізу дистрибуцій синтаксичних зв'язків для розкриття й унаочнення сполучуваності в мінімальних структурних типах речень доцільно послуговуватися морфологічними відмінками, або так званими формальними, «поверхневими», які функціонують паралельно із семантичними, «глибинними». Морфологічні й семантичні відмінки перебувають у системних співвідношеннях. Відмінки в семантичному розумінні можна так чи інакше позначити будь-якою мовою, і якщо їх розглядати безвідносно до способу вираження, то вони виступають як елементи деякої універсальної системи одиниць змісту; відмінки ж у формальному розумінні не мають універсального характеру, а завжди становлять елемент граматичного ладу конкретної мови.

Семантичні відмінки окреслює саме валентність предиката, за якої морфологічні відмінки набувають відповідної семантичної функції («пацієнса», «об'єкта», «локатива» тощо) лише у спеціалізованих синтаксичних конструкціях, мінімальних структурних типах речень, базуючись на них.

Під час опису облігаторних і факультативних зв'язків предикатів за допомогою морфологічних відмінків виявляється дистрибутивна специфіка українських прислівникових і дієслівних предикатів стану. У процесі аналізу семантичних відмінків (семантичних відношень) фактично відбувається опис універсальних ознак цих одиниць.

Базову семантико-синтаксичну сполучуваність предикатів стану в монографії було покладено в основу їхнього поділу на окремі типові групи, що виявляють специфічні дистрибутивні ознаки. Для розкриття поняття про базову сполучуваність за основу було взято усвідомлення універсальної онтологічної сутності предикатних найменувань, що полягає в семантичному зв'язку й спрямованості змістових відношень предикативних ознак до сфери суб'єкта і / або об'єкта. Відповідно до цього, прислівникові й дієслівні предикати, що мають значення стану,

було розподілено на безсуб'єктні, суб'єктні й суб'єктно-об'єктні.

Безсуб'єктними є предикати, що не виявляють базової дистрибуції, в основі якої лежить лівобічна (суб'єктна) інтенція; у суб'єктних предикатів реалізація семантики залежить від актуалізації суб'єктної синтаксеми; суб'єктно-об'єктні предикати виявляють двобічну інтенцію – ліво- і правобічну, що виражена в сполучуваності предиката стану і з суб'єктною, і з об'єктною синтаксемами.

Семантика безсуб'єктних речень реалізує значення стану навколишнього середовища (природи, довкілля), деякі прислівникові предикати також репрезентують темпоральний та оптичний стан.

Різновидом основної моделі, яку формують безсуб'єктні прислівникові предикати, є модель що передбачає ускладнення модельної структури адвербіальним локативним компонентом, що є переважно обов'язковим (облігаторним).

Структурним різновидом моделі безсуб'єктних речень стану, який формують дієслівні предикати, є модель, ускладнена інструментальним актантом, загальною семантикою якої є безсуб'єктний зовнішній стан довкілля, визначений за нюховими характеристиками. Локативний поширювач у таких реченнях виконує особливу роль: спосіб його формального вираження відрізняє безсуб'єктні речення зовнішнього стану від суб'єктних речень внутрішнього стану.

Речення з безсуб'єктними прислівниковими й дієслівними предикатами стану передбачають факультативне поширення локальними, темпоральними, квалітативними й іншими адвербіальними компонентами, які уточнюють місце, час, характер та інтенсивність вияву безсуб'єктного стану навколишнього середовища (природи, довкілля).

Суб'єктні речення із семантикою стану в українській мові формують прислівникові та дієслівні предикати на позначення внутрішнього (фізичного, психоемоційного, інтелектуального) стану особи (живої істоти).

Речення такої семантики є двокомпонентними, бо предикат стану визначає відкриту позицію для суб'єкта-пацієнта, що безпосередньо експлікує уявлення про стан, реалізація якого повністю визначена зовнішніми чинниками й не залежить від активності, цілеспрямованості й волі носія.

Суб'єкт у конструкціях із прислівниковими й дієслівними предикатами може бути нерозчленованим (форма давального відмінка) й розчленованим (прийменниково-відмінкова форма).

Основна модель речень із прислівниковими суб'єктними предикатами має два різновиди. Перший передбачає поєднання прислівникового предиката з інфінітивом. У другому представлено адвербіальний компонент зі значенням місця актуалізації стану суб'єкта. Адвербіальний поширювач у реченнях із предикатами внутрішнього стану має подвійну семантику – локативну й каузальну, оскільки місце перебування суб'єкта визначає характер стану, проте з огляду на те, що його вилучення зі структури речення порушує семантико-синтаксичну цілісність і позначається на змістовій завершеності, його варто розглядати як облігаторний компонент.

Реалізація модельної семантики речень із дієслівними предикатами залежить від форми вираження суб'єктної синтаксеми. Основною формою позначення суб'єкта є називний відмінок, спеціалізований на вираженні стану, названого дієсловом. Поряд із цим у реченнях основної моделі актуалізовані форми давального й знахідного відмінків, що засвідчують участь у них «непрямого суб'єкта».

Для речень із дієслівними предикатами стану властиві структурні варіанти з розчленованим суб'єктом. Структурні різновиди засвідчують локалізацію стану, названого дієсловом, у тій чи тій частині тіла або органі суб'єкта, який виступає в ролі узагальнювального показника.

Основній моделі речень із дієслівними предикатами стану властивий різновид, що містить вказівку на каузатора стану (неістоту). Такий різновид формують речення з предикатами на позначення внутрішнього емоційного та зовнішнього оптичного стану суб'єкта.

Речення із суб'єктними прислівниковими предикатами стану передбачають передусім факультативне поширення темпоральним адвербіальним компонентом. Для речень із суб'єктними дієслівними предикатами стану характерним є факультативне поширення локативним і темпоральним компонентами, також для більшості семантичних груп предикатів властиве розширення структурної схеми речення компонентом на позначення інтенсивності вияву стану.

Суб'єктно-об'єктні речення зі значенням стану в українській мові формують предикати, семантика яких імплікує вказівку на стан суб'єкта, визначений, каузований наявністю чи відсутністю когось / чогось. Релевантним об'єктним компонентом у реченнях із предикатами стану також є зміст, «тема», які визначають інтелектуальний стан суб'єкта-особи. Якщо такий «зміст» розглядати як причину, каузатор, що зумовлює виникнення того чи того стану

людини, актуалізованого внаслідок певних інтелектуальних процесів, можна стверджувати, що суб'єктно-об'єктні предикати стану в українській мові формують речення із загальною семантикою стану суб'єкта, зумовленого наявністю / відсутністю певного каузатора.

Речення з експлікованими суб'єктними й об'єктними компонентами в українській мові здатні формувати прислівникові й дієслівні предикати внутрішнього психоемоційного, інтелектуального стану.

Різновидом основної моделі, яку формують суб'єктно-об'єктні прислівникові предикати, є модель, що передбачає вираження об'єктної синтаксеми адвербіальним компонентом, який позначає особу – активну свідому істоту, дії, діяльність якої зумовлюють виникнення певного емоційного стану суб'єкта.

Основна модель із дієслівними предикатами має два різновиди, де перший базований на вираженні об'єкта інструментальною синтаксемою, а семантика предиката представлена станом суб'єкта, визначеним за нюховими характеристиками або оптичним станом. На відміну від суб'єктних предикатів стану, які сполучаються з прийменниковою формою родового відмінка, аналізовані речення формують дієслова, які відкривають суб'єктну позицію, виражену формою називного відмінка. У другому різновиді основної моделі із суб'єктно-об'єктними дієслівними предикатами стану об'єктна синтаксема виражена адвербіальним компонентом – прийменниковою формою родового відмінка, а суб'єктна синтаксема – формою називного відмінка.

Речення із суб'єктно-об'єктними прислівниковими предикатами стану передбачають факультативне поширення каузальними й інтенсивними адвербіальними компонентами, які вказують на причину і / або інтенсивність вияву емоційного чи інтелектуального внутрішнього стану суб'єкта. Можливими поширювачами основних моделей також є темпоральний і локальний, проте в аналізованих реченнях вони застосовні значно рідше. У реченнях із дієслівними предикатами стану неактуальним є вживання квалітативних і каузальних поширювачів. Високою частотністю натомість вирізняються адвербіальні локативні й темпоральні поширювачі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов Б. А. Синтаксические потенции глагола в сопоставлении с потенциями двух частей речи / Б. А. Абрамов // Филологические науки. – 1966. – № 3. – С. 34–44.
2. Авилова Н. С. Вид глагола и семантика глагольного слова : [монография] / Наталья Сергеевна Авилова. – М. : Наука, 1976. – 328 с.
3. Адмони В. Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка / Владимир Григорьевич Адмони. – М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1958. – 392 с.
4. Адмони В. Г. Завершенность конструкции как явление синтаксической формы / В. Г. Адмони // Вопросы языкознания. – 1958. – № 1. – С. 111–116.
5. Адмони В. Г. Теоретическая грамматика немецкого языка : строй современного немецкого языка / В. Г. Адмони. – [4 изд.]. – М. : Просвещение, 1986. – 331 с.
6. Алисова Т. Б. К вопросу о так называемых стативных предикатах / Т. Б. Алисова // Всесоюзная научная конференция по теоретическим вопросам языкознания : тезисы докладов и сообщений пленарных заседаний. – М. : Ин-т языкознания, 1974. – С. 11–20.
7. Алисова Т. Б. Опыт семантико-грамматической классификации простых предложений / Т. Б. Алисова // Вопросы языкознания. – 1970. – № 2. – С. 91–98.
8. Алисова Т. Б. Очерки синтаксиса современного итальянского языка : семантическая и грамматическая структура простого предложения / Тамара Борисовна Алисова. – [2 изд.]. – М. : УРСС, 2009. – 288 с.
9. Андерш Й. Ф. Семантична структура безприйменникового давального відмінка в чеській і німецькій мовах / Й. Ф. Андерш / Інститут мовознавства імені О. О. Потебні АН УРСР. – К. : Наук. думка, 1975. – 134 с. з схем. – Бібліогр. : С. 127–133.
10. Андерш Й. Ф. Семантична характеристика давального відмінка в сучасній українській мові / Й. Ф. Андерш // Українська мова і література в школі. – 1974. – № 10. – С. 34–40.
11. Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською / Інститут мовознавства імені О. О. Потебні АН УРСР. – К. : Наук. думка, 1987. – 191 с.
12. Апресян Ю. Д. Дистрибутивный анализ значений и

структурные семантические поля / Ю. Д. Апресян // Лексикографический сборник. – М., 1962. – № 5. – С. 3–12.

13. Апресян Ю. Д. Избранные труды : лексическая семантика (синонимические средства языка) / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Языки русской культуры, 1995. – 472 с.

14. Апресян Ю. Д. О понятиях и методах структурной лексикологии / Ю. Д. Апресян // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Изд. АН СССР, 1962. – С. 141–161.

15. Апресян Ю. Д. О сильном и слабом управлении / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1964. – № 3. – С. 32–49.

16. Апресян Ю. Д. Опыт описания значений глаголов по их синтаксическим признакам (типам управления) / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1965. – № 5. – С. 51–66.

17. Апресян Ю. Д. Дистрибутивный анализ / Ю. Д. Апресян // Лингвистический энциклопедический словарь / Под. ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 682 с.

18. Арват Н. М. Про лексичне наповнення структурних схем простого речення / Н. М. Арват // Мовознавство. – 1973. – № 4. – С. 42–49.

19. Арват Н. Н. Семантическая структура простого предложения в современном русском языке / Н. Н. Арват. – К. : Вища школа, 1984. – 159 с.

20. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : [учеб. пособие] / Ирина Владимировна Арнольд. – М. : Высшая школа, 1991. – 140 с.

21. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл : логико-семантические проблемы : [монография] / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.

22. Ахманова О. С. Сочетаемость / О. С. Ахманова // Словарь лингвистических терминов. – [4 изд., стереотип.]. – М. : КомКнига, 2007. – С. 407.

23. Бабайцева В. В. Односоставные предложения в современном русском языке : [монография] / Вера Васильевна Бабайцева. – М. : Просвещение, 1968. – 160 с.

24. Баган М. П. Семантико-синтаксичні параметри безособового вживання особових дієслів у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. П. Баган. – К., 2000. – 18 с.

25. Бархударов Л. С. О так называемой «категории состояния» / Л. С. Бархударов // Иностранные языки в школе. –

№ 5. – 1958. – С. 112–118.

26. Бевзенко С. П. До питання про «категорію стану» як окрему частину мови в українській мові / С. П. Бевзенко // Наукові записки Ужгородського університету. – Т. XXXVII. Філологія. – 1959. – С. 183–187.

27. Безпояско О. К. Граматика української мови : морфологія : [підручник] / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.

28. Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения : [монография] / В. В. Богданов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. – 204 с.

29. Богуславский И. М. Сфера действия лексических единиц : [монография] / Игорь Михайлович Богуславский. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.

30. Бодуэн де Куртене И. А. Избранные труды по общему языкознанию : в 2 т. / Иван Александрович Бодуэн де Куртене. – Т. 2. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1963. – 392 с.

31. Болюх О. В. Семантико-синтаксична структура безособового речення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Болюх. – К., 1992. – 16 с.

32. Брицын В. М. Синтаксис и семантика инфинитива в современном русском языке : [монография] / Виктор Михайлович Брицын. – К. : Наукова думка, 1990. – 318 с.

33. Булыгина Т. В. Дистрибуция / Т. В. Булыгина // БСЭ : в 30 т. – М. : Советская энциклопедия, 1969–1978. – Т. 8. : Дебитор – Евкалипт. – М. : Советская энциклопедия, 1972. – С. 432.

34. Булыгина Т. В. К построению типологии предикатов в русском языке / Т. В. Булыгина // Семантические типы предикатов : [монография] / [отв. ред. О. Н. Селиверстова]. – М. : Наука, 1982. – С. 7–85.

35. Валькова А. И. Предикативные наречия в современном русском литературном языке : автореф. дис. на соиск. наук. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / А. И. Валькова. – Саратов, 1961. – 21 с.

36. Ван дер Хейде К. Из введения к работе «Глагольный вид в латинском языке. Проблемы и выводы» / К. Ван дер Хейде // Вопросы глагольного вида. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – С. 62.

37. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика :

[учеб. пособие] / Леонид Михайлович Васильев. – М. : Высшая школа, 1990. – 176 с.

38. Виноградов В. В. Русский язык : грамматическое учение о слове: [учеб. пособие] / Виктор Владимирович Виноградов. – [4 изд.]. – М. : Русский язык, 2001. – 720 с.

39. Вихованець І. Р. Граматика української мови : синтаксис : [підручник] / Іван Романович Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.

40. Вихованець І. Р. Дві версії про місцевий відмінок / І. Р. Вихованець // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 25–30.

41. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / Іван Романович Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 222 с.

42. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови : [монографія] / Іван Романович Вихованець. – К. : Наукова думка, 1986. – 286 с.

43. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1983. – 219 с.

44. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : академічна граматики української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Пульсари, 2004. – 398 с.

45. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : [монографія] / Іван Романович Вихованець. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.

46. Вінтонів М. О. Типологія форм присудка в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. О. Вінтонів. – Дніпропетровськ, 1997. – 23 с.

47. Влавацкая М. В. Комбинаторная лексикография (к постановке проблемы) / М. В. Влавацкая // Известия Международной академии наук высшей школы. – 2006. – № 1 (35). – С. 167–176.

48. Влавацкая М. В. Комбинаторная лингвистика в структуре науки о языке / М. В. Влавацкая // Вестник ЛГУ им. А. С. Пушкина : Серия «Филология». – 2010. – Т. 1. – № 3. – С. 86–94.

49. Влавацкая М. В. Понятие дистрибуции в отечественной и зарубежной лингвистике / М. В. Влавацкая // Филологические науки : вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2011. – № 1.

– С. 39–42.

50. Вопросы глагольного вида : [сборник статей]. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – 286 с.

51. Всеволодова М. В. Некоторые закономерности сочетаемости слов и словоформ в предложении / М. В. Всеволодова // Сочетаемость слов и вопросы обучения русскому языку иностранцев. – М. : Русский язык, 1984. – С. 15–26.

52. Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка : [учебник] / Майя Владимировна Всеволодова. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 502 с.

53. Гайсина Р. М. Значение и синтагматика глаголов : на материале глаголов отношения / Рейда Миргалеевна Гайсина. – Уфа : Изд-во Башкирского ун-та, 1980. – 79 с.

54. Гайсина Р. М. К семантической типологии глаголов русского языка / Р. М. Гайсина // Семантические классы русских глаголов. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1982. – С. 15–21.

55. Гайсина Р. М. Лексико-семантическое поле глаголов отношения в современном русском языке / Рейда Миргалеевна Гайсина. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1981. – 195 с.

56. Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1972. – С. 367–395.

57. Гак В. Г. Сочетаемость / В. Г. Гак // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 483.

58. Галаган О. М. Семантико-синтаксична структура речень з тривалентними предикатами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Галаган. – Кіровоград, 2004. – 20 с.

59. Галкина-Федорук Е. М. Безличные предложения в современном русском языке / Евдокия Михайловна Галкина-Федорук. – М. : Изд-во Моск. университета, 1958. – 332 с.

60. Глисон Г. Введение в дескриптивную лингвистику / Генри Глисон ; [пер. с англ.]. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1959. – 339 с.

61. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць : [монографія] / Катерина Григорівна Городенська. – К. : Наукова думка, 1991. – 192 с.

62. Городецька В. А. Структура односкладного речення української мови (у порівнянні з російською) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. А. Городецька. – К., 1997. – 17 с.

63. Горпинич В. О. Морфологія української мови : [підручник] / Володимир Олександрович Горпинич. – К. : Академія, 2004. – 336 с.

64. Горяний В. Д. Предикативи в українській мові / В. Д. Горяний // Українська мова і література в школі. – 1982. – № 3. – С. 40–42.

65. Гошилик В. Б. Семантико-синтаксична структура речень із предикатними стійкими дієслівно-іменними сполуками в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. Б. Гошилик. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.

66. Грубор Д. Из книги «Видовые значения» / Д. Грубор // Вопросы глагольного вида. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – С. 68–76.

67. Грищенко Л. Семантика статичного локативного предиката двоскладного речення дієслівної будови в українській мові / Л. Грищенко, Н. Іваницька // Актуальні проблеми синтаксису : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 85-річчю проф. І. І. Слинька / [ред. Н. В. Гуйванюк]. – Чернівці, 1997. – С. 56–57.

68. Грищенко А. П. Форма в синтаксисі / А. П. Грищенко // 36. наук. праць Полтавського держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. Серія філологічна. – Полтава : Полтавський держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка, 2001. – Вип. 4 (18). – С. 3–16.

69. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : [монографія] / Ніна Василівна Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.

70. Гумовская В. В. Семантико-синтаксическая структура предложений с глаголами мысли в современном украинском языке : автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. фил. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. В. Гумовская. – К., 1988. – 22 с.

71. Диланян Э. З. Модели предложений со значением состояния субъекта / Э. З. Диланян // Русский язык : вопросы теории и методики. – Ереван : Изд-во ЕГУ, 1976. – С. 48–63.

72. Дорофеева Т. М. Синтаксическая сочетаемость русского

глагола : [монографія] / Татьяна Михайловна Дорофеева. – М. : Русский язык, 1986. – 104 с.

73. Дрогомирецький П. П. Зіставно-типологічний аналіз простих речень з дієслівними предикатами стану (на матеріалі української, німецької та англійської мов) / П. П. Дрогомирецький // Мовознавство. – 1990. – № 5. – С. 62–65.

74. Есперсен О. Философия грамматики / Отто Есперсен. – М. : Иностранная литература, 1958. – 404 с.

75. Єрмоленко С. Я. Бездієслівні речення в системі простих речень / С. Я. Єрмоленко // Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки). – К. : Наук. думка, 1975. – С. 131–170.

76. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К. : Радянська школа, 1965. – Ч. 1. – 422 с.

77. Загнітко А. П. Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці : [навчальний посібник] / Анатолій Панасович Загнітко. – К. : НМК ВО, 1990. – 132 с.

78. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису / Анатолій Панасович Загнітко ; [відп. ред. І. Р. Вихованець]. – Ч. 2. – Горлівка : ГДППМ, 2004. – 254 с.

79. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови : морфологія : [монографія] / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1996. – 437 с.

80. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : [монографія] / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 378 с.

81. Зализняк А. А. Исследования по семантике предикатов внутреннего состояния / Анна Андреевна Зализняк. – München : Verlag Otto Sagner, 1992. – 201 с.

82. Звегинцев В. А. Предисловие к книге А. Мартине «Основы общей лингвистики» / В. А. Звегинцев // Новое в лингвистике. – Вып. 3. – М. : Прогресс, 1965. – 328 с.

83. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Галина Александровна Золотова. – М. : Наука, 1973. – 351 с.

84. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова М. Ю. ; за ред. Г. А. Золотовой. – М. : Ин-т рус. языка им. В. В. Виноградова, Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 2004. – 542 с.

85. Ионицэ М. П. Проблемы логико-синтаксической

организации предложения / М. П. Ионицэ, М. Д. Потапова ; [ред. В. И. Банару]. – Кишинев : Бельц. гос. пед. ин-т им. А. Руссо, 1982. – 136 с.

86. Исаченко А. В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким : морфология / А. В. Исаченко. – Ч. 1. – Братислава : Изд-во Словацкой академии наук, 1954. – 387 с.

87. Истрина Е. С. Субъект и подлежащее как синтаксические термины / Е. С. Истрина // Ученые записки Казахского гос. ун-та им. С. М. Кирова. – Т. 11 : Русский язык, казахский язык, история. – 1946. – С. 25–37.

88. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов : парадигматика і синтагматика / Наталя Борисівна Іваницька. – Вінниця : СПД Главацька, 2011. – 636 с.

89. Іваницька Н. Б. Функціонально-семантична класифікація абсолютних дієслів в українській та англійській мовах / Наталя Борисівна Іваницька. – К. : КНТЕУ, 2004. – 193 с.

90. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові : [монографія] / Ніна Лаврентіївна Іваницька. – К. : Вища школа, 1986. – 167 с.

91. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Наталія Вікторівна Кавера. – К., 2007. – 206 с.

92. Камалова А. А. Лексика со значением состояния в современном русском языке) : автореф. дисс. на стиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / А. А. Камалова – Днепропетровск, 1984. – 24 с.

93. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української мови : [навчальний посібник] / Марія Устимівна Каранська. – К. : Либідь, 1995. – 312 с.

94. Карельская И. М. Термины «сочетаемость», «валентность», «дистрибуция», «синтагматика» в научной и учебной литературе / И. М. Карельская // Термины в научной и учебной литературе. – Горький : Изд-во Горьковского государственного университета, 1988. – С. 40–47.

95. Карпенко Ю. О. Ще раз про критерії виділення частин мови / Ю. О. Карпенко // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 76–80.

96. Кацнельсон С. Д. О грамматической категории / С. Д. Кацнельсон // Вестник Ленинградского университета. – 1948. – № 2. – С. 114–134.

97. Кацнельсон С. Д. О категории субъекта предложения /

С. Д. Кацнельсон // Универсалии и типологические исследования / [отв. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Наука, 1974. – С. 104–124.

98. Кацнельсон С. Д. К понятию типов валентности / С. Д. Кацнельсон // Вопросы языкознания. – 1987. – № 3. – С. 20–31.

99. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление / Соломон Давидович Кацнельсон. – [изд. 2]. – М. : Эдиториал УРССб, 2009. – 218 с.

100. Кибардина С. М. Категории субъекта и объекта и теория валентности (на материале немецкого языка) / С. М. Кибардина // Категории субъекта и объекта в языках различных типов. – Л. : Наука, 1982. – С. 23–45.

101. Кильдибекова Т. А. Глаголы действия в современном русском языке : опыт функционально-семантического анализа : [монография] / Танзиля Асхатовна Кильдибекова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1985. – 160 с.

102. Клименко О. В. Типи неозначеного суб'єкта в англійській та українській мовах : [монографія] / Ольга Вікторівна Клименко. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – 180 с.

103. Ключникова З. Е. Лексико-грамматическая характеристика глаголов состояния в русском языке. (С некоторыми типологическими сопоставлениями) : автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / З. Е. Ключникова. – Алма-Ата, 1973. – 27 с.

104. Кодухов В. И. Общее языкознание : [учебник] / Виталий Иванович Кодухов. – [5 изд.]. – М. : ЛИБРОКОМ, 2012. – 304 с.

105. Колшанский Г. В. Логика и структура языка / Геннадий Владимирович Колшанский. – М. : Наука, 1965. – 240 с.

106. Костинский Ю. М. Подлежащее – в родительном падеже? / Ю. М. Костинский // Русская речь. – 1969. – № 6. – С. 50–56.

107. Котелова Н. З. Значение слова и его сочетаемость (к формализации в языкознании) / Н. З. Котелова. – Л. : Наука, 1975. – 164 с.

108. Котляренко С. В. Семантико-синтаксична структура речень з релятивними дієсловами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Котляренко. – К., 2006. – 22 с.

109. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении : [монография] / Елена Самуиловна Кубрякова. – М. : Наука, 1978. – 115 с.

110. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая : к теории частей речи / Е. Курилович // Курилович Е. Очерки по лингвистике : [сб. статей]. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – С. 57–70.

111. Курс сучасної української літературної мови / ред. Л. А. Булаховський. – К. : Радянська школа, 1951. – Т. 1. – 519 с.

112. Курс сучасної української літературної мови / ред. Л. А. Булаховський. – К. : Радянська школа, 1951. – Т. 2. – 408 с.

113. Кутня Г. В. Структурно-семантична і функціональна характеристика предикатів процесу в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. В. Кутня. – Львів, 2004. – 18 с.

114. Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови : морфологія / І. К. Кучеренко. – Ч. II. – К. : Вид-во Київського університету, 1964. – 159 с.

115. Лассан Э. Р. Семантические функции наречий в структуре предложения : автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Э. Р. Лассан. – Минск, 1980. – 23 с.

116. Ледней О. Ф. Об'єктні синтаксеми в структурі простого речення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Ф. Ледней / Одеський національний ун-т імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2003. – 19 с.

117. Лекант П. А. Типы и формы сказуемого в современном русском языке : [учебное пособие] / П. А. Лекант. – М. : Высшая школа, 1976. – 143 с.

118. Леута А. И. Семантико-синтаксическая структура предложений с глагольными предикатами состояний в современном украинском литературном языке : автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Украинский язык» / А. И. Леута. – К., 1988. – 21 с.

119. Леута О. І. Синтаксичні структури з дієсловами стану / О. І. Леута // Українська мова і література в школі. – 1988. – № 10. – С. 54–60.

120. Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові : [монографія] / Олександр Іванович Леута. – К. : Такі справи, 2008. – 208 с.

121. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории / Т. П. Ломтев. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1972. – 198 с.

122. Лонська Л. І. Структурно-семантичні особливості буттєвих речень в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. І. Лонська. – К., 2001. – 19 с.

123. Масицька Т. Є. Граматична структура дієслівної валентності : [монографія] / Тетяна Євгенівна Масицька. – Луцьк : Волинський держ. ун-т імені Лесі Українки, 1998. – 206 с.

124. Мединська Н. М. Засоби вираження семантики дистрибутивності в дієсловах на позначення стану / Н. М. Мединська // Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. праць]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – С. 71–75.

125. Межов О. Г. Прийменниково-відмінкові засоби вираження суб'єктної та об'єктної синтаксеми / О. Г. Межов // Граматика слова і граматика мови : [зб. наук. праць] / [ред. А. П. Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – С. 152–174.

126. Межов О. Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Олександр Григорович Межов. – Луцьк, 1998. – 208 с.

127. Мещанинов И. И. Структура предложения : [монографія] / Иван Иванович Мещанинов. – М. ; Л. : Изд-во Академии наук СССР, 1963. – 104 с.

128. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи / Иван Иванович Мещанинов. – М. ; Л. : Изд-во Академии наук СССР, 1945. – 322 с.

129. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / Микола Васильович Мірченко. – Луцьк : Вежа, 2001. – 340 с.

130. Мразек Р. Синтаксис русского творительного (структурно-сравнительное исследование) / Р. Мразек. – Praha : Academia, 1964. – 285 с.

131. Мразек Р. Синтаксическая дистрибуция глаголов и их классы / Р. Мразек // Вопросы языкознания. – 1964. – №3. – С. 50–62.

132. Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса : От семантических структур к языковым средствам : [монографія] / Арто Мустайоки. – М. : Языки славянской культуры, 2006. – 512 с.

133. Мыльникова С. Е. О глаголах чувств в современном русском языке / С. Е. Мыльникова // Лексико-грамматические проблемы русского глагола : [сб. статей]. – Новосибирск: Зап.-

Сиб. кн. изд., 1969. – С. 60–79.

134. Никитина О. А. Синтаксис дательного падежа в современном русском языке / О. А. Никитина // Вопросы теории русского языка : уч. зап. Рязанского педагогического ин-та. – Рязань, 1969. – Т. 51. – Вып. 2. – С. 211–218.

135. Николаева Н. С. Семантико-стилистическая характеристика отадективных наречий на *-о*; *-е* в современном русском языке : автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / Н. С. Николаева. – К., 1988. – 20 с.

136. Николаєва Н. Г. Семантико-синтаксична організація речень з дієслівними предикатами мовлення : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Наталія Геннадіївна Ніколаєва. – К., 2003. – 236 с.

137. Ніколашина Т. І. Семантична типологія прислівників у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. І. Ніколашина. – Дніпропетровськ, 1997. – 18 с.

138. Новоженова З. Л. Русское глагольное предложение: структура и семантика : автореф. дисс. на соиск. науч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / З. Л. Новоженова. – Саратов, 1988. – 51 с.

139. Ожоган В. М. Функціонування прономінативних синтаксем у реченнєвій структурі (субстанціальні базові синтаксеми) / В. М. Ожоган // Проблемні питання синтаксису : [зб. статей] / [ред. Н. В. Гуйванок та ін.]. – Чернівці, 1997. – С. 83–91.

140. Оравец Я. К вопросу о глагольной интенции и глагольном управлении / Я. Оравец // Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимоотношение. – М. : Наука, 1969. – С. 176–187.

141. Падучева Е. В. Глаголы действия : толкование и сочетаемость / Е. В. Падучева // Логический анализ языка : Модели действия. – М. : Наука, 1992. – С. 69–77.

142. Панфилов В. З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания : [монография] / Владимир Зиновьевич Панфилов. – М. : Наука, 1982. – 358 с.

143. Панфилов В. З. Типология грамматической категории числа и некоторые вопросы ее исторического развития / В. З. Панфилов // Вопросы языкознания. – 1976. – № 4. – С. 8–38.

144. Панфилов В. З. Философские проблемы языкознания :

гносеологические аспекты / В. З. Панфилов. – М. : Наука, 1977. – 287 с.

145. Парасюк Т. В. Функціонально-ономасіологічний аналіз дієслів на позначення емоційних станів у сучасній українській літературній мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Тетяна Василівна Парасюк. – Л., 2004. – 232 с.

146. Пац Л. І. Синтагматика адресатних дієслів сучасної української мови / Л. І. Пац // Синтагматика і прагматика граматичних структур : [зб. наук. праць]. – Донецьк, 1998. – С. 32–46.

147. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении : [учебное пособие] / Александр Матвеевич Пешковский ; [вступ. ст. Е. В. Клобуков]. – [8-е изд.]. – М. : URSS, 2001. – 516 с.

148. Плющ М. Я. Ад'єктивні словосполучення з залежною словоформою орудного відмінка / М. Я. Плющ // Українське мовознавство. – 1981. – № 9. – С. 76–81.

149. Плющ М. Я. Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення : [навчальний посібник] / Марія Яківна Плющ. – К. : Вид-во Київ. пед. ін-ту імені О. М. Горького, 1978. – 108 с.

150. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення : [монографія] / Марія Яківна Плющ. – К. : Вища школа, 1986. – 176 с.

151. Поспелов Н. С. В защиту категории состояния / Н. С. Поспелов // Вопросы языкознания. – 1955. – № 2. – С. 55–65.

152. Проблемы грамматического моделирования : [сборник статей] / отв. ред. А. А. Зализняк. – М. : Наука, 1973. – 262 с.

153. Рискаль Н. М. Системні відношення слів категорії стану в сучасній російській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Н. М. Рискаль. – К., 1993. – 20 с.

154. Романюк Т. М. Парадигматика простого речення в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. М. Романюк. – К., 1999. – 19 с.

155. Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ / Віталій Макарович Русанівський. – К. : Радянська школа, 1977. – 111 с.

156. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / Віталій Макарович Русанівський. – К. : Наукова думка, 1971. – 315 с.

157. Русская грамматика : в 2 т. – М. : Наука, 1980. – Т. 1. : Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. – 783 с.
158. Русская грамматика : в 2 т. – М. : Наука, 1980. – Т. 2. : Синтаксис. – 790 с.
159. Савичуте Г. С. Предикаты цели и предикаты каузации / Г. С. Савичуте // Известия АН СССР : Серия «ЛиЯ». – 1980 – Т. 39. – № 6. – С. 539–548.
160. Семантические типы предикатов : [монография] / [отв. ред. О. Н. Селиверстова]. – М. : Наука, 1982. – 365 с.
161. Семенюк О. А. Семантична структура речень із предикативами емоційного стану в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Семенюк. – Івано-Франківськ, 2005. – 20 с.
162. Серпутько Г. П. Семантичні й функціональні параметри дієслів ставлення до об'єкта та суб'єкта : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. П. Серпутько. – К., 2006. – 20 с.
163. Симанов А. Л. Понятие «состояние» как философская категория : [монография] / Александр Леонидович Симанов. – Новосибирск : Наука, Сиб. отд-ние, 1982. – 128 с.
164. Слин'юк І. І. Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання : [навчальний посібник] / І. І. Слин'юк, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
165. Словник української мови : в 11 т. / [гол. ред. кол. І. К. Білодід]. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 1–11.
166. Смирнова Т. Н. Семантическая структура предложений с предикатами состояния : автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / Т. Н. Смирнова. – Харьков, 1986. – 25 с.
167. Современный русский язык : [учебник] / ред. В. А. Белошапкова. – М. : Высшая школа, 1989. – 800 с.
168. Степаненко М. І. Просторові поширювачі у структурі простого речення : [монографія] / Микола Іванович Степаненко. – Полтава : АСМІ, 2004. – 464 с.
169. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка : семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Юрий Сергеевич Степанов. – [стереотип.изд.]. – М. : УРСС, 2012.

– 336 с.

170. Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения (Семиологическая грамматика) / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.

171. Степанов Ю. С. Язык и метод : к современной философии языка / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 784 с.

172. Степанова М. Д. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке / М. Д. Степанова, Г. Хельбиг. – М. : Высшая школа, 1978. – 260 с.

173. Сучасна українська літературна мова / заг. ред. І. К. Білодіда. – Кн. 2. : Морфологія. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.

174. Сучасна українська літературна мова : [підручник] / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; [ред. А. П. Грищенко]. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с.

175. Сучасна українська літературна мова : [підручник] / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; [ред. М. Я. Плющ]. – К. : Вища школа, 1994. – 414 с.

176. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Люсьен Теньер ; пер. с фр. М. М. Богуславский ; [вступ. ст. В. Г. Гак]. – М. : Прогресс, 1988. – 654 с.

177. Тимченко Є. К. Вокатив і інструменталь в українській мові / Євген Костянтинович Тимченко. – К. : З друкарні УАН, 1926. – 118 с.

178. Тимченко Є. К. Акузатив в українській мові : (з української складні) / Євген Костянтинович Тимченко. – К. : Вид-во Укр. АН, 1928. – 101 с.

179. Тимченко Є. К. Номінатив і датив в українській мові / Євген Костянтинович Тимченко. – К.: Вид-во Укр. АН, 1925. – 64 с.

180. Типология конструкций с предикатными актантами / отв. ред. В. С. Храковский. – Л. : Наука, 1985. – 232 с.

181. Тихонов А. Н. Категория состояния в современном русском языке / А. Н. Тихонов. – Самарканд : Изд-во Самаркандского ун-та, 1960. – 42 с.

182. Топоров В. Н. Локатив в славянских языках / Владимир Николаевич Топоров. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 379 с.

183. Травничек Фр. Заметки о «категории состояния» / Фр. Травничек // Вопросы языкознания. – 1956. – № 3. – С. 46–53.

184. Трофимов В. А. Современный русский литературный язык : морфология : [учебник] / В. А. Трофимов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1957. – 280 с.

185. Українська мова : енциклопедія / [ред. кол. Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін.]. – К. : Укр. енциклопедія, 2000. – 752 с.

186. Уорс Д. С. Трансформационный анализ конструкций с творительным падежом в русском языке / Д. С. Уорс // Новое в лингвистике. – М. : Иностранная литература, 1962. – Вып. 2. – С. 637–682.

187. Уфимцева А. А. Лексическое значение : Принцип семиологического описания лексики : [монография] / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – [2-е изд., стер.]. – М. : УРСС, 2002. – 240 с.

188. Филлмор Ч. Дело о падеже открывается вновь / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике : [сб. статей]. – М., 1981. – Вып. 10. – С. 496–530.

189. Філософський енциклопедичний словник / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди ; [гол. редкол. І. Шинкарук]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

190. Цейтлин С. Н. Синтаксические модели со значением психического состояния и их синонимика / С. Н. Цейтлин // Синтаксис и стилистика / [отв. ред. Г. А. Золотова]. – М. : Наука, 1976. – С. 161–181.

191. Чапля І. К. Прислівник в українській мові : [монографія] / Іван Кирилович Чапля. – Харків : Вид-во Харків. університету, 1960. – 123 с.

192. Чейф У. Значение и структура языка : [монография] / Уоллес Чейф ; [пер. с англ. ; послесл. С. Д. Кацнельсон]. – [2-е изд.]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 426 с.

193. Шапиро А. Б. Есть ли в русском языке категория состояния как часть речи? / А. Б. Шапиро // Вопросы языкознания. – 1955. – № 2. – С. 42–54.

194. Шахматов А. А. Из трудов по современному русскому языку (Учение о частях речи) / Алексей Александрович Шахматов. – М. : Учпедгиз, 1952. – 271 с.

195. Шведова Н. Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения / Н. Ю. Шведова // Славянское языкознание. – М. : Наука, 1973. – С. 458–483.

196. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підручник]

- / Каленик Федорович Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 406 с.
197. Щерба Л. В. О частях речи в русском языке / Л. В. Щерба // Избранные работы по русскому языку. – М. : Учпедгиз, 1957. – 188 с.
198. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Лев Владимирович Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
199. Щербачук Н. П. Семантико-синтаксична структура простого речення у діалогічному мовленні (на матеріалі художніх творів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. П. Щербачук. – К., 2006. – 19 с.
200. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм: «за» и «против». – М. : Наука, 1975. – С. 6–31.
201. Bloomfield L. Language. – N.Y., 1933.
202. Brinkmann H. Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung / H. Brankmann. – Dusseldorf, 1962. – 654 p.
203. Daněš F. Three-level Approach to Syntax / F. Daněš // Travaux Linguistiques de Prague. – 1964. – Vol. 1. – P. 215–240.
204. Felser C. The syntax of verbal complements: a study of perception verbs in English: Gottingen: Diss / Die Georg-August-Universität, 1995. – 289 p.
205. Fillmore Ch. J. The Case for Case / Charles J. Fillmore // Universals in Linguistic Theory. – New York : Holt, Rinehart, and Winston, 1968. – P. 1–88.
206. Harris Z. Methods in Structural Linguistics / Zellig S. Harris. – Chicago : University of Chicago Press, 1951. – 384 p.
207. Lehmann W. Proto-Indo-European Syntax / Winfred P. Lehmann. – London : Routledge, 1974. – 671 p.
208. Pike K. Taxemes and Immediate Constituents / K. Pike // Language. – 1943. – Vol. 19. – № 2.
209. Vendler Z. Linguistics in Philosophy / Z. Vendler. – Ithaca, N.Y. : Cornell University Press, 1967. – 203 p.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білик І. Меч Арєя : [роман] / Іван Білик ; [вст. ст. О. Апанович ; іл. Л. Кузнецова]. – К. : Веселка; Такі справи, 2003. – 360 с.
2. Винниченко В. Твори : в 2 т. / Володимир Винниченко ; [ред. С. Коба]. – К. : Дніпро, 2000. – (Бібліотека української класики «Дніпро»). – Т. 1. – 2000. – 580 с. ; Т. 2. – 2000. – 618 с.
3. Вишня Остап. Твори : в 2 т. / Остап Вишня ; [ред. Ф. Маківчук]. – К. : Держ. видавництво худ. літератури, 1956. – Т. 1. – 1956. – 464 с. ; Т. 2. – 1956. – 412 с.
4. Вовчок Марко. Твори : в 3 т. / Марко Вовчок ; [вст. ст. Н. Крутикова ; прим. О. Білявська]. – К. : Дніпро, 1975. – Т. 1 : Повісті та оповідання. – 1975. – 637 с.
5. Головка А. Твори : в 2 т. / Андрій Головка ; [гол. редкол. І. Дзеверін]. – К. : Наукова думка, 1986. – (Серія «Бібліотека української літератури»).
6. Гончар О. Твори : в 12 т. / Олесь Гончар ; [гол. ред., передм. М. Жулинський ; упоряд. В. Дончик]. – К. : Наукова думка, 2001. – (НАН України; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка). – Т. 4 : Людина і зброя ; Циклон ; Коментарі. – 2001. – 624 с. ; Т. 5 : Тронка ; Собор ; Коментарі. – 2001. – 576 с.
7. Гуцало Є. Ментальність орди : публіцистичний цикл / Євген Гуцало ; [ред., упоряд. Л. Вороніна]. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 205 с.
8. Гуцало Є. Твори : в 5 т. / Євген Гуцало ; [ред. М. Москаленко]. – К. : Дніпро, 1996. – (Бібліотека української класики «Дніпро»). – Т. 3 : Повісті ; роман. – 1996. – 461 с. ; Т. 4 : Романи. – 1996. – 686 с.
9. Довженко О. Зачарована Десна ; оповідання ; щоденник (1941–1956) / Олександр Довженко. – К. : Дніпро, 2001. – 512 с.
10. Драч І. Політика : статті, доповіді, виступи, інтерв'ю / Іван Драч ; [вст. ст. А. Зінченко]. – К., 1997. – 392 с.
11. Забужко О. Хроніки від Форгінбраса : вибрана есеїстика / Оксана Забужко. – [3-тє вид.]. – К. : Факт, 2006. – 352 с. – (Серія «Висока поліція»).
12. Загребельний П. Твори : в 6 т. / Павло Загребельний. – К. : Дніпро, 1979–1981. – Т. 1. – 1979. – 575 с. ; Т. 2. – 1979. – 574 с. ; Т. 3. – 1980. – 680 с. ; Т. 4. – 1980. – 581 с. ; Т. 5. – 1981. – 616 с. ; Т. 6. – 1981. – 560 с.

13. Закувала зозуленька : українська народна поетична творчість : антологія / [ред. В. Василяшко ; вступ.ст., упоряд. та прим. Н. Шумада] – К. : Веселка, 1998. – 510 с. – (Серія «Шкільна бібліотека»).

14. Іваничук Р. Мальви ; Орда : [романи] / Роман Іваничук. – Донецьк : Сталкер, 2005. – 448 с. – (Серія «Україна крізь віки»).

15. Калинова сопілка : українська народна прозова творчість / [ред. В. Василяшко ; упоряд. О. Бріцина]. – К. : Веселка, 1998. – 430 с.

16. Кащенко А. Над Кодацьким порогом : історичні повісті та оповідання / Адріан Кащенко. – К. : Дніпро, 2001. – 600 с. – (Серія «Бібліотека історичної прози»).

17. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко ; [ред. М. Москаленко]. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.

18. Коцюбинський М. Твори: в 3-х т. / Михайло Коцюбинський ; [вст. ст.: Н. Жук, М. Грицюта ; прим. В. Яременко]. – К. : Дніпро, 1979. – (Бібліотека української класики «Дніпро»). – Т. 1: Оповідання ; повісті (1891–1900). – 1979. – 318 с.

19. Маланюк Є. Повернення : поезії ; літературознавство ; публіцистика ; щоденники ; листи / Євген Маланюк ; [упоряд. Т. Салига]. – Львів : Світ, 2005. – 496 с. – (Серія «Ad Fontes – До джерел»).

20. Мирний Панас. Зібрання творів : у 7 т. / Панас Мирний ; [гол. ред. кол. М. Сиваченко]. – К. : Наукова думка, 1968. – Т. 1. : Повісті та оповідання. – 1968. – 559 с.

21. Міщенко Д. Вибрані твори : у 2 т. / Дмитро Міщенко. – К. : Дніпро, 1991. – Т. 1. – 1991. – 443 с. ; Т. 2. – 1991. – 797 с.

22. Мушкетик Ю. Твори : в 2 т. / Юрій Мушкетик. – К. : Дніпро, 1979. – Т. 1 : Біла тінь : [роман] ; Крапля крові [роман]. – 1979. – 159 с.

23. Народ скаже – як зав'яже : українські народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки / [упоряд. і передм. Н. Шумада ; іл. Ю. Крига]. – К. : Веселка, 1985. – 174 с.

24. Нечуй-Левицький І. Твори : в 3 т. / Іван Нечуй-Левицький ; [упоряд. Н. Крутікова]. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 1. – 1988. – 463 с. ; Т. 2. – 1988. – 520 с.

25. Підмогильний В. Оповідання ; повість ; романи / Валер'ян Підмогильний ; [ред. В. Дончик]. – К. : Наукова думка, 1991. – 800 с. – (Серія «Бібліотека української літератури»).

26. Прислів'я та приказки : взаємини між людьми / [вст. ст., упоряд. М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1991. – 440 с. – (Серія «Українська народна творчість»).

27. Самчук У. Волинь : [роман] : в 2 т. / Улас Самчук. – К. : Дніпро, 1993. – Т. 1. : Куди тече та річка ; Війна і революція. – 1993. – 573 с.

28. Соціально-побутові пісні / [упоряд., вступ. ст. і прим. О. Хмілевська ; іл. : В. Перевальський, А. Павленко]. – К. : Дніпро, 1985. – 331 с., іл.

29. Стельмах М. Твори : в 7 т. / Михайло Стельмах ; [передм. Є. Гуцало]. – К. : Дніпро, 1982–1984. – Т. 1. – 1982. – 656 с. ; Т. 2. – 1982. – 672 с. – Т. 3 : Повість ; оповідання ; п'єса ; романи. – 1986. – 576 с.

30. Тютюнник Г. Вир : [роман] / Григорій Тютюнник. – К. : Дніпро, 1998. – 564 с.

31. Хвильовий М. Новели ; оповідання ; поетичні твори ; памфлети / Микола Хвильовий ; [вст. ст., упоряд. і приміт. В. Агеєва]. – К. : Наукова думка, 1995. – 813 с. – (Серія «Бібліотека української літератури»).

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

БЕЗСУБ'ЄКТНИЙ ПРЕДИКАТ – предикат, що позначає активну або статальну ознаку, яка проявляється в часі та співвідноситься з ситуацією.

ВАЛЕНТНІСТЬ – сполучуваність слів, здатність приєднуватися до слів інших класів, у результаті чого створюються самостійні речення.

ГРАМАТИЧНА КАТЕГОРІЯ – найбільш абстрактне поняття, яке об'єднує ряд співвідносних граматичних значень, що знаходять своє вираження у відповідних формальних показниках.

ДИСТРИБУТИВНИЙ АНАЛІЗ – методика дослідження мови на основі оточення (розподілу) окремих одиниць у тексті; метод лінгвістичного дослідження, при якому класифікація мовних одиниць і вивчення їх властивостей виробляються виключно на основі розподілу (дистрибуції) цих одиниць в потоці мови, тобто на основі їх сполучуваності з іншими одиницями, які називаються оточенням, або контекстом, цих одиниць.

ДИСТРИБУЦІЯ – сукупність контекстів, у яких може зустрічатись певна мовна одиниця і які протиставляються всім контекстам, де вона зустрічатись не може.

ДІЄСЛІВНИЙ ПРЕДИКАТ – один із найважливіших факторів формування семантико-синтаксичної структури речення, зважаючи на широкий діапазон валентних характеристик дієслів; дієслівні предикати реалізують значення дії, процесу, стану.

ЗВ'ЯЗКА – це частина судження, яка вказує на відношення між суб'єктом та предикатом. Зв'язка може бути стверджувальною, що виражається за допомогою слова «є», або заперечувальною, що виражається за допомогою слова «не є».

ІДЕНТИФІКАЦІЯ – визнання певних явищ, понять тощо тотожними, однаковими, подібними; уподібнення до чого-небудь.

ІНТЕНЦІЯ – спрямованість свідомості на предмет або мету; цільовий задум дії.

КАТЕГОРІЯ – родове поняття, що означає розряд предметів, явищ і т. ін. або їх важливу спільну ознаку.

КОД – система умовних знаків або сигналів для передавання відомостей.

МІНІМАЛЬНА СИНТАКСИЧНА ОДИНИЦЯ – це формально-синтаксичний компонент речення або словосполучення, що виділяється на основі формально-синтаксичного зв'язку чи

семантико-синтаксичний компонент речення або словосполучення, що виділяється на основі семантико-синтаксичного відношення.

МОДЕЛЬ – це зразок чого-небудь, взірцевий примірник чогось; це уявний або реальний об'єкт, який у процесі свого вивчення замінює об'єкт-оригінал

МОДЕЛЬ РЕЧЕННЯ – це ціле, що складається із постійних елементів, об'єднаних закономірним зв'язком.

ОБОВ'ЯЗКОВА ДИСТРИБУЦІЯ репрезентує таке заповнення позицій предикатного оточення, що повністю реалізує семантику слова-предиката в необхідному контексті.

ПАРАДИГМА – системний ряд форм відмінювання чи дієвідмінювання окремого слова або таблиця таких форм.

ПАРАДИГМАТИКА – один із двох аспектів системного вивчення мови, який визначається виділенням і протиставленням двох типів відносин між елементами і / або одиницями мови – парадигматичних і синтагматичних; розділ науки про мову, що займається парадигматичними відношеннями, їх класифікацією, визначенням царини їх дії тощо.

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ – відношення вибору, асоціації, що ґрунтуються на подібності й відмінності позначувальних і позначуваних одиниць мови.

ПАЦІЄНС – носій незалежного від активності, контрольованості чи волюнтативності суб'єкта стану, що визначений передусім певною зовнішньою силою і не потребує зусиль із боку суб'єкта щодо своєї реалізації або наявності.

ПРЕДИКАТ – це частина судження, яка вказує на ознаки, що їх приписують суб'єкту.

ПРЕДИКАТИВНА ОДИНИЦЯ – це центральна одиниця конструктивного синтаксису, що являє собою синтаксичну побудову, утворену словоформою або поєднанням словоформ.

ПРЕДИКАТИВНІСТЬ – це комплексна категорія, що виражає співвіднесеність змісту речення з реальною дійсністю і відбивається у зв'язку підмета і присудка, які становлять граматичну основу речення. Граматичними засобами вираження предикативності є час дієслова, інтонація та модальність (від лат. *Modus* – міра, спосіб), що виражає суб'єктивно-об'єктивне ставлення мовця до висловлюваного.

ПРЕДИКАТ СТАНУ позначає те, що виникає без участі суб'єкта, однак локалізується саме в ньому

ПРИСЛІВНИКОВИЙ ПРЕДИКАТ – це одиниця, що функціонує в семантико-синтаксичній структурі речення як одновалентний та двовалентний предикат стану і своєю семантикою зумовлює дві залежні субстанціальні синтаксеми: суб'єкту й об'єкту.

ПРОПОЗИТИВНЕ ЗНАЧЕННЯ – це значення атрибута, що визначається засобом співвіднесеності атрибута з предметами або явищами незалежно від їхньої «прив'язаності» чи «не прив'язаності» до дійсності, а також у спрямуванні чи не спрямуванні на референт.

РЕАЛІЯ – річ, що існує матеріально; будь-який предмет матеріальної цінності.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ – представлення кого-, чого-небудь і від когось, чогось.

РЕЧЕННЯ – граматично та інтонаційно оформлена цілісна мовна одиниця, яка є основним засобом формування та вираження думки. Речення є тими завершеними мовними величинами, що безпосередньо складаються у процесі мовлення.

СЕМА – термін, що позначає мінімальну одиницю мовного плану змісту (елементарне лексичне або граматичне значення), що співвідноситься з морфемою (мінімальною значущою одиницею плану вираження) і представляє собою компонент її змісту.

СЕМАНТИКА – значення мовних одиниць – окремих слів, фразеологізмів, складових частин слова тощо.

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА речення – це семантико-синтаксичні відношення й виділення на їх основі синтаксем, які позначають взаємовідношення предметів і явищ позамовної ситуації.

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА РЕЧЕННЯ – це сукупність семантичних відношень між реаліями об'єктивної дійсності, відображених у синтаксичних структурах.

СИНТАГМА – відрізок усного мовлення чи написаного тексту, який виділяється в межах речення як певна синтаксична й інтонаційно-сміслова єдність.

СИНТАГМАТИКА – один із двох системних аспектів у вивченні мови, який розглядає відношення між послідовно розташованими одиницями за їхнього безпосереднього поєднання в реальному потоці мовлення або в тексті, тобто сполучуваність мовних одиниць.

СИНТАГМАТИЧНЕ ЧЛЕНУВАННЯ мовного потоку є виявом членування думки на окремі, у певний спосіб пов'язані між собою смислові комплекси, тобто синтагми. Основою синтагматичного членування слід вважати завершеність поняття, що виражається синтагмою, і його здатність відображати реальну дійсність.

СИНТАГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ – це відношення одиниць, розташованих лінійно; здатність мовних елементів поєднуватися.

СПОЛУЧУВАНІСТЬ – це поєднання за певним синтаксичним зв'язком будь-яких слів, тому як різновид дистрибуції вона охоплює не тільки валентні, а й невалентні зв'язки (узуальні й оказіональні).

СПОЛУЧУВАНІСТЬ ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНА – це набір і умови реалізації синтаксичних зв'язків слова, сполучуваність певних граматичних розрядів слів.

СТАН – граматична категорія, яка виражає різні відношення дії до її суб'єкта й об'єкта.

СТРУКТУРА – взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будова.

СТРУКТУРАЛІЗМ – наукова методологія, що головним завданням висуває дослідження структур об'єктів.

СТРУКТУРНА СХЕМА РЕЧЕННЯ – це синтаксичний зразок, що має свою формальну організацію, за яким може бути побудоване речення.

СУБ'ЄКТ – головний член речення, що означає предмет дії, етапу, властивості або якості, звичайно виражених присудком.

СУБ'ЄКТНИЙ ПРЕДИКАТ – предикат, що позначає активну або статальну ознаку, яка проявляється в часі та співвідноситься з предметом.

СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНИЙ ПРЕДИКАТ – предикат, у якому спостерігається двобічна інтенція – ліво- і правобічна, що виявляється в сполучуваності предиката стану і з суб'єктною, і з об'єктною синтаксемами.

СУДЖЕННЯ – форма мислення, у якій стверджується або заперечується щось відносно предметів і явищ, їх властивостей, зв'язків і відношень і яка має здатність виразити істину або хибу.

СХЕМА – спрощене зображення в загальних рисах системи, будови чого-небудь або взаєморозташування, зв'язку частин чогось.

ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ – це функціонально-семантична категорія, яка відображає сприйняття й переосмислення людиною

часу означуваних ситуацій та їх елементів у відношенні щодо моменту мовлення оповідача чи іншої точки відліку.

УНІВЕРСАЛІЯ МОВНА – це однаковий, ізоморфний спосіб вираження внутрішньосистемних кореляцій мовних елементів або однотипний за своїм характером процес, який дає однакові результати, що проявляються з достатньо високим ступенем частотності в різних мовах світу.

ФАКУЛЬТАТИВНА ДИСТРИБУЦІЯ предиката має уточнювальний характер, що деталізує загальну семантику синтаксичної конструкції (речення).

ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА речення – це синтаксичні зв'язки та виділювані на їх основі головні та другорядні члени речення.

Наукове видання

Наталія Березовська-Савчук

Дистрибутивні характеристики предикатів стану
в українській літературній мові

Відповідальний редактор – **Ж. В. Колоїз**

Комп'ютерна верстка – **В. М. Борита**

Підписано до друку 23.06.2016 р.
Формат 60x84/16. Ум. др. арк. –
Тираж – прим.

Типографія